

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Інститут журналістики

На правах рукопису

ПОДОБНА ЄВГЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 070 (477) “1938/1917”

**КОНТЕНТ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
(1838-1917 рр.)**

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Науковий керівник
Сидоренко Наталія Миколаївна,
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне підґрунтя вивчення преси Полтавської губернії 1838-1917 рр.	9
1.1 Історіографія питання	9
1.2. Джерельна база та методологія дослідження	32
Висновки до першого розділу	41
РОЗДІЛ 2. Типологічна модель періодики Полтавської губернії (1838-1917 рр.)	43
2.1. Історико-типологічна характеристика політематичної групи періодичних видань Полтавщини	62
2.2. Спеціалізовані періодичні видання Полтавської губернії	87
Висновки до другого розділу	101
РОЗДІЛ 3. Контент та проблемно-тематичні вектори періодичних видань Полтавської губернії 1838-1917 рр.	105
3.1. Особливості інформаційного наповнення преси Полтавщини	
3.2. Громадсько-політична та соціальна проблематика на сторінках місцевої періодики	127
3.3. Джерелознавчий потенціал фахових публікацій видань Полтавської губернії	146
Висновки до третього розділу	158
ВИСНОВКИ	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	165

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Преса, від початку свого виникнення, була важливим фактором суспільного життя, одним із найдієвіших інструментів поширення інформації, трибуною для вираження громадської думки. Друкована періодика – це багатогранне та багатоаспектне явище, що потребує всебічного вивчення. Важливим компонентом журналістичнознавчої науки є історія преси, що передбачає вивчення тенденцій розвитку періодичних видань на різних історичних етапах, аналізу форм та змісту публіцистики, з'ясування ролі окремих видань у формуванні регіонального інформаційного поля, а також діяльності редакторів, видавців та публіцистів, які впливали на формування місцевої журналістики.

За останні два десятиліття українські вчені доклали чимало наукових зусиль для вивчення місцевої преси, подавши до захисту дисертаційні праці та випустивши в світ монографії, покажчики, списки періодичних видань як Західної, так і Східної України (Тернопільщина, Північна Буковина, повітові міста Галичини, Ужгород, Львів, Київ, Катеринославська, Харківська, Подільська, Таврійська губернії). Преса Полтавщини ж опрацьована фрагментарно і більшість видань досі лишаються поза увагою дослідників.

Побіжні відомості про місцеву пресу здебільшого знаходимо у краєзнавчих дослідженнях чи в контексті життєписів відомих публіцистів, письменників і громадських діячів. Ці праці нерідко містять фактичні помилки, зокрема, вказуються некоректні дати виходу, періодичності газет та журналів, імена редакторів та видавців. Існує потреба в уточненні кількісних показників місцевої преси та необхідність узагальнити й систематизувати відомості про історію становлення і розвитку періодики Полтавської губернії.

Вивчення преси Полтавщини дозволяє доповнити наукові напрацювання щодо особливостей становлення та розвитку преси на території Наддніпрянської України. Важливим є з'ясування змістового наповнення, зокрема, проблемно-тематичних напрямків місцевої періодики.

Публікації газет і журналів Полтавщини є цінним джерелом фактичного матеріалу з різних галузей знань, зокрема, з історії, археології, краєзнавства, соціології, політології, сільського господарства і т.д. Не втратили актуальності донині ряд публікацій та матеріалів, оприлюднених у фахових виданнях, нині вони потребують аналізу та наукової оцінки. Преса Полтавщини пов'язана з багатьма відомими особистостями – письменниками, науковцями, громадськими діячами, політиками. Серед них варто згадати Панаса Мирного, Олену Пчілку, М. Дмитрієва, Г. Коваленка, В. Короленка, І. Павловського, О. Мальцева, Ф. Лизогуба. Дослідження періодики дає чимало важливих відомостей для доповнення життєписів цих людей.

У період суспільних трансформацій, що спостерігаються в Україні протягом 2014–2016 рр., активізується потреба у віднайдені фактичного матеріалу щодо історичних подій. Тому актуальним є вивчення громадсько-політичних публікацій газет та журналів, що відображають історичні події очима сучасників. Аналіз таких матеріалів дозволяє по-новому оцінити та переосмислити суспільні явища і політичні події, та віднайти історичні відомості для вивчення особливостей перебігу державотворчих процесів на Полтавщині.

Зв'язок роботи з науковими темами кафедри. Тема дисертації відповідає основним напрямкам наукової діяльності кафедри. Роботу було написано у рамках комплексної науково-дослідницької програми, затвердженої Інститутом журналістики – «Український медійний контент у соціальному вимірі» (№11БФ045-01).

Мета дослідження – визначити контент періодичних видань Полтавської губернії 1838–1917 рр., що включає особливості змістового, структурного, жанрового та інформаційного наповнення преси обраного регіону, а також основні проблемно-тематичні напрямки публікацій.

Для цього необхідно виконати такі **завдання**:

- з'ясувати стан вивчення обраної теми у науковій літературі;

визначити джерельну базу дослідження, віднайти примірники періодичних видань, що виходили на території Полтавської губернії до 1917 р.;

- окреслити історію зародження, становлення та розвитку, визначити кількісні показники та основні періоди розвитку преси Полтавської губернії;
- спираючись на наукові розробки українських і зарубіжних вчених та ДСТУ, а також, вивчивши джерельну базу, представлену підшивками газет, журналів та бюлетенів, розробити типологічну модель періодики Полтавщини 1838–1917 рр.; здійснити типологічний аналіз преси губернії;
- проаналізувати контент газет, журналів та бюлетенів регіону в рамках визначених типологічних груп; охарактеризувати специфіку реалізації рубрикації, заголовкового комплексу, жанрову палітру та основні проблемно-тематичні напрямки публікацій;
- проаналізувати громадсько-політичні матеріали та з'ясувати основні тенденції у висвітленні даної проблематики на сторінках місцевої періодики;
- визначити особливості та джерелознавчий потенціал фахових публікацій на сторінках універсальних і спеціалізованих періодичних видань губернії.

Об'єкт дослідження – періодичні видання Полтавської губернії (1838 – 1917 рр.). Це 206 газет, журналів, бюлетенів, що виходили у Полтаві та 14 повітових містах Полтавської губернії. **Предметом** є жанровий, структурний та проблемно-тематичний контент преси обраного регіону.

Хронологічні межі дисертаційної роботи охоплюють період із 1838 р. – часу появи першого періодичного видання в Полтавській губернії («Полтавские губернские ведомости», 2 квітня 1838 р.) до 20 листопада 1917 р., коли було видано Третій Універсал Української Центральної Ради, що проголошував створення Української Народної Республіки. Саме в цей час вийшли в світ такі часописи, як «Голос труда», «Соціаліст-революціонер», «Бюлетень Полтавського міського самоврядування», «Вісті по справах виборів до Установчих зборів Полтавської округової комісії».

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації здійснено

комплексне вивчення преси Полтавської губернії 1838–1917 рр.

У роботі вперше:

- систематизовано та уточнено відомості щодо місцевих газет, журналів і бюлетенів. Наприклад, з'ясовано що газети «Вісті Полтавської ради робітничих, солдатських та селянських депутатів» (1917) і «Голос избирателя» (1917) були двомовними, уточнено, що «Полтавская земская газета» змінювала періодичність тричі і т.д. Визначено, що першим приватним періодичним виданням Полтавської губернії був журнал «Земский врач», а не газета «Полтавский вестник», як зазначається в низці публікацій;

- віднайдено видання, які досі лишалися поза увагою дослідників і не були зафіксовані у покажчиках та науковій літературі, зокрема, «Сельскохозяйственный журнал» (1867), «Ентомологічне бюро» (дати виходу не встановлено, збереглися примірники за 1917 р.), «Полтавські вісті» (1917), «Листок» (1917);

- розроблено типологічну модель преси Полтавської губернії, проаналізовано характерні особливості місцевої періодики у типологічних групах;

- охарактеризовано такі компоненти контенту місцевої преси: рубрикація, реклама, ілюстративний матеріал, заголовковий комплекс, проблемно-тематичне наповнення; здійснено аналіз громадсько-політичної публіцистики регіону; спростовано ряд хибних тверджень, що трапляються в історичних та літературознавчих матеріалах.

Набули подальшого розвитку

- наукові напрацювання щодо особливостей становлення та розвитку регіональної преси Наддніпрянської України до 1917 р.;

- відомості щодо жанрової палітри, специфіки ілюстративного матеріалу, заголовкового комплексу української періодики до 1917 р.

Удосконалено:

- типологію місцевої преси, з урахуванням особливостей розвитку преси

в конкретний історичний період;
- наявні списки (показчики) місцевої преси.

Науково-практичне застосування одержаних результатів.

Матеріали дисертації можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень, бути корисними при підготовці посібників, методичних розробок, лекцій з історії журналістики. Зокрема, відомості, викладені у роботі, можуть бути корисними для використання в рамках курсу «Історія журналістики Полтавщини», що викладається у регіональних вишах. Праця може стати у пригоді історикам-краєзнавцям, які вивчають історію Полтавщини.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, автореферат, а також усі статті, тези й матеріали конференцій, в яких викладено основні положення дисертації, авторкою виконані одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти досліджуваної теми, а також результати та висновки були оприлюднені на 20 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: 18 міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 22–23 квітня 2010 р.), міжнародному науковому семінарі «Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – початку XX століття» (Київ, 12 грудня 2010 р.); 4-й всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Студентські філологічні студії початку XXI століття» (Донецьк, 15 квітня 2010 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: реалізація мовної освіти» (Київ, 11 листопада 2009 р.), II Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців «Україністика: нові імена в науці» (Горлівка, 13 листопада 2009 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку» (Вінниця, 15–16 травня 2014 р.), III науково-практичній конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у

дослідженнях молодих науковців» (Київ, 13 березня 2014 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Історія розвитку науки, техніки та освіти» (Київ, 18–19 квітня 2015 р.), XII міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна-2015» (Київ, 22 квітня 2015 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Постаті землі Житомирської» (Бердичів, 21 травня 2015 р.), «Зарембівські читання» (Київ, 12–13 квітня 2015 р.), а також на зарубіжній конференції «Social communications in the era of increasing information flow» (Будапешт, 24 грудня 2015 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи оприлюднено в зарубіжних та українських виданнях. Усього публікацій 23, із них 1 брошура, у наукових фахових виданнях – 7 статей, в іноземних – 2 публікації; інші 13 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які мають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загалом результати дослідження викладено на 187 сторінках, з них 22 – список використаних джерел (містить 228 позицій).

РОЗДІЛ 1

Теоретичне підґрунтя вивчення преси Полтавської губернії 1838-1917 рр.

1.1. Історіографія питання

Місцева преса – важливий чинник суспільно-політичного життя регіону. Вона відображає життя краю на конкретному історичному етапі, служить трибуною для обговорення важливих соціальних та політичних питань, і водночас впливає на соціально-культурні процеси. Історія журналістики є невідемним компонентом науки про соціальні комунікації.

За часів Радянського Союзу діяльність багатьох видатних українських публіцистів замовчувалась, а дослідники у своїх працях вимушені були оминати увагою окремі часописи та діяльність їх співробітників. Тому великий відсоток місцевої української періодики, зокрема і полтавської, лишається маловивченим.

Передусім, для вивчення преси обраної губернії важливим є визначення історичного контексту, соціальних, політичних та культурних умов, у яких відбувалося зародження та становлення місцевої періодики. Перші відомості з історії розвитку українського періодичного друку знаходимо у публікаціях Б. Грінченка [50], В. Доманицького [54], О. Маковея, С. Єфремова [64], М. Грушевського. Свідчення сучасників про становлення та розвиток української преси дозволяють встановити особливості інформаційного простору, політичні та культурно-історичні обставини, у яких відбувалося становлення періодики Полтавської губернії. Зокрема, Б. Грінченко у праці «Тяжким шляхом» згадує про появу перших україномовних часописів на Полтавщині [50, с. 7], реакцію суспільства на новий тип інформаційного продукту, утиски, з якими стикалися тогочасні видавці та публіцисти.

У статті В. Доманицького [54, с. 4] перераховано україномовні

періодичні видання, що виходили на Полтавщині протягом 1905–1906 р., а також нездійснені видавничі проекти, такі як часопис «Зірка», газета «Рідне слово».

Серед публікацій з історії преси, оприлюднених на сторінках журналу «Бібліологічні вісті», варто відзначити низку робіт В. Ігнатієнка: «Українська преса (1816–1923)» [85], «Історія української преси та її вивчення» [86], «Листування в справі української преси в 1915–1916 рр.», «Українська книжка і преса в історичному розвитку», «Українська преса 1905–1907 рр.» [81], «Бібліографія української преси 1816–1916 р.». Вони містять велику кількість фактичного матеріалу щодо становлення та розвитку української преси на території Східної України.

Спробу відтворити повний список українських періодичних видань було здійснено С. Кондрою у роботі «Спроба реєстру української періодичної преси 1816–1916» [56], де зафіксовано 90 назв видань із зазначенням вихідних відомостей: періодичності, видавця, редактора, ціни, адреси редакції, мови часопису та років виходу. Серед перерахованих у статті часописів зустрічаємо і полтавські видання – «Полтавская земская газета», «Хуторянин», «Хлібороб», «Газета Гадячского земства», «Рідний край», «Вестник Хорольского общества сельского хозяйства», «Лохвицкое слово», «Прилукщина». Проте деякі факти, вказані у цій роботі, є хибними, зокрема, дату виходу газети «Прилукщина» (у статті вказано 1907, насправді – 1906 р.).

Відсутність можливості об'єктивно висвітлювати історію української преси радянськими вченими частково компенсувалася дослідженнями науковцями української діаспори. Низка праць з історії української преси вийшла друком за кордоном. Основні етапи та тенденції розвитку української преси визначив А. Животко у книзі «Історія української преси» [69], що вийшла друком у Німеччині, а згодом, у 1999 р. перевидана в Україні. А. Животко розглядає пресу, починаючи з перших періодичних органів, що вийшли друком на Західній Україні до таборової преси та часописів

української еміграції.

Вчений описує історичні та політичні умови, у яких зародилася українська преса, подає програми періодичних видань, відомості про піонерів-видавців та публіцистів. Для нашої дисертації цінним є шостий розділ книги – «Роки 1905–1914». У ньому автор аналізує роль Маніфесту 17 жовтня 1905 р., Тимчасових правил про друк, аналізує нові правові умови, в яких відтоді функціонувала українська преса, розглядає історію появи та функціонування першого україномовного часопису «Хліброб». Там само він наводить відомості щодо першого легального україномовного видання Наддніпрянщини – тижневика «Рідний край». А. Животко акцентував увагу на україномовних виданнях Полтавщини, здебільшого оминаючи увагою російськомовні друковані органи. Інформацію щодо припинення виходу кількох часописів Полтавщини знаходимо й у розділі «Роки української державності (1917–1920)».

У 1930 р. у Варшаві вийшло друком комплексне дослідження Л. Лукаевича «Нарис історії української преси. 1816–1930» [109]. У цій книзі знаходимо відомості про полтавські україномовні періодичні видання 1905–1907 та 1913–1917 рр. З. Кузеля у книзі «З культурного життя України» згадує про полтавські газети та журнали 1917 р. («Книжний бюлетень», «Соціаліст-революціонер») [104].

Ще одне зарубіжне видання – книга Ю. Тернопільського «Українська преса з перспективи 150-ліття» [188], що вийшла 1974 р. у США і є спробою історико-статистичного аналізу української преси. У передмові до книги зазначається: «в цій книжці статистика – дати, цифри, назви – на першому місці, а не ідеологічна-політична аналіза на тлі історичних подій» [188, с. 5]. Науковець брав до уваги насамперед україномовні органи, а також російські та польські пресові видання, що мали проукраїнський характер. Датою народження української преси Ю. Тернопільський вважав 1816 р. Він відзначав, що ряд українських видань (усього – 178 назв, що виходили з 1816 по 1916 р.) у радянській історіографії свідомо замовчувались науковцями:

«Свідомо не подається в УССР до відома широких верств громадянства відомостей про нашу пресу за сто років, яка мала колосальне значення й вплив на зріст національної свідомості і яка допомагала боротьбі нашого народу за свої права на вільне існування. В публікаціях про російську пресу, всі російські реакційні часописи царських часів ретельно нотуються як доказ старої культури й традиції російської преси» [188, с. 11].

Ю. Тернопільський називає Полтаву та Київ центрами культурного життя Наддніпрянщини на початку ХХ століття, відзначаючи велику кількість пресових видань у цих містах. Крім україномовних «Хлібороба» та «Рідного краю», він згадує журнал «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества» та видання «Газета Гадячского земства», де оприлюднювали проукраїнські статті та матеріали українською мовою. Хибним є твердження автора, що на шпальтах «Полтавской земской газеты» друкувалися матеріали українською мовою, – переглянувши підшивку всіх номерів газети, нами не було знайдено жодної такої публікації, хоча, відомо, що подібні ідеї неодноразово обговорювалися редакційним комітетом на засіданнях Полтавського губернського земства у 1906 р. [74, с. 25]. Спираючись, на дослідження В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси», Ю. Тернопільський наводить статистичні дані щодо кількості періодичних видань у містах Полтавської губернії 1905–1916 рр.: Гадяч – 3 назви, Лубни – 1, Полтава – 4 [188, с. 48].

Велику кількість систематизованого та узагальненого фактичного та статистичного матеріалу містить праця С. Наріжного «Українська преса». У ній автор подає стисло історію розвитку української журналістики, починаючи від перших періодичних видань на території України, окремо розглядає процес становлення та розвитку періодики Східної та Західної України, приділяє особливу увагу україномовним виданням. У цій статті згадуються рукописні часописи, учнівське видання «Юна Україна», газети «Хлібороб», «Полтавская земская газета» [129, с. 34].

Спробу осмислення історії української преси від початку ХХ століття

до 1920 р. та узагальнення головних пресових тенденцій від до 1920 р. здійснено у ретроспективному дослідженні «На зламі віків: українська журналістика на початку ХХ ст.» О. Мукомели [90]. Усі пресові явища науковець пов'язує з історичними подіями: правовою та політичною ситуацією в Російській імперії та на західноукраїнських землях, культурним та громадським життям свідомого українства, національно-визвольними змаганнями, тощо, розділивши увесь матеріал на чотири розділи, що відповідали періодам «між двома революціями» (1905–1917 рр.), існування УНР, Гетьманатом П. Скоропадського та Директорії.

Серед праць сучасних дослідників відзначимо книгу «Історія української журналістики» професора Харківського національного університету ім. В. Каразіна І. Михайлина [120]. У підручнику подано ретроспективне дослідження розвитку періодики від пражурналістських явищ та перших періодичних видань. Учений детально розглянув історію зародження журналістики м. Харкова, газету «Черниговский листок», місячник «Основа», проаналізував альманаховий період, цензурні заборони, що діяли на території України, яка входила до складу Російської імперії, подав оцінку москвофільським та народовським виданням.

Важливим аспектом історико-журналістських досліджень періодики Східної України, що виходила до 1917 р., є вивчення мовних особливостей цих видань. Мову українських часописів ХІХ – початку ХХ століття досліджував відомий українських лінгвіст М. Жовтобрюх. У його доробку зустрічаємо і праці щодо статусу української мови на різних історичних етапах, правопису, мовно-стилістичних особливостей тогочасних видань. Цілу низку цінних для дослідника історії преси зауваг містять його монографії «Мова української преси (до середини 90-х років ХІХ ст.)», «Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.)» [71]. Судженням, викладеним у монографіях, притаманна певна ідеологічна заангажованість. Автор розглянув мовні розбіжності між пресою різних регіонів, типові орфографічні проблеми, фонетичні, лексичні, граматичні

особливості мови української періодики.

Серед мовознавчих досліджень, присвячених українській пресі, згадаємо статтю Н. Фіголь «Мова преси на початку ХХ століття в Україні». У цьому ж руслі була написана і дисертаційна робота дослідниці «Євген Чикаленко та газета «Рада» у формуванні мови преси на початку ХХ століття» [201].

Великим кроком у вивченні історії української журналістики стало заснування у Львові Науково-дослідного Інституту пресознавства (спочатку як Центру) в структурі Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Чимало цінних розвідок із минулого української періодики було оприлюднено у хрестоматіях, посібниках, покажчиках, монографіях, збірниках матеріалів наукових конференцій, а також у науковому періодичному органі «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики», що видавався з 1994 до 2005 р. Вагомими внеском установи в історію українського журналістикознавства стало видання чотирьох томів історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» [196] та двох десятків випусків видання «Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника» [195].

Значним внеском у вивчення місцевої преси стали історико-бібліографічні дослідження та монографії, присвячені періодиці окремих міст, губерній, регіонів. Йдеться про праці В. Габора «Українські часописи Ужгорода (1867–1944)» [37], М. Галушко «Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944)» [40], «Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939)», І. Міляевич «Періодичні видання Волинської губернії ХІХ – початку ХІХ ст.» [118], І. Павлюка «Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя (1917–1939)» [145], М. Романюка «Українська преса Північної Буковини (1870–1918)» [166], Л. Снісарчук «Галицька преса (1919–1939) і журналістикознавчий дискурс» [179] та ін.

Серед праць львівського науковця, професора М. Романюка корисними для нашого дослідження стали методологічні, бібліографічні та

історіографічні розробки: «Схема повного бібліографічного опису періодичного видання», «Історія української преси: проблеми періодизації» [163 ; 164]. Стан вивчення, домінуючі підходи та тенденції дослідження періодики вчений визначив у книзі «Українське пресознавство на порозі ХХІ століття» [165].

Чимало важливих відомостей з історії журналістики почерпуємо з праць І. Крупського «Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.)», «Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.)» [102]. У статті «Цензура і ЗМІ: історія і сучасність» науковець окреслив основні фактори, що впливали на свободу української преси, починаючи від Валуєвського циркуляру до сьогодення [103]. Ці праці дозволяють доповнити політичний, законодавчий, культурний контекст, у якому варто розглядати полтавську періодику.

Для аналізу та узагальнення фактичного матеріалу важливими стали дослідження українських вчених у царині історії журналістики. Це стосується низки кандидатських та докторських дисертацій, присвячених різним аспектам функціонування місцевої української періодики. Послідовно розглядаючи пресу різних міст, губерній та регіонів, тенденції, характерні для видавничого процесу різних історичних періодів, українські вчені напрацювали велику кількість матеріалів, що дозволяють більш ґрунтовно вивчати регіональну пресу, визначати її характерні особливості та унікальні явища. У роботі ми використовували результати дисертаційних досліджень таких вчених як Н. Сидоренко [173], Л. Сніцарчук [180], О. Школьна [223], А. Волобуєва [34], В. Георгієвська [43], О. Сидоренко [175], О. Дроздовська [61], А. Кобинець [93], А. Бойко [23], О. Богуславський [24], Л. Шеремета, О. Почапська [154], В. Гандзюк [42], О. Полумисна, В. Стадник, К. Ульянова [198] та ін.

Пресі Катеринославської губернії присвячено кандидатську дисертацію О. Школьної «Становлення та розвиток системи періодичної

преси Катеринославської губернії (1838–1917 рр.). У ній подано історико-типологічну характеристику 267 періодичних видань, що виходили у 21 населеному пункті Катеринославщини. Дослідниця пропонує розглядати видання регіону як систему преси. Окремо у дисертації розглянуто україномовні часописи та газети [223].

Серед дисертацій, присвячених місцевій пресі, чільне місце посідає дослідження А. Волобуєвої «Становлення та розвиток преси Києва (1835–1917): типологія, проблематика, національна спрямованість», у якому подано комплексну історію періодики м. Києва, здійснено характеристику місцевих видань у типологічних групах, а також проаналізовано національно-патріотичні тенденції та публікації місцевих газет та журналів [34].

У дисертаційному дослідженні Л. Сніцарчук «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика» [180] відображено характерні особливості преси Західної України. Увагу зацентровано на кількісних параметрах та специфіці формування місцевого інформаційного простору, роботі журналістів у визначених умовах.

Ще одним кроком до творення цілісної картини історії української преси стала дисертація С. Мірошніченко «Становлення та розвиток періодичного друку на Слобожанщині та його вплив на освітньо-культурні процеси у регіоні в ХІХ – на початку ХХ століття». Утім, ця дисертація була захищена зі спеціальності «історія України». У роботі історію місцевої преси поділено на три періоди, окреслено історичні умови, у яких відбувалось формування журналістики Слобожанщини, розглянуто головні тематичні вектори публікацій періодики Слобожанщини. Окремо авторка зосередила увагу на висвітленні культурно-мистецького життя регіону на шпальтах місцевих видань [82].

Серед наукових напрацювань з історії місцевої журналістики відзначимо дисертації «Преса Луганщини 1917–1938 рр.: становлення та основні тенденції розвитку» К. Ульянової [198], «Типологічні особливості

періодичної преси Запорізького краю (1904–1920 рр.)» Т. Хітрової [207], «Одеська періодична преса періоду визвольних змагань» О. Пархитька [145], «Українські видання в Коломиї (друга половина XIX–XX ст.) М. Васильчука.

Функціонування наукового тексту в українській публіцистиці та наукову періодику кінця XIX – початку XX століття вивчала Н. Зелінська. У дисертаційній роботі «Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика XIX – початку XX ст.» уточнено дефініцію поняття «наукова публіцистика», запропоновано періодизацію розвитку даного виду журналістської творчості. Також дослідниця наголошувала на ефективності творення наукових текстів у поетичному аспекті [80].

Реалізацію патріотичних ідей українських публіцистів Поділля досліджено у дисертації «Часописи Поділля періоду національно-визвольних змагань (1917–2000 рр.) у відстоюванні ідей державності» В. Гандзюка [42]. В рамках роботи автором було здійснено класифікацію преси обраного періоду за типоутворюючими ознаками та проаналізовано ідейно-теоретичні засади місцевої періодики.

Жанрові особливості, форми сатирично-публіцистичних текстів, тематичні межі фейлетону та памфлету в українській пресі окреслено у дисертації О. Почапської «Українська сатирична публіцистика Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.» [154].

Професор А. Бойко у дисертації «Преса православної церкви в Україні кінця XIX – початку XX століття: тематика і проблематика» висвітлила становлення та розвиток релігійної періодики, визначила характерні особливості видань цієї тематичної групи [23].

У дисертації Н. Герасимчук «Трансформація фейлетону на шпальтах київської преси другої половини XIX – початку XX ст.: призначення, жанрова сутність, стилістика» визначено особливості української сатиричної публіцистики, характерні особливості фейлетону, як жанру, в історичній ретроспективі. Дослідниця встановила, що фейлетон на сторінках

української періодики існував вже з середини XIX ст., з'ясувала різновиди фейлетону, їх проблемно-тематичну палітру, дослідила специфіку факту та творення образів у цьому жанрі, основні виражальні гумористично-сатиричні та лексико-стилістичні особливості фейлетону [45].

Спеціалізовані пресові видання вивчала В. Георгієвська у дисертаційній роботі «Становлення та розвиток рекламно довідкової преси на території Східної України XIX – початку XX століття» [43]. Авторкою подано комплексно характеристику даного виду пресового продукту, жанри та форми подачі рекламної інформації на шпальтах періодичних видань. Продовженням дисертаційного дослідження стала монографія «Реклама – рушій розвитку: рекламно-довідкова преса на території Східної України (XIX – початку XX ст.), що вийшла у співавторстві з Н. Сидоренко.

Велику кількість матеріалів із історії преси Наддніпрянщини містить хрестоматія «Матеріали з історії національної журналістики Східної України XX століття», упорядковану Н. Сидоренко та О. Сидоренком [113]. У ній подано тексти документів, що стосувалися цензурної та мовної політики Російської імперії, що безпосередньо впливали на розвиток українського періодичного друку, редакційні статті та знакові статті перших україномовних видань. Також у виданні представлено біографічні довідки про співробітників, редакторів і видавців цілого ряду українських видань, зокрема, «Рідний край», «Хлібороб», «Молода Україна», «Вісник життя і знання» тощо.

В роботі ми враховували наукові напрацювання російських учених із історії журналістики, оскільки полтавська преса розвивалась за тенденціями, притаманними іншими регіонам тодішньої Російської імперії. Це, зокрема, праці Б. Єсіна «Русская дореволюционная газета», «Русская газета второй половины XIX века», «Русская газета и газетное дело в России. Задачи и теоретико-методологические принципы изучения» [62; 63]. Історію православної церковної періодики преси Росії вивчав петербурзький вчений К. Нетужилов. У дисертації «Формування системи церковного періодичного

друку в Росії XIX – поч. XX ст.: історико-типологічний аналіз» науковець окреслив передумови появи церковного друку, розглянув основні типи церковних видань та наголошував, що єпархіальні періодичні органи були «відображенням політики посилення державного впливу на церкву» [133].

Офіційні російські періодичні органи, зокрема, «Губернские ведомости», що видавались у всіх губернських центрах, зокрема і в Полтаві, досліджував Г. Дейч [58]. Методологічні рекомендації щодо вивчення преси Російської імперії розробляли М. Мохначова [124], А. Зашихін [78], М. Фундамінський [203]. Законодавчі аспекти функціонування періодичного друку досліджували К. Арсеньєв, Н. Патрушева, зокрема, варто відзначити довідкове видання «Періодика та цензура Російської імперії в 1865–1905 рр.» [146]. Попри велику кількість фактичного матеріалу, окремі тези, висловлені у цих працях, є суперечливими, автори оминають увагою проблему мовних утисків, дослідження перебуває поза національним контекстом.

Фахові, передусім, сільськогосподарські та медичні часописи Російської імперії вивчав О. Акопов. У монографії «Вітчизняні фахові журнали 1765–1917 рр.» [5], він описав загальні тенденції розвитку спеціалізованої періодики, подав характеристик окремих видань, зокрема і полтавських спеціалізованих часописів. Деякі аспекти функціонування ряду видань початку XX ст. знаходимо у праці Є. Демченко «Сатирична преса України 1905–1907 рр.» [54]. Вивченню сатиричної періодики присвячена і книга О. Тимонича «Російські сатирико-гумористичні журнали 1905–1907 рр. у зв'язку з сатиричними журналами XVIII та XIX ст.».

Цінними бібліографічними джерелами стали бібліографічні покажчики «Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії» (1838–1917 рр.) [149] та «Періодичні видання Подільської губернії» (1838–1917 рр.) [151]. Опрацюванню теми молодіжної періодики сприяв покажчик Б. Чернякова «Джерела до історії української преси учнівської та студентської молоді (XIX – початку XX ст.)» [215].

Важливими у наших пошуках стали бібліографічні покажчики. Назви деяких полтавських часописів знаходимо у книзі Л. Ільїнського «Список повременных изданий за 1917 год» [87], виданому Російською книжковою палатою у 1919 р. Щоправда, тут уміщено далеко не повний перелік полтавської періодики зазначеного періоду. Уточнити місце виходу видань допоміг покажчик «Сведения о существующих в России типографиях, литографиях, металлографиях, заведениях, производящих и продающих принадлежности тиснения, а равно о местах книжной торговли», який містив відомості про всі друкарні Полтави та усіх повітів Полтавської губернії станом на 1894 р.

Науковий інтерес становить шеститомник «Русские официальные и ведомственные издания XIX–XX ст.» під редакцією Є. Авраменко. Відомості про окремі фахові видання знаходимо у праці М. Аблова «Педагогическая периодическая печать (1803–1916 гг.)» [1, с. 23–25], Д. Жбанкова «Материалы к истории медицинской прессы в 1792–1924 гг.» [65, с. 3–13], щодо земської періодики – у розвідці Б. Веселовського «Периодические издания земств к 1 октября 1915 г.» [29]. Окремі часописи зафіксовані у виданні «Каталог дореволюционных газет, що видавалися на Україні 1822–1916 рр. Публікація фондів ЦНБ АН УРСР» [91, с. 23–27].

Найгрунтовніше та найповніше становлення та розвиток преси обраного регіону висвітлено у покажчику Н. Сидоренко, О. Сидоренко та О. Шкільної «Періодичні видання Полтавської губернії 1838-1917 рр.» [152]. В результаті глибокого вивчення джерел, опрацювання картотек та каталогів, авторам вдалося встановити відомості щодо 198 періодичних видань. Покажчик містить уточнені назви видань, їх періодичність, відомості щодо редакторів та видавців, примітки щодо припинення, закриття часопису, додатків. Також видання містить іменний та географічний покажчик, що значно спрощує пошуковий процес для науковців.

Окремим пластом дослідження історії місцевої журналістики є вивчення нездійснених видань, які з тих чи інших причин не побачили світ. Окремі дані про такі часописи Полтавської губернії містяться у статті В. Доманицького «Українська преса в 1906 р.» [51]. Утім, ґрунтовно цю тему було викладено у праці О. Сидоренка «Нездійснені видання: анотований покажчик нереалізованих проектів україномовних часописів кінця ХІХ–початку ХХ століття» [176]. У вступній статті автор подає ретроспективу утисків україномовної преси. В основній частині праці автор не просто подає назви цих видань, а й наводить ряд даних про них: періодичність, вихідні дані, спрямування, за можливості – програму видання. Ця інформація яскраво відображає становище україномовної преси на території, що перебувала у складі Російської імперії і Полтавської губернії зокрема.

Про видання «Полтавские губернские ведомости» згадує Н. Самохіна у статті «Вітчизняні «Губернские ведомости» у колекції газетних видань Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського» [169]. Авторка наводить вихідні дані газети, відомості щодо редакторів та місцезнаходження колекцій видань.

Велику кількість відомостей про адміністративні утиски, конфіскації, закриття газет та переслідування їх співробітників у імперській Росії зібрано у праці Е. Валле-де-Барра «Свобода» русской печати» [25]. У підзаголовку значилося: «мартиролог російського друку». Автором було віднайдено ряд цінних відомостей, щодо припинення виходу видань, утисків публіцистів, діях влади, спрямованих проти преси. Ці відомості дозволили заповнити прогалини в історії функціонування таких видань як «Южное эхо», «Полтавщина», «Колокол», «Полтавский работник», «Живое слово», «Полтавские думки», «Накануне», «Полтавское дело», «Полтавская народная газета».

Безпосередньо історія полтавської журналістики досі здебільшого вивчалась краєзнавцями, істориками та літературознавцями. Ще до

революційних подій 1917 р. зустрічаємо перші спроби наукового осмислення різних аспектів, пов'язаних з розвитком місцевої преси. Винятково цінною є праця сучасника, відомого політика, депутата першої Державної Думи, автора кількох брошур та полтавських періодичних видань Я. Імшенецького «Хуторянин та його читачі», що вийшла друком в Полтаві у 1900 р. Вона містить доповідь, прочитану Я. Імшенецьким на одному з засідань сільськогосподарського товариства, присвяченому функціонуванню журналу «Хуторянин». Це було одне з перших ґрунтовних досліджень читацької аудиторії в історії українського журналістикознавства. Редакцією було проведено опитування передплатників та читачів видання щодо цілого ряду питань, зокрема, і з приводу контенту видання. Респондентів попросили вказати, які рубрики та статті були більш корисними, які – найменш цікавими. Також читачів попросили висловитися щодо мови та стилю викладу, тощо. Зведену інформацію було опрацьовано Я. Імшенецьким, висновки його роботи і лягли в основу праці «Хуторянин и его читатели» [88].

Зафіксовано і дві бібліографічні праці, що стосуються безпосередньо полтавської преси. Це – книга протоієрея П. Мазанова «Указатель статей, помещенных в неофициальной части «Полтавских епархиальных ведомостей» за 25 лет издания их, с 1863 по 1888 год» [111]. У ній автор створив бібліографічний покажчик, розділивши усі матеріали за тематичними категоріями. Відзначимо, що Мазанов був одним з дописувачів газети. У «Передмові» він надав коротку характеристику змістового наповнення «Полтавских епархиальных ведомостей» станом на 1888 р.: «Відділ історичний значно збіднішав, а це – відділ великого попиту та необхідності. Статей, що знайомили б з діяльністю пастирів, які б добре впливали і словом, і життям на релігійно-моральний стан своєї пастви, тих, що піклувалися б про народну освіту і уміло вберігали паству від проникнення ворожих вчень, пагубних пороків, майже зовсім немає» [111,

с. 6]. У 1913 р. вийшло фактичне продовження – книга «Указатель статей, помещенных в неофициальной части «Полтавских епархиальных ведомостей» за последние 25 лет издания их, с 1888 по 1913 год» авторства І. Пясецького за методикою, запропонованою Мазановим [160].

Сучасними дослідниками досить ґрунтовно вивчено історію становлення та розвитку журналу «Рідний край». Функціонуванню цього часопису присвячена кандидатська дисертація С. Семенко «Журнал «Рідний край» і літературний процес початку ХХ століття» [170]. У ній охарактеризовано місце часопису у системі періодики Наддніпрянської України початку ХХ століття, окреслено передумови появи журналу, відзначено роль М. Дмитрієва, Г. Ротмістрова, Л. Жебуньова, Г. Маркевича, Г. Коваленка в історії «Рідного краю». Зокрема, у праці зазначено, що журнал виходив коштом Г. Маркевича та М. Дмитрієва. Втім, віднайдені нами в ході дослідження особисті папери М. Дмитрієва, що нині зберігаються у фондах музею ім. Панаса Мирного, дають підстави стверджувати, що при заснуванні журналу, крім зазначених осіб, кошти на видання часопису надавав також полтавський агроном В. Дем'яно.

Дисертантка передусім зосередилась на літературній складовій журналу, окреслила передумови його виникнення, основні етапи історії видання, програмові настанови, основні проблемно-тематичні вектори, ідеологічні засади часопису, публіцистичні виступи визначних діячів українського руху. С. Семенко виділила три етапи розвитку видання, «полтавський період», за визначенням дисертантки припадав з 25 грудня 1905 р. до 7 травня 1907 р. Однак авторка передусім акцентувала увагу на аналізі прози, поезії та драматургії, опублікованої на сторінках часопису та передусім зосередилась на ролі «Рідного краю», як вагомого фактору літературного життя Полтавщини та України вцілому. Перу С. Семенко належить і довідкове видання – «Бібліографічний покажчик до журналу «Рідний край» (1905–1916)». Ця праця є особливо важливою для вивчення

контенту видання. Варто відзначити і ряд наукових статей С. Семенко, що розкривають різні функціональні аспекти часопису: «Українська поезія на початку ХХ століття на сторінках журналу «Рідний край» (полтавський період)», «Панас Мирний в журналі «Рідний край», «Журнал «Рідний край» – перша ластівка української легальної преси».

Чималу увагу вивченню історії журналу «Рідний край» та місцевої періодики в цілому приділяється на шпальтах сучасного наукового журналу «Рідний край», що видається Полтавським національним педагогічним університетом. У ньому постійно з'являються статті, присвячені історії місцевої журналістики, як то: «Українські періодичні видання початку ХХ ст. (за даними посібників з історії України)» В. Жук (2005. – № 2), «Першому щотижневикові Наддніпрянської України – 100 років» С. Семенко (2005. – № 2), «Світовий контекст на сторінках «Рідного краю» 1906 р.» В. Пашенко (2005. – № 2), «Будинок редакції «Рідного краю» в Полтаві» Г. Титаренко (2009. – № 1), «Історія «Рідного краю» на сторінках енциклопедії «Полтавіка» М. Степаненка (2011. – № 1). Серед покажчиків контенту місцевої преси варто відзначити бібліографічну працю полтавського історика О. Супруненка «Труды Полтавской ученой архивной комиссии» (1905 – 1917)» [194], що вийшла друком у Полтаві у 1991 р. У цій праці автор подав відомості про статті, що виходили на шпальтах журналу протягом усього періоду його існування.

Багатою на фактичний матеріал про розвиток Полтавської преси є книга мемуарів «Записки и воспоминания» Д. Іваненка [82]. Її автор був безпосереднім учасником місцевого журналістського процесу та громадського життя – редагував три газети, заснував перше приватне щоденне видання у місті, був знайомий з більшістю полтавських журналістів. Натепер у науковій літературі про Дмитра Іваненка є чимало біографічних даних, пов'язаних з життєписами його дітей письменниці О. Іваненко та відомого вченого Д. Іваненка. У цих матеріалах Іваненко постає одним зі

сподвижників полтавської журналістики, прибічником свободи слова та етичних стандартів. Натомість в результаті наших пошуків вдалося віднайти ряд спогадів про Іваненка у мемуарній літературі, епістолярії сучасників, які характеризують редактора, як людину, що була не просто прибічником монархії, але й постійно публікувала на сторінках своїх видань відверто брехливі статті, за що неодноразово притягувався до суду за наклеп.

Книга «Записки и воспоминания» охоплює 20 років життя міста (1888–1908 рр.) і, відповідно, розвитку журналістики. Найбільшу увагу автор приділяє газеті «Полтавские губернские ведомости», окреслює яким чином склалися стосунки між редколегією та владою, зміну контенту видання протягом десятиліття, спробу зробити газету щоденною, наводить максимально повний список співробітників. Також він подає інформацію про заснування та функціонування видань «Полтавщина», «Вестник гомеопатической медицины», «Хуторянин». Він детально описує процедур отримання дозволів на заснування приватного видання, фінансові потреби та складність у пошуку співробітників, підбір тем для випусків. Також він подає інформацію про організації, підрозділи місцевої адміністрації та товариства, які видавали власні друковані періодичні органи. Ці відомості дозволяють краще зрозуміти зміст цих журналів, виявити чому на шпальтах видань частіше з'являлася та чи інша тема. Крім цього, книга містить багато цінних відомостей до біографій місцевих публіцистів, видавців та редакторів – М. Дмитрієва, В. Василенка, Ю. Буніна, А. Розальон-Сошальської, М. Кулябка, О. Лісовського, В. Трипольського, Д. Квітки, В. Головні, Г. Маркевича. Особливо цінними є відомості щодо кореспондентів, які надсилали до газет репортажі з фронтів російсько-японської війни, як піонерів військової журналістики на Полтавщині. Насамкінець, описуючи, події 1905–1906 рр., він подає цілий список періодичних видань, які мали виходити на Полтавщині, а також імена їхніх засновників, видавців та подекуди – редакторів. На деякі було навіть отримано дозвіл та оголошено

передплату, однак їх назви так і лишилися на папері («Рідна думка», «Народная свобода», «Полтавское слово», «Время», «Союз» і т.д.). Щоправда, варто визнати, що він завжди дотримувався промонархічних поглядів, тож і всі події у книзі подано крізь призму провладної ідеології.

Інформацію про утиски місцевої преси місцевою владою та проблеми газет після революційних подій 1917 р. знаходимо у щоденнику місцевого лікаря та публіциста О. Несвіцького (є згадки про газету «Полтавский день», цензорів, умови видання місцевих часописів і т.д.) [121].

Знаковою є праця «Число журналов и газет, получавшихся в Полтавской губернии в последние три года» П. Бодянського, вміщена у краєзнавчому дослідженні «Памятная книжка по Полтавской губернии на 1865 г.» [20]. Це – одна з перших спроб вивчення читацької аудиторії Полтавської губернії. Автор подав кількісні показники щодо передплати періодичних видань та, на основі цих даних, визначив рейтинг газет та журналів серед мешканців Полтавської губернії, проаналізував частку газет та журналів, що припадала на різні соціальні групи населення губернії. Це дослідження дозволяє сформулювати висновки про інформаційне поле в регіоні в період зародження та становлення місцевої преси. До теми нашої дисертації також дотичні деякі краєзнавчі праці, де містяться відомості про діяльність державних органів, товариств, громадських організацій, які були видавцями окремих полтавських часописів.

Біографічні відомості про місцевих видавців, редакторів та публіцистів містить довідник сучасника, історика І. Павловського «Краткий словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» [141]. Враховуючи, що більшість публікацій на сторінках місцевої преси оприлюднювалась без підпису, матеріали «Словника...» дозволили уточнити коло дописувачів та співробітників редакцій місцевих періодичних видань «Полтавские губернские ведомости», «Хуторянин», «Земский обзор», «Полтавский вестник», «Полтавщина», «Полтавская почта». У книзі подано

відомості про М. Думитрашка, Д. Іваненка, Д. Ярошевича, П. Бодянського, Я. Брауде, Я. Імшенецького та інших сподвижників місцевої періодики.

Заслуговують на увагу науковців історико-біографічні статті В. Шемчук [221], присвячені життєписам М. Дмитрієва, Г. Коваленка, Л. Падалки, у яких авторка детально розглядає періоди їхньої співпраці з місцевою пресою. Стали в ротгоді і краєзнавчі та літературознавчі статті Г. Білик, присвячені окремим сторінкам функціонування часопису «Рідний край» [19]. Зокрема, авторка дослідила публікації Лесі Українки на сторінках часопису.

Велику кількість статей, присвячених місцевій періодиці, містить довідник «Полтавщина» (за ред. І. Кудрицького) [159]. Однак в ході нашого дослідження було виявлено, що матеріали видання рясніють фактичними помилками. Це стосується вихідних даних преси «Полтавщини»: в ряді статей невірно вказані роки виходу, періодичність, тематичне спрямування. Біографічні відомості про місцевих публіцистів, зокрема, М. Дмитрієва, П. Бодянського, Г. Коваленка, а також щодо функціонування видань «Рідний край», «Життя і знання», «Полтавские губернские ведомости» містяться у дослідженнях полтавського вченого-літературознавця П. Ротача, зокрема, у працях «Полтавська Шевченкіана» та «Літературна Полтавщина» [152; 153].

Важливі для нашого дослідження архівні документи, що стосуються історії преси Полтавської губернії, було оприлюднено у наукових працях полтавського краєзнавця та історика Т. Пустовіта. Це, зокрема, статті, що стосуються родини Шеметів та історії газети «Хлібороб»: «Архівні джерела про видавців лубенського часопису «Хлібороб» (1905–1908)» [165], «Видавці лубенського часопису «Хлібороб» у світлі архівних документів» [144, с. 240–245]. Також перу Т. Пустовіта належить цілий ряд статей у місцевих наукових та періодичних виданнях, присвячених газеті «Полтавские губернские ведомости» та життєпису відомого полтавського журналіста, редактора та видавця Д. Іваненка.

Контент журналу «Ежегодник Полтавского губернского земства» вивчав полтавський дослідник О. Траверсе. Основні положення його дослідження викладено у статті «Ежегодник Полтавского губернского земства» як джерело вивчення соціально-економічної історії краю кінця ХІХ – поч. ХХ ст.» [192]. Інформацію про полтавську пресу означеного періоду, зокрема про газету «Полтавские губернные ведомости» та її редактора П. Бодянського черпаємо і в краєзнавчих працях полтавського дослідника І. Наливайка [128].

Дослідження фахових статей та видань було здійснено у праці Т. Гармаш «Нариси з історії природоохоронної справи на Полтавщині (ХІХ – перша третина ХХ ст.)». Зокрема, авторка вивчила матеріали, присвячені охороні навколишнього середовища, надруковані на шпальтах журналів «Хуторянин» та «Полтавские губернные ведомости» [18].

Історію видавничої діяльності на Полтавщині у період з кінця 18 століття і до 1912 р. дослідив В. Волосков у книзі «Координати часу: краєзнавчі етюди полтавського краю» [31]. Він охарактеризував головні видавничі осередки, що уможливили появу друку, в тому числі і періодичного на теренах Полтавської губернії.

Варто відзначити і статті архівіста В. Коротенка, присвячені історії місцевих періодичних видань. Його доробки містять, без перебільшення, унікальну інформацію, віднайдену в українських та російських архівах. Зокрема, він опублікував відомості про нездійснені спроби видання першої приватної газети у Полтаві та документи з особистого родинного архіву відомого полтавського публіциста Д. Ярошевича [95].

Вагомим джерелом для вивчення історії та контенту місцевої преси є книга «Потужна сила рідного слова» [153]. У ній вміщено вибрані публікації з видань «Хлібороб» та «Рідний край». Там само подано цілу низку наукових розвідок, що стосуються історії розвитку преси на Полтавщині. Це, зокрема, статті М. Тимошика («Часопис «Хлібороб» у контексті історії цензурних заборон українського друкованого слова»), С. Семенко («Рідний край»

(1905–1916) – перший легальний друкований орган національної періодики Наддніпрянської України», В. Шевчук («Невтомний порадник вчителя (Микола Дмитрієв)»), О. Школьної («Висвітлення українського питання в російськомовних часописах Полтавщини початку ХХ століття»).

Окремий пласт наукових розвідок з історії місцевої преси становлять статті зі історії сільськогосподарських організацій та видань на Полтавщині. Це, зокрема стаття М. Якименка «Полтавське сільськогосподарське товариство: організаційна структура та основні напрямки діяльності» [228], у якій автор розглядає і видавничу діяльність товариства та його періодичні друковані органи. Зокрема, він подає інформацію про такі видання як «Сельскохозяйственный сборник», «Вестник южнорусского животноводства» та «Хуторянин». Історію сільськогосподарської преси на Полтавщині вивчав і вчений-агроном В. Самородов.

Грунтовне дослідження, присвячене контенту часопису «Рідний край» здійснила Н. Степаненко. За його результатами вийшла друком праця «Часопис «Рідний край»: духовні обшири українства» [185]. У цьому дослідженні авторка робить спробу осмислити місце і роль часопису у літературному процесі та розвитку журналістики краю. Передусім цікавими для нас у цьому дослідженні є «полтавський» та «гадяцький» періоди в історії видання. Авторка проаналізувала контент часопису, виходячи з його основних проблемно-тематичних напрямків: мовна політика, освіта, розвиток української літератури, видатні діячі української культури, тощо.

Перу цієї авторки також належать розвідки про публіцистичну діяльність Олени Пчілки та різних аспектів функціонування «Рідного краю»: «Літературознавча сторінка «Рідний край», «Рідний край» про театральну діяльність в Україні (кінець ХІХ – початку ХХ століття)», «Політична сторінка «Рідного краю», «Мовні проблеми на сторінках «Рідного краю» (1905–1912)», «Тематична рубрика «Українське слово й мистецтво» часопису «Рідний край» про літературно-мистецьке життя в Україні», «Тижневик «Рідний край» про Івана Котляревського» і т.д. Фактично у цій книзі були

зібрані статті, надруковані авторкою на шпальтах журналу «Рідний край», про який згадувалося вище.

Місцеві видання, зокрема, газети Кременчука означеного періоду вивчав місцевий вчений В. Шевченко. Результатом його наукових пошуків стала книга-довідник «Засоби масової комунікації Кременчука: кінець XIX – початок XXI ст.» [220]. Автор подав вихідні дані кременчуцьких часописів, окреслив основні тематичні вектори цих видань.

Чільне місце в історіографії питання посідає праця О. Дроздової «Видавнича та просвітницька діяльність освітніх осередків Полтавщини другої половини XIX – початку XX століття» [60]. У цій монографії авторка подає інформацію з історії видавництва на Полтавщині, починаючи від виникнення першої друкарні у 1804 р. Окремо розглядається видання «Полтавские епархиальные ведомости», подано відомості про становлення газети та стислий аналіз контенту. Також серед культурних осередків, що вплинули на становлення преси у губернії, авторка виділяє статистичне бюро Полтавського губернського земства. Особливу увагу вона зосереджує на двох часописах-щорічниках – «Статистический ежегодник Полтавского губернского земства» та «Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии». Серед неурядових організацій О. Дроздова виокремлює роботу Полтавської вченої архівної комісії та розглядає журнал «Труды Полтавской ученой архивной комиссии», що видавався у губернському центрі з 1903 по 1909 р.

Цензурні та адміністративні утиски місцевих газет, зокрема, «Полтавщина» та «Чернозем» описав відомий письменник та публіцист В. Короленко у брошурах «Сорочинская трагедия» [98] та «Слова министра – дело губернаторов» [99]. У праці «Сорочинская трагедия» автор описує ситуацію навколо справи Філонова, позиції різних місцевих періодичних видань у висвітленні цього випадку, дає оцінку етичного рівня публікацій. У книзі «Слова министра – дело губернаторов» Короленко, аналізуючи інтерв'ю міністра П. Столипіна щодо свободи слова в Російській імперії,

переповідає історію закриття газети «Полтавщина» губернатором В. Князевим. Письменник зазначає: «14 липня поточного року новий полтавський губернатор п. Князев тимчасово призупинив газету «Полтавщина», закривши друкарню, де її друкували. Днів за сім газета почала виходити знову. Мабуть, п. губернатор бажав продемонструвати «силу влади, над силою найбільш ліберального закону в Європі», сподіваючись, що газета «одумається» и піддасться фактично колишнім цензурним порядкам. Редакція, навпаки, розраховувала, що п. губернатор усвідомив незаконність і «незгоду з поглядами уряду» такого очевидного перевищення влади» [99, с. 5].

Побіжні згадки про окремі видання знаходимо у дослідженнях життя та творчості відомих письменників, таких як В. Короленко («Полтавщина», «Известия полтавського губернского общественного комитета», «Полтавский день»), А. Чехов («Полтавщина»), істориків та етнографів – П. Бодянський («Полтавские губернные ведомости»), В. Бучневич («Полтавские губернные ведомости»), громадських діячів – Г. Ротмістров («Статистический ежегодник»).

Для уточнення кола співробітників видань, авторів окремих знакових публікацій велику роль відіграв довідник О. Дея «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI — XX ст.)» [55].

Тож, підсумовуючи стан вивчення місцевої періодики, можемо зробити висновок, що лише невеликий відсоток газет та журналів Полтавської губернії опрацьовано у наукових дослідженнях. У них здебільшого викладено історію видань, частково проаналізовано їх потенціал як джерела фактичного матеріалу, подекуди висвітлено проблемно-тематичне наповнення журналу.

Важливими для написання дисертації стали праці українських вчених з методології дослідження соціальних комунікацій. Передусім, це наукові розробки В. Різуна, Т. Скотнікової [163], В. Іванова [83], М. Романюка [165] у яких викладено методи журналістичозначних досліджень, що

використовувались під час нашого дослідження. А також – праці російських вчених А. Акопова, Ю. Головіна та ін., де запропоновано також методи дослідження дореволюційних газет та журналів.

Чималий науковий доробок належить перу львівського вченого М. Нечиталюка. Корисним для нашого дослідження стали статті «Проблеми вивчення історії української журналістики (деякі підсумки на перспективу)» [134], «Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень» [121], «Про методіку вивчення та принципи видання пресових текстів: (деякі питання текстології)» [122].

1.2 Джерельна база та методи дослідження

Окрім наукової літератури в ході дослідження було опрацьовано велику кількість різноманітних архівних документів, оригіналів місцевих періодичних видань. Джерельну базу дослідження, передусім, становлять підшивки газет та журналів Полтавської губернії, що видавалися протягом 1838–1917 рр. Нині вони зберігаються щонайменше у чотирьох країнах світу – Україні, Чехії, Росії, Канаді.

Для написання дисертації передусім було проведено пошукову роботу у бібліотеках Полтави, Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Харкова та Львова. Передусім було опрацьовано електронні каталоги та картотеки Національної бібліотеки ім. Вернадського (газетний відділ, відділ стародруків та історичних колекцій, загальні фонди), Полтавської державної наукової бібліотеки ім. І. Котляревського (краєзнавчий відділ), Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Парламентської бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, Російської державної бібліотеки (м. Москва) та Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург). В результаті цієї пошукової роботи вдалося уточнити кількість періодичних видань, що виходили на території Полтавської губернії до 1917 р.

Важливими джерелами для написання дисертації стали збірники текстів документів та законів Російського імперії означеного періоду, що регламентували функціонування періодики у XIX – на початку XX століття. Йдеться, передусім, тексти Валуєвського циркуляру, Емського указу, Маніфесту 17 жовтня 1905 р., Тимчасових правил про друк тощо.

Цінні документи зберігаються у архівах Полтавської, Київської, Харківської, Сумської, Чернігівської областей. Зокрема, інтерес для нас становили архіви місцевих органів управління та самоврядування, наукових та фахових товариств, освітніх установ тощо. Передусім, це справи, що зберігаються у Державному архіві Полтавської області. Інтерес для нас становив фонд 138 (Окружний суд), де знаходяться такі справи: «Листування з начальником полтавської в'язниці та Полтавським повітовим справником про вислання за межі Полтавської губернії, про редактора Ярошевича та інші справи» (спр. 231), «Спостережна справа за звинуваченням редактора газети «Полтавщина» за друк за підписом «Чужий» кореспонденції з м. Лубен, в якій вказувалось про підготовку єврейського погрому» (спр. 250), «Спостережна справа за звинуваченням редактора газети «Колокол» Герасимовича у допущенні у газеті № 107 статті «Промова генерала Калініна» (спр. 243), «Про редактора газети «Полтавский голос» Іваненка» (спр. 31) та ряд інших важливих документів, що містять цінну фактичну інформацію про місцеву пресу, її видавців та співробітників, а також наочно відображають способи тиску на місцеву пресу, якими послуговувалась місцева адміністрація.

У фонді 214 зберігається частина епістолярію М. Дмитрієва (запрошення до співпраці у «Рідному краю», листи до українських публіцистів та громадських діячів), а також велика кількість комплектів та окремих примірників місцевої періодики – усього 19 назв видань. Чимало фактичного матеріалу вдалося знайти в особистому архіві місцевого вченого-літературознавця П. Ротача, який було передано до архіву після смерті вченого його родиною. Матеріали про співпрацю В. Короленка з місцевою

пресою зберігають у фонді № 9092.

Чимало важливих документів з історії місцевої журналістики зберігається у Центральному державному історичному архіві. Цінними є документи Полтавського жандармського управління, що відображають у якому непростому становищі перебували видавці та публіцисти в реаліях Російської імперії. Зокрема, у фондах збереглося листування під грифом «таємно» щодо політичного спрямування місцевих газет та журналів та «благонадійності» їх видавців: «Газета «Вестник Золотоношского общества сельского хозяйства» (ф. 707), «Газета Гадячского земства» і її напрямок» (ф. 320), «Повідомлення губернатора від 25 січня 1906 р. про передрук з газети «Киевские отклики» статті В. Короленка «Відкритий лист...» (ф. 442), «Про видання газети «Приднепровский голос» (ф. 320), а також документи щодо видання газет «Лубенские отклики», «Южное слово», щодо переслідування кременчуцького видавця та журналіста М. Гройсмана. У фондах архіву зберігаються окремі випуски періодики Полтавщини як от «Вестник Хорольского сельскохозяйственного общества», «Газета Гадячского земства», «Известия Константиноградского общественного комитета», «Полтавский голос».

Велику кількість матеріалів, зокрема, архів редакції «Рідного краю», листи місцевих журналістів, документи М. Дмитрієва, Панаса Мирного, Олени Пчілки, Л. Жебуньова, П. Репетіна знайдено у відділі рукопису Інституту літератури НАН України.

Окремим пластом матеріалу для опрацювання були фонди українських музеїв. Зокрема, чимало важливого матеріалу було знайдено у фондах Літературно-меморіального музею-квартири В. Г. Короленка у Полтаві. Це фактичний матеріал до історії функціонування видань «Полтавщина», «Полтавский день», «Вестник Полтавского общественного комитета». Джерелом відомостей були також документи, записні книжки, листи та щоденник В. Короленка, спогади його рідних та друзів, наукові роботи, присвячені життєпису письменника.

У Полтавському краєзнавчому музеї вдалося віднайти окремі примірники видань «Накануне», «Земский обзор», «Колокольчик», «Вестник Хорольского общества сельского хозяйства», а також світлини співробітників місцевої преси.

У фондах Харківського історичного музею вдалося відшукати окремі примірники газети «Полтавские думки» за 1906 р. Велика кількість документів, що стосуються заснування журналу «Рідний край», особисті документи М. Дмитрієва та Панаса Мирного: вирізки з газет, епістолярій, чернетки статей зберігаються у літературно-меморіальному музеї Панаса Мирного. Також для уточнення деяких даних авторкою було використано особистий архів родини Ярошевичів, люб'язно наданий для роботи дослідником В. Коротенком.

Цінним матеріалом, що розкриває важливі аспекти виходу окремих видань є документи місцевих органів самоврядування: звіти, журнали засідань Полтавського земського зібрання та земської управи, де знаходимо згадки про видання газет «Земский обзор», «Полтавская земская газета», «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского губернского земства», «Труды Полтавского сельскохозяйственного общества по аграрному вопросу». Це інформація про вартість, періодичність часописів, стенографічні записи дебатів земських гласних щодо необхідності започаткування чи припинення виходу видань, їх проблемно-тематичного наповнення. Важливими є щорічні звіти та журнали засідань місцевих товариств, таких як Полтавська учена архівна комісія, Полтавське сільськогосподарське товариство, Полтавський церковний історико-археологічний комітет, у яких також містяться дані щодо вартості видання періодичних друкованих органів, добір інформації для публікацій, передумови появи тієї чи іншої статті. За допомогою цих документів вдалося встановити також авторство деяких матеріалів, що були надруковані без підпису.

Ряд фактичних відомостей щодо місцевої періодики та діячів

друкованого слова було знайдено у серіях щорічних видань «Адресс-календарь по Полтаве и Полтавской губернии» та «Справочная книжка по Полтаве и Полтавской губернии».

Велику кількість фактичного матеріалу для дисертації вдалося знайти на шпальтах різних українських та російських періодичних видань. Відомості про появу нових органів, адміністративні та цензурні утиски преси Полтавської губернії зустрічаються в окремих випусках часописів «Громадська думка», «Рада», «Рідний край», «Світова зірниця», «Полтавщина», «Киевлянин», «Киевские отклики», «Южный край».

При написанні роботи дисертантка спиралась на теоретико-методологічні засади, визначені у фундаментальних працях з методології досліджень соціальних комунікацій та дотримувалась принципів науковості, достовірності, об'єктивності та історизму. Періодика Полтавської губернії усебічно розглядалась як єдина динамічна система, що вимагало комбінування різних наукових методів та підходів.

Розв'язання зазначених у вступі завдань вимагає комплексного поєднання загальнонаукових та специфічних методів дослідження. Усі використані методи забезпечували валідність, однозначність та точність результатів нашої наукової праці. Серед загальнонаукових було використано аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію.

Зважаючи на особливості дослідження газетної періодики, М. Романюк зазначав: «У науковій літературі трапляються переважно два підходи до дослідження газетної періодики: 1) загальноаналітичний, завдання якого охоплюють вивчення історії виникнення і функціонування певного видання чи групи видань; 2) конкретно-аналітичний, що має на меті дослідження певної проблеми за матеріалами періодичної преси» [165, с. 116]. На нашу думку, обидва ці підходи є доцільними при вивченні контенту періодики Полтавської губернії і були поєднані при проведенні дослідження, оскільки ґрунтовний аналіз контенту певної групи видань, як вимагає враховувати історію виникнення та становлення преси обраного регіону, так і включає в

себе дослідження проблемно-тематичних векторів цих видань.

Також ми послуговувались комплексно-аналітичним методом, запропонованим М. Романюком. У ньому науковець запропонував об'єднати системно-хронологічний, історико-описовий, аналітичний, проблемно-тематичний, жанровий, бібліографічний та біографічний методи [165, с. 117]. Адже комплексне вивчення контенту видань передбачає водночас опис змістового наповнення, аналіз публікацій, рубрик та жанрів, виокремлення проблемно-тематичних векторів публікацій.

Загалом дослідження було здійснено у рамках описового підходу. Метою опису є визначення суттєвих ознак предмету, що вивчається, надати максимальну інформацію про нього. За визначенням В. Різуна та Т. Скотнікової «Описовий (ідеографічний) підхід передбачає вивчення об'єкта дослідження шляхом опису доступних для спостереження рис і характеристик цього об'єкта. Описовий підхід реалізується в описових методах, таких як класифікація, типологізація, аналіз документів, історичний і біографічний методи. Описові методи спрямовані на одержання інформації, яка дає доволі повний опис об'єкта, всіх його важливих кількісних і якісних характеристик» [163, с.21]. У нашій роботі опис використовувався при огляді періодичних видань, для виокремлення їхніх характерних особливостей, а також при аналізі контенту було описано проблемно-тематичний контент окремих газет та журналів.

Тлумачний словник визначає узагальнення як «загальний висновок, загальне положення, що ґрунтується на порівнянні окремих предметів, фактів, явищ і виявленні їх спільних рис» [176, с. 203]. Будучи логічним процесом переходу від одиничного до загального, узагальнення допомагає визначити спільні тенденції та характерні особливості розвитку преси.

Доцільним, на нашу думку, було розглядати систему преси Полтавської губернії крізь призму типології. В. Різун та Т. Скотнікова зазначали, що первинну інформацію – емпіричні дані, отримані під час дослідження, потребують аналізу та наукової інтерпретації [163, с. 23].

Зокрема, серед первинних методів вони виділяють групування. Дослідник історії періодики Російської імперії Б. Єсін зазначав, що «типологічна характеристика допомагає краще оцінити і зрозуміти не лише типи, що досліджуються, їх роль в суспільно-політичному житті, а й особливості інших видів друку, їх взаємозумовленість. Вона дає багато для розуміння загальних процесів у розвитку національної преси як такої, розкриває внутрішні закономірності її розвитку на різних рівнях: тип видання, характер відділів, специфіка жанрів» [14, с. 58.]

За його допомогою історичного методу було відтворено динаміку становлення та розвитку системи преси обраного регіону у хронологічній послідовності. Також він допоміг визначити головні тенденції розвитку, прослідкувати причини зміни якісних та кількісних ознак місцевої преси. Ми почали працювати над дослідження з вивчення історичних умов регіону та документів та обставин, у яких зародилась та розвивалась періодика Полтавської губернії.

Враховуючи міждисциплінарний характер обраної для вивчення теми, доцільними було використовувати методи історичних досліджень. Передусім йдеться про методи роботи з джерелами. Також було використано один з різновидів історичного методу – архівне дослідження. Відтак було опрацьовано ряд історичних документів та архівних справ, що стосувалися місцевих періодичних видань, установ та організацій, що були видавцями газет та журналів, тощо.

Історик Б. Корольов [67, с. 128–129] визначив основні етапи процесу пошуку та роботи з історичними джерелами: ознайомлення з книжковою бібліографією, опрацювання наукової літератури; робота з каталогами бібліотек та бібліографічними покажчиками; робота з архівами; та фондами. При цьому науковець зауважував, що «рівень вірогідності історичних джерел, які використовує історик, їх цінність неоднакові. Оскільки джерела відображають дійсність шляхом опосередкування через свідомість автора, всі вони вимагають критичного підходу». Далі він додає: «джерело не можна

досліджувати у відриві від тієї конкретно-історичної реальності, у якій воно виникло. На всіх джерелах лежить відбиток свого часу, тієї епохи, у яку вони створені. Кожне з джерел покликане до життя певними умовами, мотивами, причинами, завданнями, цілями. Одна й та ж людина, за різних життєвих обставин може створити документи або твори, які суттєво відрізняються один від одного не тільки формою, але й оцінками» [67, с. 141].

Як зазначав відомий дослідник історії української журналістики М. Романюк: «Набутий досвід вивчення української періодики XIX–XX ст. переконав нас у тому, що опрацювання її варто розпочинати з опублікованих мемуарів, листів, архівних документів та матеріалів і вже потім переходити до вивчення архівних джерел» [148, с. 144]. Тому одним із перших кроків було опрацювання мемуарів, епістолярної спадщини та особистих документів сучасників, аби розуміти, в яких умовах функціонувала преса Полтавської губернії та визначити, які чинники впливали на становлення та розвиток преси регіону.

Окрім цього, для вивчення різних аспектів було використано ще ряд підвидів історичного методу, таких як історико-описовий, компаративний, історико-типологічний. Окремі аспекти досліджувались за допомогою порівняльно-типологічного, проблемно-тематичного, системно-типологічного методів.

Також для повноти нашого дослідження велике значення відіграв біографічний метод. Б. Корольов зазначав: «Спогади (мемуари) є найчисленнішими різновидом джерел особового походження. Їх цінність, як джерела, залежить від багатьох чинників: від того, яку роль відіграв автор у подіях, що їх він описує, від гостроти сприйняття ним дійсності, від його здатності запам'ятати перебіг подій, від часу написання мемуарів» [64, с. 414]. Також історик наголошував на важливості опрацювання листів та записних книжок сучасників досліджуваних подій. Аналіз листів, щоденників, мемуарів, особистих архівів публіцистів та редакторів місцевих видань, а також сучасників дав велику кількість цінного фактичного

матеріалу, який дозволив заповнити «білі плями» у нашій роботі, уточнити вихідні дані, дати виходу видань, доповнити історію становлення та розвитку як окремих періодичних видань, так і історії полтавської журналістики в цілому. При цьому, враховувалась суб'єктивність думок та позицій осіб, чії документи були використані для дослідження.

Спираючись на дослідження українських та зарубіжних журналістикознавців, пропонуємо використовувати запропоновану проблемно-тематичну типологізацію преси, адже типологічні групи яскраво відображають головні тенденції становлення та розвитку преси, а також особливості контенту видань.

Г. Лазутіна [56] пропонувала досліджувати документи за характеристиками теми, ідеї та образного орієнтиру. Для отримання якісно-кількісних показників щодо контенту преса Полтавської губернії було використано метод контент-аналізу. У науковій літературі контент-аналіз визначають як кількісно-якісний метод дослідження, що характеризується строгістю процедури дослідження та об'єктивністю висновків та полягає в квантифікаційній обробці даних з їх подальшою інтерпретацією [84, с. 40].

В. Іванов відзначав, що «при дослідженні з його допомогою має велике значення не тільки те, яка частота появи тієї чи іншої категорії, а взагалі присутня вона у досліджуваному тексті – чи ні. Таким чином, у контент-аналізі якісним є не тільки момент вибору категорій і одиниць дослідження, а весь процес аналізу» та додавав: «кількісний підрахунок дозволяє зробити об'єктивні висновки щодо спрямованості матеріалів за кількістю уживань одиниць аналізу в досліджуваних текстах, якісний аналіз робить те саме, але внаслідок вивчення того, чи зустрічається і в якому контексті якась важлива, оригінальна категорія взагалі» [83, с. 46]. Вчений наголошував, що серед принципів дослідження важливими є строгість аналізу, обґрунтованість та відтворюваність, об'єктивність та повне охоплення усього пласту джерел, обраних для вивчення.

Контент-аналіз нами було використано для вивчення інформаційного

наповнення обраних для аналізу видань. Завдяки цьому методу було визначено проблемно-тематичний контент місцевої преси, коло питань, що превалювали на шпальтах періодики Полтавської губернії. Інтерпретація отриманих результатів дала можливість узагальнити інформацію та зробити висновки щодо особливостей інформаційного наповнення преси Полтавщини.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши стан наукового вивчення обраної тематики, можемо зробити висновок, що історія журналістики натеper є одним із пріоритетних напрямів журналістикознавчої науки. У працях радянського періоду пресу розглядали виключно крізь призму панівної ідеології і, лише зі здобуттям незалежності, українські дослідники отримали можливість ґрунтовно вивчати історію журналістики і оприлюднювати незаангажовану та об'єктивну інформацію про розвиток української періодики, надавати неупереджену оцінку роботі видатних публіцистів та функціонуванню окремих видань. На сучасному етапі в українському науковому просторі представлено цілий ряд досліджень, присвячених різним аспектам, регіонам та періодам історії журналістики. Щодо наукових розвідок, присвячених регіональній пресі, то натеper маємо дисертації, присвячені пресі Харківщини, Катеринославщини, Києва, Поділля, Запоріжжя, Луганщини та ін. Утім досі не було здійснено жодного комплексного дослідження періодики Полтавської губернії.

Визначено, що у науковій літературі преса Полтавщини 1838–1917 рр. представлена 1 дисертаційним дослідженням, 2 монографіями, покажчиком-списком місцевих періодичних видань та понад двома десятками наукових статей. Утім здебільшого, ці розвідки здійснювались у рамках історичних, краєзнавчих, філологічних та літературознавчих досліджень. Більше того, окремі дослідження містять фактичні помилки та хибні твердження.

Джерельною базою дослідження стали підшивки газет Полтавської губернії 1838–1917 рр., тогочасна періодика інших регіонів, документи

редакцій, фахових товариств та органів місцевого самоврядування, біографічні матеріали (особисті архіви публіцистів, листи, мемуари, щоденники). Комплексне вивчення цих матеріалів дозволяє зробити висновок про характерні особливості становлення, розвитку та контенту преси Полтавської губернії.

Методологічна база дослідження охоплює ряд загальнонаукових та специфічних методів дослідження, запропонованих українськими та зарубіжними вченими в рамках науки про соціальні комунікації. Зокрема, методологічною основою дослідження стали такі методи як опис, класифікація, типологізація, узагальнення, аналіз, синтез, історико-описовий, історико-порівняльний, історико-типологічний та контент-аналіз.

РОЗДІЛ II

Типологічна модель періодики Полтавської губернії (1838 –1917 рр.)

Преса будь-якого регіону – багатогранне явище, тісно пов'язане з соціально-культурними, політико-правовими умовами, що регламентують функціонування періодичних видань, економічною ситуацією, громадським рухом та ін. факторами.

Полтавська губернія була однією з найбільших серед українських територій, що входили до Російської імперії. До її складу увійшли 15 повітів та два заштатних міста – Глинськ та Градизьк. Нині частина з цих повітових міст входять до інших областей. Це, зокрема, м. Ромни (нині – Сумська обл.), м. Константиноград (нині – м. Червоноград Харківської обл.), Переяслав (нині – м. Переяслав-Хмельницький Київської обл.), м. Золотоноша (нині – Черкаська обл.). У середині – другій половині ХІХ ст. загальне населення губернії становило понад 2, 7 мільйонів мешканців. У регіоні превалювало аграрне виробництво з великою кількістю поміщицьких маєтків та сільських господарств. Протягом ХІХ століття громадське життя у Полтаві та повіті не відзначалося активністю, а період не був багатим на знакові історичні події.

Ситуація у губернії помітно змінюється після появи земств. Ці органи губернського та повітового самоврядування стали не лише управлінськими та господарськими осередками, але й згуртували соціально активних громадян регіону та дали поштовх для пожвавлення громадського життя, соціально-економічних процесів, розвитку освіти та медицини, появи фахових об'єднань. Важливим чинником місцевого життя, а також становлення місцевої преси була діяльність місцевих товариств – як формальних організацій, так і гуртків інтелігенції, що об'єднувались за інтересами.

Пожвавлення громадського, культурного та політичного життя у Полтаві спостерігається на початку ХХ століття. У місті з'являються нові культурні організації, гуртки місцевої інтелігенції раз за разом вдаються до

спроб засновувати періодику, яка відповідала б тогочасним інформаційним запитам суспільства та інтересам місцевих мешканців, утім, протягом довгого часу адміністрація усіляко стримувала, як діяльність таких активістів, так і розвиток періодичного друку в губернії.

Переломним моментом в історії Полтавщини, зокрема, і місцевої преси, став 1905 р. У цей час у місті з'являються відділення політичних партій та громадських рухів, активізується робітничий рух, губернії прокочується хвиля селянських виступів, містами – мітинги за демократичні свободи. Формуються партійні осередки, фахові товариства, благодійні організації. Російська імперія оголошує війну Японії, до війська мобілізують велику кількість мешканців Полтавщини, а на економіку губернії лягає тягар щодо забезпечення армії.

На хвилі революційного піднесення дедалі частішими стають спроби місцевих діячів та публіцистів засновувати свої громадсько-політичні періодичні органи. Водночас, окрім законодавчих свобод, принесених царським Маніфестом 17 жовтня 1905 р., місцева адміністрація посилює тиск на прогресивно налаштованих місцевих діячів, більшість з них опиняється під наглядом жандармського управління.

Вибори до міської Думи та Державної Думи активізують політичне життя в регіоні та пошуків нових каналів інформування та агітації. Водночас з ліберальними силами, діяльність розгортають радикально праві організації, зокрема і «Союз русского народа». Війна, вибори, послаблення політичного тиску, активізація робітників та селян рух – усі ці фактори впливають на розширення інформаційних потреб місцевого населення.

Після провалу першого скликання Державної Думи, на Полтавщині йде неофіційне згорання демократичних свобод, які вдалося вибороти протягом 1905–1907 р.: посилюється контроль над опозиційними до монархії партіями, діячами та періодикою. Напередодні Першої світової війни, у регіоні погіршується соціально-економічна ситуація, блокується громадська активність, ще більше посилюється контроль над політичними процесами та

місцевою пресою. Початок війни на Полтавщині припадає на період фінансово-економічної кризи, масова мобілізація до війська, наплив біженців, утримання армії дещо гальмують соціально-культурні процеси. Усі ці явища та умови впливали на становлення та розвиток періодики Полтавської губернії.

Полтавська преса зародилась досить пізно – у 1838 р., майже через двісті років після появи першої друкованої газети «La gazette» у Парижі та через 21 рік після виходу першого періодичного органу Східної України «Харьковский еженедельник» у Харкові.

У 1838 р. Полтава була невеликим містом: його площа, згідно з архівними документами, становила 376 десятин 1680 квадратних сажнів. У місті проживало 15521 осіб, із них – 8911 чоловіків та 6610 жінок.

Міським головою в цей період був купець Степан Григорович Комар, у 1838 р. його звільняють наказом губернатора за неналежне виконання обов'язків, а на його місце з вересня призначають заступника – Степана Федоровича Медведєва [141, с. 20–24].

Газети у Полтаві цього періоду – явище досить рідкісне, передплачують їх радше аби ознайомлюватись з текстами постанов та урядових рішень, а не задля новин чи аналітичної інформації. Історик І. Павловський згадує: «З дозволу начальства, а іноді за приписом адміністрації, Дума [міська – авт.] виписувала газети, що в той час були надзвичайно дорогими. Так у 1836 р. було виписано магістратом разом з Думою «С.-Петербурзькіе Ведомости» – 47 крб., «Сенатськіе обявления» – 27 крб., «Московськіе ведомости» – 27 крб., сенатські оголошення при них – 20 крб.» [140, с. 35].

У 1830 р., із наказу губернатора, у місті почали виписувати «Журнал Министерства внутренних дел», але через обмеженість фінансування, міська Дума не спромоглась довго передплачувати це видання. У 1838 р., згадує Павловський, місцеві органи влади передплачували лише один часопис – «Московськіе ведомости» з додатком, що обійшлося міській скарбниці

у 48 крб. 95 коп.

У 1865 р. науковець, громадський діяч та редактор газети «Полтавские губернские ведомости» П. Бодянський здійснює спробу дослідити читацькі уподобання полтавців за останні три роки. За його підрахунками, протягом 1864 р. мешканці губернії передплачували 110 назв періодичних видань, загалом – 3653 примірники. Він відзначав, що 53 % (1942 примірники) преси отримали мешканці сіл, а 47 % (1711 екземлярів) – містяни.

Серед мешканців міст у дослідженні відзначено високий рівень читацького інтересу серед жителів Полтави та Кременчука – 37 % та 13 % усіх передплачених періодичних видань відповідно. Серед селян – найбільшим попитом преса користувалась у Прилуцькому, Пирятинському та Зіньківському повітах.

Підрахувавши відсоток грамотного населення Полтавщини, Бодянський вирахував, що 1 часопис припадав на 9 дорослих, серед дворян та чиновників (обох статей) – на 12 людей, серед духовенства – на 47, серед міщан та селян – 1 видання на 29 308 чоловік [149, с. 226–227].

Також дослідник відзначив, що найбільшою популярністю серед мешканців губернії користувались російські часописи «Сын Отечества», «Московские ведомости», «Русские ведомости», «Воскресный досуг», «Северная почта», «Русский вестник», «Модный магазин». Підсумовуючи результати своєї розвідки, Бодянський зазначив: «Не можна не помітити, що зменшення передплатників особливо помітно на ті журнали та газети, що коштують дорожче і зміст яких більш серйозний» [20, с. 229].

Таким чином, маючи лише офіційні «Полтавские губернские ведомости» та «Полтавские епархиальные ведомости», мешканці губернії були змушені задовольняти свої інформаційні потреби майже виключно російськими виданнями і лишатися мало інформованими про місцеве життя.

Загалом у науковій літературі було зафіксовано 198 періодичних видань, що виходили у межах Полтавської губернії у 1838–1917 рр. [152]. Утім нам вдалося розширити цей список та віднайти ще 8 періодичних

видань, що досі не згадувалися у наукових джерелах. Це, зокрема, газети, журнали та бюлетені, що видавалися протягом 1917 р., та кілька десятиліть знаходилися у закритих фондах бібліотек та архівів України.

Таким чином, на цей час встановлено 206 назв періодики, що виходила на території Полтавської губернії до кінця 1917 р., що є досить низьким показником серед українських губерній, що входили до складу Російської імперії. Для порівняння: історики преси віднайшли понад 800 періодичних видань у Київській губернії, близько 750 – у Херсонській, по 300 – у Харківській та Таврійській, 96 – у Чернігівській [221 ; 222 ; 152].

Найбільша кількість періодичних видань припадає на губернський центр – 102 назви. Серед повітів найбільшою кількістю періодики відзначився Кременчук [152; 220]. На нашу думку, це зумовлено великою кількістю населення міста (станом на 1897 р. – майже на 10 тисяч більше мешканців аніж у Полтаві), більшою, у порівнянні з іншими повітами, кількістю освічених фахівців з різних галузей знань, що були зайняті на розбудові місцевого промислового сектору, стрімким розвитком освіти та громадського життя міста.

Усього до 1917 р. у Кременчуці вийшло 33 періодичних видання. По 12 газет виходило у Лубнах та Хоролі, 8 – у Золотоноші, 7 – у Ромнах, по 5 – у Гадячі, Кобеляках та Лохвиці, 4 – у Константинограді, 3 – у Зінькові та Миргороді, по 2 – у Пирятині та Миргороді [152].

Фундаментом для вивчення періодичних видань регіону є створення періодизації розвитку місцевої преси. Маємо велику кількість розробок українських вчених в царині періодизації преси. Зокрема, своє бачення цієї проблематики у наукових працях оприлюднили М. Жовтобрюх, П. Федченко, М. Нечиталюк, В. Ігнатієнко, Ю. Тернопільський та ін.

Як зазначав М. Романюк, перша спроба наукового підходу з періодизації української преси належить О. Маковою, який виділив три основні етапи розвитку періодики у статті «П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики» [165, с. 45]. Періодизація, яку використав П. Федченко [200],

спирається, передусім, на ідеологічні фактори, а не на об'єктивні історичні явища та ознаки і розглядає розвиток преси відповідно до положень марксизму-ленінізму. Більш ґрунтовну, на нашу думку, періодизацію виробив А. Животко [69, с. 13–17], який розглядав пресу, враховуючи хронологічну послідовність та логіку суспільно-політичних явищ у країні. До 1917 р. він виділив 6 основних часових проміжків. У 1926 р. В. Ігнатієнко запропонував власну періодизацію історії преси, розділивши розвиток української періодики на 4 періоди: 1816–1834, 1834–1904, 1914–1917, 1917–1923 рр. [85, с. 45–51].

Хронологічно-проблемний підхід періодизації розвитку української преси використав дослідник М. Нечиталюк. Він виокремив 10 періодів розвитку української журналістики, з яких 3 припадає на роки від зародження перших періодичних видань до 1917 р.: зародження та становлення української журналістики (до середини ХІХ ст.); формування й функціонування журналістських систем (60–90-ті рр. ХІХ ст.) та період розвитку української журналістики у національно-визвольному русі епохи народної революції і світової війни (1898 – 1914 рр.) [134, с. 123].

На нашу думку, доцільно, відштовхуючись від доробку українських вчених, запропонувати власну періодизацію історії розвитку полтавської преси на основі аналізу цілого ряду чинників. При виокремленні періодів ми враховували соціально-політичну ситуацію в країні, зміни у законодавчій базі, що регулювала царину періодичного друку, динаміку заснування та закриття періодичних видань в регіоні, контент наявних видань, утиски преси місцевою адміністрацією, тематичну палітру публікацій. На основі цих факторів, в історії полтавської преси пропонуємо виділити 5 основних періодів з характерними ознаками та явищами:

- 1838–1905 рр. – період зародження місцевої преси, поява перших друкованих періодичних видань («Полтавские губернские ведомости», «Полтавские епархиальные ведомости»). У цей час періодика на території губернії повністю перебуває під контролем місцевої адміністрації і здебільшого видається коштом місцевої влади. Також цей етап становлення

регіональної журналістики ознаменувався появою земств та зародженням земської преси, появою фахової періодики (сільськогосподарські та статистичні часописи). Водночас це протидія місцевої влади засуванню приватного періодичного друку, контролю над інформаційним наповненням часописів. У цей період у губернії вдалося заснувати лише 3 приватних видання, громадсько-політичні – лише на початку ХХ століття;

- 1905–1907 рр. – після виходу царського Маніфесту 17 жовтня 1905 р., проголошення свободи слова, мови та скасування цензури, починається період активізації видавничого процесу та стрімкого розвитку журналістики у губернії. Для нього характерна поява великої кількості пресових видань різних напрямів, зокрема і громадсько-політичних та партійної періодики. Водночас відзначається адміністративний тиск на видавців, публіцистів, власників друкарень. Змістове наповнення місцевої преси виходить на якісно новий рівень, що характеризується значним розширенням тематичного репертуару, зосередженістю на всебічному висвітленні соціальних та політичних питань, критичністю матеріалів, опозиційністю видань до місцевої влади. Відзначається активізація видавничого процесу у повітах губернії. Також для цього періоду характерна полеміка між місцевими виданнями;

- 1908–1914 рр. – посилення утисків свободи слова і друку з боку губернської верхівки та місцевого відділу жандармського управління призводить до закриття великої кількості видань, у губернії лишаються лише поодинокі громадсько-політичні та універсальні видання. Змінюється проблемно-тематичне наповнення газет – зменшується кількість «гострих» публікацій, збільшується відсоток політично «нейтральних» тем. За неможливості вільно говорити про нагальні місцеві та загальноімперські питання, місцеві публіцисти знову звертаються до спеціалізованої преси, а інформаційний простір регіону представлений здебільшого фаховими науковими та науково-популярними виданнями;

- 1914–1916 рр. – із початком Першої світової війни посилюється

контроль над публіцистами та періодикою, вводиться військова цензура. Воєнна тематика становить великий відсоток контенту видань, також автори зосереджуються на обговоренні місцевих питань. Виявлено появу періодики, пов'язану з військовою тематикою – додатків, вечірніх випусків, телеграм;

- 1917 р. – через революційні події у країні змінюються соціально-політичні умови та законодавство, що зумовило стрімке збільшення періодичних видань по всій території Полтавської губернії. Цей рік був максимально плідним в історії місцевої преси. Для нього характерна поява великої кількості різноманітних за напрямом, однак, здебільшого, нетривалих видань. Поява великої кількості україномовних видань, що підтримували Центральну раду, ідею автономії та незалежності України.

Характерні особливості преси Полтавської губернії, головні тенденції та унікальні явища розвитку місцевого друку яскраво прослідковуються у типологічних групах. В науковій літературі існує багато підходів до типологічної класифікації періодичних видань, утім, досі науковці не дійшли згоди щодо єдиної типологічної системи преси.

Серед українських науковців варто відзначити доробок А. Москаленка, В. Іванова, О. Школьної, Н. Сидоренко, Т. Хітрової, І. Міляевич, В. Московцева. Методологічними розробками щодо типологічного аналізу займалися і російські учені Є. Ахмадулін [12], Я. Засурський [77], О. Акопов [4], С. Корконосенко. Російський вчений М. Шкондін визначав три основні типоформуючі ознаки видання – характер аудиторії, цільове призначення, характер інформації, що передається [224, с. 22] Я. Засурський окремо розглядав типоформуючі (первинні) та вторинні ознаки. До типоформуючих науковець зараховує характер аудиторії, цілі та завдання видання та його видавця. До вторинних – коло авторів, внутрішню структуру, об'єм, тираж [77, с. 41].

Дослідник О. Бочаров виділив 5 типоутворюючих елементів: цільове призначення, предмет, родова приналежність, характер аудиторії та характер

викладу [46]. Б. Єсін вважав, що типологічний образ періодики визначається, передусім, такими компонентами, як напрям, зміст, мета видання та її запити» [62, с. 12–15]. Один із перших істориків преси М. Лісовський пропонував розділяти пресу російської імперії ХІХ – початку ХХ ст. на три групи. До першої він зараховував політичні, громадські та літературні видання, до другої – офіційні, урядові, міські, земські, приватні листки оголошень. Третю групу склали наукові та фахові видання [17, с. 4–8].

Найповнішою та найбільш придатною для аналізу преси Полтавської губернії, на нашу думку є типологічна система, запропонована О. Акоповим, в основі якої лежить поділ видань за тематичним напрямом та цільовим призначенням. Він виділив 10 типоформуючих ознак: орган, що видає часопис, читацька група, завдання та програма, авторський склад, внутрішня структура, жанри, періодичність, об'єм, тираж, оформлення видання [4, с. 3–7]. Відділяючи ці аспекти, між тим, О. Акопов відзначав, що «ізолювано від інших, жодна з ознак, не може претендувати на роль достатньої» [4, с. 9].

Аналізуючи журнальні видання, В. Шевченко відзначала: «Тип журналу визначає його зміст і відповідно, оформлення, адже зміст і оформлення – два рівноправних складники видання. Від типу журналу залежить його архітектоніка, елементи і комплекси, оформлення обкладинки і внутрішня структура» [218]. Вона запропонувала типологію журналів за такими критеріями: цільове або функціональне призначення; тематика та зміст; читацьке призначення; періодичність; місце і сфера розповсюдження.

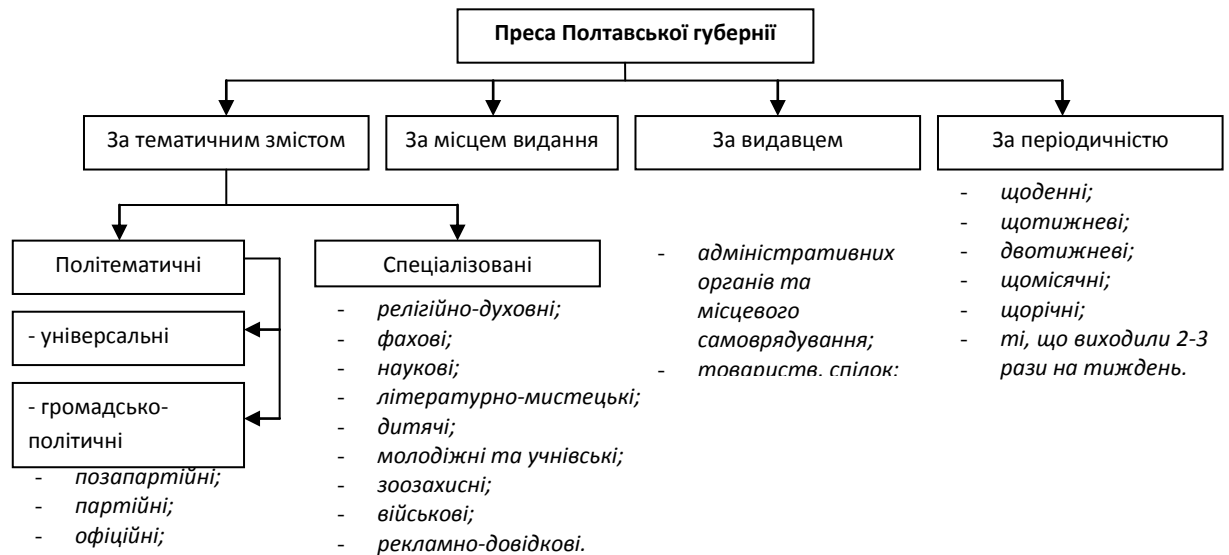
Дослідниця С. Гурьєва серед факторів, що формують тип видання називає мету видання, характеристику засновників та видавців, фінансовий стан видання, техніку тиражування, журналістські кадри, канали розповсюдження, аудиторію, формат, обсяг, вартість, предметно-змістову структуру, обсяг і характер реклами [55, с. 33]. В. Шевченко за змістом поділяла сучасні журнали на такі підвиди: суспільно-політичний, науковий, науково-популярний, розважальний, літературно-художній, спеціалізований, виробничо-практичний, реферативний [218]. В свою чергу, О. Акопов

пропонував класифікувати спеціалізовані видання за тематичними напрямами на політичні та соціально-економічні, технічні, природничо-наукові, сільськогосподарські, медичні, культурно-просвітницькі, філологічні, мистецтвознавчі, військові, спортивні, торгівельні [4, с. 12–13].

Державний стандарт України поділяє періодичні видання на газету, спеціалізовану газету, спеціальний газетний випуск, часопис (журнал), громадсько-політичний журнал, науковий журнал, науково-популярний журнал, популярний журнал, виробничо-практичний журнал, літературно-художній журнал, реферативний журнал, бюлетень [32, с. 9–11]. За визначенням, газета – це «періодичне газетне видання з постійною назвою, що виходить через певні, короткі проміжки часу, містить офіційні документи, оперативну інформацію і матеріали з актуальних громадсько-політичних, наукових, виробничих та ін. питань, а також літературні твори, фотографії та рекламу». Громадсько-політична – відрізняється «систематичним висвітленням питань внутрішньої і зовнішньої політики держави та міжнародного життя», а спеціалізована – призначенням для певних категорій читачів [32, с. 12–13].

Таким чином, спільним для різних підходів є існування типоформуючого ланцюжка «видавець – мета та цільове призначення періодичного видання – аудиторія», який узято за основу і в нашому дослідженні.

Всі періодичні видання регіону можна розділити на дві типологічні групи – універсальні або масові (політематичні) та спеціалізовані (монотематичні). Розглядаючи сукупність місцевих видань крізь призму типологічного аналізу, і, враховуючи наукові доробки українських та зарубіжних вчених, можемо виділити групи преси за періодичністю, видавцем, мовною ознакою, місцем видання, проблемно-тематичним напрямом.



За ознакою видавця місцеву періодику можна розділити на 4 групи: видання офіційних органів управління та місцевого самоврядування, преса товариств та спілок, приватні та партійні. Видавця 9 друкованих органів встановити не вдалося.

Першими, і протягом довгого часу єдиними, періодичними виданнями губернії була офіційна періодика. 2 квітня 1838 р. у місті починає виходити перша газета «Полтавские губернские ведомости». Поштовхом для розгортання видавничої діяльності губернської адміністрації був наказ імператора від 27 жовтня 1830 р. та доданий до нього проект «Положение об издании «Губернских ведомостей», де зазначалося, що «на первый случай, в виде опыта» такі видання мали заснувати лише в 6 губерніях: Астраханській, Казанській, Київській, Слобідсько-Українській, Нижегородській та Ярославській. 3 червня 1837 р. цар Микола I підписує документ, у якому йдеться про обов'язкове видання при усіх губернських правліннях Російської імперії газети «Губернские ведомости», що складається з офіційної та неофіційної частини. Цей документ став рушійною силою для появи не лише системи офіційної губернської преси, але й в цілому періодичних видань у Полтавській губернії.

Надалі активним видавничим осередком було Полтавське губернське та повітові земства. Разом з довідковою літературою, брошурами, бюлетенями,

проектами постанов земства та їх відділи видавали різні типи періодичних видань. Усього до 1917 р. зафіксовано 27 назв газет, журналів та бюлетенів. Видавцями 8 органів таких значаться губернське земство та повітові управи, 7 видань належить статистичному бюро, по 3 – видавали земські підрозділи – педагогічне та медико-санітарне бюро, по 2 – земська переселенська організація та економічне бюро, 1 – ентомологічне бюро.

Першу спробу видавати земську періодику було здійснено не губернською, а повітовою управою – у 1864 р. у Хоролі почали виходити «Вести Хорольской земской управы». У Полтаві перше земське видання з'явилося майже через 20 років – газета «Земский обзор» побачила світ у червні 1883 р. Усього у Полтаві виходило – 21 земське видання, по 2 – у Гадячі та Хоролі, по 1 – у Лохвиці та Зінькові. Здебільшого до редакційних колегій земських органів входили голови та секретарі управ, земські гласні, чиновники (статистики, агрономи), а також місцеві юристи, вчителі, власники сільських господарств, науковці.

Здебільшого земства видавали спеціалізовану пресу – педагогічні, статистичні, метеорологічну, медичну – що містила передусім звітну та статистичну інформацію. Зафіксовано дві спроби видавати газети, розраховані на масову аудиторію – це «Земский обзор» (1883–1884) та «Полтавская земская газета» (1906).

Встановлено, що редакторами цих видань номінально були голови управ, хоча де-факто очолювали редакційні колегії та займалися наповненням інші люди. Редактором «Земского обзора» значився голова земської управи А. Заленський, керував виданням – секретар управи І. Анісімов. Це ж стосується і «Полтавской земской газеты», редагування якої здійснював земець А. Малама, хоча номери підписував Ф. Лизогуб.

Як бачимо з журналів земських засідань, видання періодики було великим навантаженням для бюджету, адже, не будучи комерційним проектом, земські видання надсилалися безкоштовно офіційним установам, товариствам, гласним і т.д. Зокрема, на видання «Полтавской земской газете»

на 1907 р. закладали 12 тис. крб. Нерідко нова періодика зустрічала опір, передусім, серед самих земських гласних. Та ж «Полтавская земская газета» (1906), що була розрахована на масову аудиторію і мала попит серед читачів, була закрита через протидію ряду земців [74, с. 51].

Розквіт офіційної преси, розрахованої на масового читача, припав на 1917 р., коли ради робітничих, солдатських та селянських депутатів, а також революційні та громадські комітети починають видавати друковані органи задля оперативного інформування мешканців регіону про свою діяльність, оприлюднення текстів документів, ситуацію в місті та в країні вцілому. Такі офіційні органи протягом 1917 р. виходили у Полтаві, Констянтинограді, Кременчуці, Лохвиці, Лубнах, Переяславі, Пирятині та Хоролі.

Спілкам, фаховим товариствам та громадським організаціям протягом 1838–1917 р. належало 39 періодичних видань. Найбільшою кількістю фахових періодичних органів відзначилось Полтавського сільськогосподарського товариства та його повітові відділи. Виникнення цієї організації було зумовлено скасуванням кріпосного права, і, як наслідок необхідністю реформування аграрного сектору економіки регіону. Для розробки нових стратегій розвитку місцевого господарства, а також з метою поширення фахових знань серед населенням губернії, у 1865 р. було засновано Полтавське сільськогосподарське товариство. У 1867 воно починає видавати журнал «Сельскохозяйственный вестник» [228, с. 202]. Загалом на території губернії вийшло 18 періодичних видань (у Полтаві, Лохвиці, Золотоноші, Хоролі), що були органами Полтавського сільськогосподарського товариства та його повітових осередків

Газета «Труд» (Зіньків, 1916–1917) виходила спільнокоштом одразу кількох місцевих фахових та комерційних організацій. Серед них – Борківське, Великобагачанське, Тарасівське сільськогосподарські товариства, Зіньківське товариство взаємного кредиту, Велико-Павлівське кредитне товариство та Опішнянське товариство громадського споживання, хоча офіційно видавцем значилось місцеве сільськогосподарське товариство.

Здебільшого преса цієї групи виходила за рахунок членських внесків та допомоги благодійників, сільськогосподарські видання часто отримували дотації з земств. Полтавське фельдшерсько-акушерське товариство під редагуванням Г. Коваленка, починаючи з 1913 р., видавало журнал «Життє і знаннє» (з №12 за 1913 р. – «Вістник життє і знаннє») [152, с. 13]. Полтавський відділ Російського союзу покровительства тваринам випускав журнали «Союз покровительства животным» (1907–1910) та «Вестник южнорусского животноводства» (1908–1910). Для оприлюднення результатів своєї роботи та наукового доробку своїх членів «Труды..» видавали Полтавська вчена архівна комісія та Полтавський церковний історико-археологічний комітет.

Мали свої органи і поодинокі повітові осередки товариства «Просвіта». У Золотоноші міський та повітовий комітети видавали газети «Вільне слово» (1917–1918) та «Вісті з «Просвіти» (1917), у Полтаві – «Полтавські вісті» (1917).

Щодо комерційних організацій, то власний орган мала лише Роменська спілка кредитних та споживчих товариств («Наша спілка», 1917). Газета висвітлювала місцеві питання, зосереджуючись, водночас, на питаннях кооперативного руху.

Активністю, насамперед у роки Першої світової війни, вирізнялись учнівські та молодіжні спілки Полтавщини. Власну періодику мали гурток Полтавської школи садівництва («Садівні квітки», 1917), Миргородської художньої керамічної школи («Юна Україна», 1916), Переяславська учнева спілка («Юнак», 1917), Спілка учнів середньої школи м. Золотоноша («Молоді сили», 1917), Кременчуцьке відділення Всеросійського союзу сіоністського юнацтва («Молодой Израиль», «Домой в Сион», 1917).

Найменшою підгрупою періодики цієї типологічної групи є преса, видавцями якої значилися політичні партії та їх місцеві осередки. Це – 14 назв видань. Найбільшу кількість – 5 видань – становлять органи соціал-демократичної партії.

Політична сила	Кількість видань
Партія соціалістів-революціонерів	1
УСДРП	2
РСДРП	3
Єврейські партії («Паолей Ціон», «Ідиш фалкспартей»)	4
Праві політичні сили (Партія правового порядку, Союз руського народу)	2
КП (б)	1
Партія народної свободи	1

Найбільшу за кількістю типологічну групу за видавцем становлять приватні видання – 68 назв. Приватні особи були засновниками різнопланових видавничих проектів – від громадсько-політичних газет («Полтавщина» В. Головні та О. Смагіна, «Полтавская народная газета» А. Сандомирського, «Полтавские думки» К. Гулькевич) до вузькопрофільних фахових видань («Вестник гомеопатической медицины» Є. Дюкова, «Больничная касса» А. Кветного).

Першу спроба видавати приватне видання у Полтаві зафіксовано у 1861 р. Відповідне прохання на заснування газети під назвою «Нива» було подано К. Злигостевою та О. Кониським. Видання не було дозволено [129, с. 62–63].

Відлік приватна преса Полтавщини починає з 1892 р., коли до міста разом з власником з Чернігова переїхав часопис «Земский врач». Його засновником та видавцем був відомий російський лікар, публіцист та громадський діяч Є. Святловський. Здебільшого у розвідках краєзнавців та істориків (В. Коротенка, Т. Пустовіта) фігурує інша назва – «Полтавский вестник», утім встановлено, що цей друкований орган був першою

приватною газетою, розрахованою на масового читача, а не першим приватним виданням регіону. «Земский врач» був російськомовним тижневиком. Святловський прагнув зробити своє видання доступним для фахівців, тому для фельдшерів, акушерок та слухачів медичних курсів діяли істотні знижки на передплату. У Полтаві часопис проіснував 2 роки і видавався до 1894 р., після чого відновив вихід у 1888 р. вже у Чернігові [168, с. 45, 78].

Щодо газети «Полтавские вестник», то, згідно з архівними документами, видання з такою назвою було засновано лише з третьої спроби. У 1882 р. за дозволом звертався публіцист Б. Сторожевський, йому відмовили «через відсутність цензора у Полтаві». Другу спробу зафіксовано у 1895 р., прохання було подано полтавським адвокатом П. Васьковим-Примаковим, за яким стояла група місцевої інтелігенції – Є. Святловський, А. Розальйон-Сошальська, О. Лісовський. Дозвіл не було отримано через протидію полтавського губернатора Татищева [82, с. 163]. Програми обох проектів включали оголошення, місцеві, регіональні новини, друк повідомлень телеграфних агентств. Протидія місцевої влади, зокрема, полтавських губернаторів, до яких в першу чергу звертались місцеві видавці, розвитку приватного періодичного друку була характерною для Полтавської губернії до 1905 р.

Як свідчать документи, віднайдені в Центральному державному історичному архіві, кожен, хто заявляв про намір заснувати газету чи журнал, проходили перевірку у жандармському управлінні. Крім того, видання періодики до 1917 р. ускладнювалось не лише бюрократичними процедурами, але й було недешевим. Відомо, що лояльна до влади періодика та промонархічна приватна преса нерідко отримували дотації від місцевої адміністрації. Зокрема, грошову допомогу надавали газетам «Полтавский вестник» (1903–1917 рр.) та «Русская правда» (1906).

Рекордну кількість приватних видань серед повітових міст мав Кременчук. Велику роль у активізації періодичного друку тут відіграла

єврейська громада, зокрема, З. Вольфман, М. Гросман, Є. Амітін-Шапіро, П. Дейчман, З. Епштейн. Серед видавців приватної преси (а також серед редакторів та авторів) губернії варто відзначити велику кількість земців та земських губернських та повітових гласних. Це О. Смагін, В. Головня, Д. Ярошевич, Н. Малама, О. Кисіль.

У видавничому процесі заявило про себе і полтавське жіноцтво, зокрема, К. Гулькевич («Полтавские думки», «Полтавское дело», 1906), В. Добровольська («Полтавская жизнь», 1915 та «Полтавский день», 1912–1919), Б. Зеленська («Накануне», 1906) [152, с. 56]. Через прогресивний напрям видань та гостру критику посадовців та монархії, їх неодноразово притягували до суду. Зокрема, К. Гулькевич та Б. Зеленська окрім штрафів відбували ще й тюремні арешти за антиурядові публікації.

Маємо видання, де видавцем водночас є приватні особи та партії чи товариства. Подекуди видавцями окремих номерів значаться приватні особи замість товариств чи партій. Це стосується газети «Лубенские отклики» (1913–1914). Її видавцями були заявлені Г. Бахмутський, П. Ткач та Лубенська Українська громада. Видавцями газети «Селянська спілка» (1917) спершу декларувалися приватні особи, згодом – Полтавська губернська Рада селянських депутатів, насамкінець – Селянська спілка як політична сила.

За **мовним показником** варто виділити 4 основні групи видань. Найбільшу – становить російськомовна періодика – 152 назви видань [71, с. 12–14]. Другою за чисельністю була група україномовної преси – 31 назва видань, що почали з'являтися на території Полтавської губернії з 1905 р. [152, с. 6–9]. Значно меншою була кількість двомовних видань (виходили українською та російською мовами) – 15 назв. Найменша мовна група – видання місцевої єврейської общини – 2 часописи, що виходили мовою ідиш.

Дискусійним є питання, щодо мови ще 4 часописів, оскільки жодного примірника цих видань до нашого часу не збереглося, а оскільки їх вихід припадає на 1917 р. – у період розквіту двомовної преси, є підстави припустити, що і ці видання були двомовними. Ще одним спірним моментом

щодо мовної ідентифікації часопису є вживання української мови у художніх текстах чи рекламних блоках. Зокрема, в одному з випусків газети «Известия Кременчугского общественного комитета», що виходило у 1917 р., було надруковано вірш «Метелик» українською мовою (1917. – №22). Тому виникає питання: вважати видання російськомовним чи двомовним. На нашу думку, конкретний часопис варто віднести до групи російськомовних видань.

Щодо розподілу за місцем видання, найбільший відсоток російськомовної преси представлено виданнями Полтави, Кременчука, Хорола, Лубнів. Двомовна періодика видавалась у Полтаві, Лохвиці, Ромнах, Лубнах, Пирятині, Золотоноші, Хоролі, Зінькові [152, с. 6–9, 112–113]. Україномовні видання представлені передусім газетами та журналами, що видавались у Полтаві. Серед повітових міст ця мовна група представлена 1–3 виданнями, у ряді міст до революції україномовна преса так і не з'явилась.

Місто	Російськомовні	Україномовні	Двомовні	Ідиш
Полтава	74	18	5	2
Гадяч	1	3	1	-
Зіньків	1	1	1	-
Золотоноша	4	2	2	-
Кременчук	30	1	-	-
Кобеляки	5	-	-	-
Константиноград	3	-	-	-
Лохвиця	4	-	1	-
Лубни	8	2	2	-
Миргород	2	1	-	-
Переяслав	1	1	-	-
Пирятин	1	-	2	-
Прилуки	3	1	-	-

Ромни	5	1	1	-
Хорол	10	1	1	-

Важливо зазначити, що Полтавська губернія стала колискою україномовної преси Наддніпрянської України. Саме тут брати Шемети починають видавати «явочним порядком» газету «Хлібороб», перший випуск якої побачив світ 12 листопада 1905 р. Попри те, що вийшло усього 5 чисел газети, це видання мало неабиякий суспільний резонанс.

Невдовзі у Полтаві починає виходити перший легальний україномовний часопис «Рідний край», заснований у Полтаві групою місцевої патріотично налаштованої інтелігенції (М. Дмитрієвим, Г. Маркевичем, О. Коваленком, Оленою Пчілкою, В. Дем'янком) [153 ; 170].

Функціонування україномовних часописів ускладнювалося постійним тиском з боку місцевої адміністрації. Через цезуру, арешти та конфіскації ряд україномовних видань мусили припинити вихід, частина – так і лишилась у проекті. Стрімке зростання кількості україномовної преси спостерігається у 1917 р. – 23 назви видань. У 1914–1916 рр. виходило 3 журнали, по одному – у 1910 та 1913 рр. [167, с. 178].

Чи не найбільш проблемним є поділ на типологічні групи за **періодичністю**. Для прикладу, газета «Полтавские губернские ведомости» змінювала періодичність виходу щонайменше 9 разів. Тому наведені нижче цифри є досить умовними.

Відтак, у Полтавській губернії видавалося 41 щоденне періодичне видання, другою групою були тижневики – 35 назв видань. 14 часописів виходили раз на два тижні, 15 – раз на місяць, 4 журнали видавалися раз на рік. У XIX столітті преса регіону представлена здебільшого тижневиками, щомісячниками та кільком виданнями, що виходили раз на рік. Щоденні газети з'являються на Полтавщині лише у 1903 р.

Окрему групу становлять три одноденні видання – випуски газет, що видавалися з благодійною метою.

Періодичність 6 видань («Полтавські вісті», «Ентомологічне бюро», «Листок», «Вести», «Газета Зіньківського повітового земства», «Хорольское народное хазяйство») встановити не вдалося.

2.1. Історико-типологічна характеристика політематичної групи періодичних видань Полтавщини

Політематична преса Полтавської губернії представлена універсальними та громадсько-політичними виданнями. За визначенням Л. Реснянської, універсальна преса «реалізовує модель «все для всіх». Це – базові видання, що охоплюють усі галузі життя [116, с. 76].

Універсальні видання були орієнтовані на широке коло читачів і мали на меті, передусім, інформування аудиторії та висвітлення різноманітних подій та явищ, лишаючись при цьому поза ідеологічним чи політичним контекстом.

Часописи універсальної групи відрізняє широкий спектр тематичних напрямів: від місцевих новин до наукових розвідок та реклами. Здебільшого універсальна преса представлена щоденними та щотижневими російськомовними виданнями, що виходили обсягом від 4 до 12 шпальт і були як приватними, так і органами місцевих земських губернської та повітових управ, фахових товариств, громадських організацій та місцевої влади.

Усього на території Полтавської губернії віднайдено 34 назви видань універсальної групи. З них – лише 5 вийшло у ХІХ столітті: 3 – у Полтаві та 2 – у Хоролі. Географічно розподіл видань універсальної групи виглядає так:



Першим прикладом універсальної періодики є газета «Полтавские губернские ведомости». Згідно з «Положенням..», видання не було розраховано на широке коло читачів: «Мета видання «Губернских ведомостей» полягає в тому, щоб полегшити роботу Канцелярії скороченням листування, разом з тим, бути засобом «присутственным местам» і приватним особам отримувати відомості, які вони мали знати і виконувати.

Наповнення офіційної частини суворо регламентувалося «Положенням...»: на шпальтах газети мали друкувати царські та сенатські укази, приписи міністрів, циркуляри губернаторів та місцевих адміністративних органів, повідомлення про дворянські вибори, затвердження та звільнення, штрафи та догани чиновників місцевих відомств, суди, земські «повинності», затвержені ціни на товари та послуги, інформацію щодо епідемічних хвороб, довідкову інформацію тощо [58, с. 236–238].

У неофіційній частині друкували різноманітні повідомлення з губернії, ринкові ціни, курс на золото та срібло, відомості про стан фабрик та господарств, урожай, ярмарки, метеорологічні спостереження, статті з домоводства та сільського господарства, знайдені на території губернії предмети старовини, історичні та природничі наукові розвідки, некрологи. Великий відсоток цих матеріалів був передруком статей та уривків з книг, в тому числі, і з зарубіжних видань.

В історії газети відзначаємо два періоди, коли наповнення неофіційної частини «Губернских ведомостей» вирізнялося великим відсотком авторського контенту [56, с. 15–17].

Перший – 1842–1867 рр., коли редакцію очолив відомий історик, громадський діяч та публіцист, людина енциклопедичних знань П. Бодянський. Крім оприлюднення власних досліджень з різних галузей знань: етнографічних, краєзнавчих розвідок, статей з методів сільського господарства, економічної теорії, він залучав до роботи у газеті багатьох вчених та публіцистів з різних куточків Російської імперії.

Другим знаковим періодом був початок 1890-х рр., коли на чолі газети став молодий статистик Д. Іваненко. При редакції було створено редакційний комітет, до якого увійшли місцеві інтелігенти – В. Святловський, І. Бунін, Ю. Бунін, К. та О. Лісовські, В. Василенко, М. Кулябко-Корецький [82, с. 120–121], а саму газету було вирішено видавати щоденно.

В цей час шпальти «Губернских ведомостей» наповнюються передовими статтями, міжнародними оглядами, фейлетонами та белетристикою. Звітна інформація подається не у вигляді сухих цифр та таблиць, а в аналітичних статтях та оглядах. Утім, редакційний колектив проіснував недовго і поступово розпадався через внутрішні протиріччя [82, с. 202–204].

Прикладом земського універсального видання була газета «Земский обзор» (1883–1885), вихід було приурочено до 20-річчя появи земств. Програма видання включала в себе: 1) діяльність та розпорядження уряду; 2) дії та розпорядження Полтавського губернських зборів та управи; 3) огляд діяльності повітових земств губернії; 4) огляд діяльності земств взагалі та переважно дотичних губерній, а також сільськогосподарських товариств; 5) статистичні праці земського статистичного бюро; 6) керівні статті, що стосуються питань місцевого земського господарства. 7). Різні повідомлення та кореспонденції з галузей відомства земств.

Незважаючи на «нейтральність» програми видання, встановлено, що

отримати дозвіл на видання газети земцям вдалося лише з третьої спроби (1883. – № 2).

Кожен випуск газети проходив сувору цензуру, тож автори видання не мали можливості приділяти увагу більшості важливих соціальних та політичних питань. У зверненні до читачів (1883. – № 1) зазначалося, що «земський друкований орган не може розраховувати на пекучість інтересів; він не може розраховувати на значення політичне; усе, чого він може досягти при найкращих умовах – це стати органом сприяння для проведення в суспільство здорового і всебічного розуміння земських питань, органом, що сприяє вихованню земських діячів».

Публікації газети здебільшого охоплювали соціально-економічні, земські та сільськогосподарські питання. Рідше автори оприлюднювали на шпальтах видання історичні довідки, статті з соціальної проблематики та бібліографію. Коло авторів включало місцевих чиновників, земців, істориків, вчителів. Серед дописувачів значились І. Анісімов, Д. Ахшарумов, В. Василенко, П. Ковалевський, О. Кониський, І. Лучицький, В. Фурдуєв (1883. – № 2).

Другим земським політематичним виданням є «Полтавская земская газета» (1906). У першому номері редакція зазначала, що газета «призначена, головним чином, на задоволення духовних запитів села» та зверталася до читачів з проханням «повідомляти їм про те, що їм цікаво і потрібно, аби газета могла успішніше йти назустріч потребам і запитам читачів» (1906. – № 1).

Публікації здебільшого висвітлювали діяльність земств, місцеві, загальноімперські та міжнародні новини, також автори постійно звертались до соціально-політичної проблематики, обговорювали на шпальтах газети важливі місцеві проблеми, рідше – публікували звіти роботи товариств та фахові статті.

Редакційна колегія перебувала у тісному контакті зі своїм читачем, проводила анкетування, аби вивчити свою аудиторію, її соціальну

стратифікацію, вподобання, пріоритетні теми для висвітлення. Спершу газета була тижневиком, згодом почала виходити тричі на тиждень (з № 11 за 1906), а з № 26 – переходить до щоденного виходу. «Полтавская земская газета» увійшла в історію преси як перше щоденне земське видання на території Російської імперії.

Серед приватних видань універсального типу варто відмітити газету «Полтавская почта» (1903–1914). Газета виходила російською мовою на чотирьох шпальтах та висвітлювала широке коло питань від місцевої хроніки до аналітики, наукових статей та розважальних матеріалів. При цьому публікації газети були ідеологічно та політично нейтральними, а автори здебільшого утримувались від «гострих» тем, критики влади та чиновників.

Помітний слід в історії місцевої періодики залишила перша приватна газета «Полтавский вестник». Інформаційне наповнення цього видання було принципово новим для Полтави – оперативність та повнота подачі новин, широкий спектр тем, порушених проблем та жанрове різноманіття швидко зробили його популярним серед полтавців.

Утім не можна не згадати і про численні порушення журналістської етики співробітниками редакції та навіть відверту брехню на сторінках видання, через що авторів та редакторів видання неодноразово притягували до суду за наклеп [72; 167]. Власником та редактором газети був чиновник Д. Іваненко, тому газета нерідко виступала інструментом місцевої влади.

Знаковим явищем в історії не лише полтавської, але й української журналістики в цілому, став часопис «Рідний край», заснований колом місцевої патріотично налаштованої інтелігенції. Журнал став рупором українських ідей не лише у губернії, але й далеко за межами етнічних українських земель.

«Часопись політична, економічна, літературна і наукова» висвітлювала питання національної освіти, культури, науки, оприлюднювала статті, присвячені національному та мовному питанню, слідкувала за літературним та науковим життям України і т.д.

У Полтаві журнал проіснував трохи більше року, постійно зазнаючи утисків від місцевої адміністрації. З № 1 за 1907 р. часопис перенесли до Києва [170]. На Полтавщину він повернувся лише у 1914 р. – відтоді «Рідний край» виходив у Гадячі під редагуванням Олени Пчілки [171].

Інформувати широке коло читачів, обговорювати соціальну, культурну та медичну проблематику, не тяжіючи при цьому до жодної політичної ідеології, і водночас розважати і надавати довідкову інформацію ставили на меті і такі приватні видання м. Полтави як щоденна газета «Полтавская мысль» (1912), щотижневий «літературно-громадський та кооперативний журнал» «Труженник» (1913), газета «Народный листок» (1905–1906), що виходила 3–4 рази на тиждень.

Оперативністю подачі інформації та гостротою тем вирізняється з-поміж групи універсальних видань газета «Полтавская речь» (1911–1913). Автори передусім зосереджувалися на місцевих проблемах, критикували діяльність місцевих органів влади та самоврядування. Не оминали увагою і соціальні проблеми, зокрема, в царині народної освіти, медицини.

Великий відсоток наповнення номерів становили місцеві новини, а також кореспонденції та дописи мешканців повітів губернії. Напередодні Першої світової війни актуалізуються проблеми щодо найму житла в місті, подорожчання найнеобхідніших продовольчих товарів, безробіття, що без купюр висвітлюється авторами газети. У зв'язку з цим видання функціонувало під постійним наглядом та утисками з боку влади.

Вихід газети неодноразово призупиняли, а окремі номери – підлягали конфіскації. У перервах виходу «Полтавской речи», замість неї виходила ідентична за змістом – «Полтавский край» (1912) [152, с. 92], [159, с. 456].

Помітний слід в історії полтавської губернії залишила газета «Полтавский день» (1910 – 1917). Протягом багатьох років вона лишалась однією з найпопулярніших серед полтавців. Редакційна колегія згуртувала представників ліберальної місцевої інтелігенції. Одним з найактивніших авторів видання був відомий письменник В. Короленко. На шпальтах газети

він неодноразово оприлюднював свої правозахисні виступи, закликав до демократизації суспільних процесів, виступав проти чорносотенного руху. Від інших приватних щоденних видань універсальної групи, цю газету відрізняла велика кількість аналітичних статей та інформаційних матеріалів у випуску.

Серед повітів губернії зачинателем періодичного друку стало м. Хорол. Тут у 1864 р. почала видаватись газета «Вести Хорольской земской управы», фактичним продовжувачем стали «Ведомости Хорольской уездной земской управы», що виходили у місті з 1884 до 1905 р. Розрахованим на масового читача було і видання «Бюллетени Лохвицкой уездной земской управы», що виходив у Лохвиці 2 рази на тиждень у 1903–1905 рр. [152, с. 32, 56].

Найбільш вдалим земським масовим часописом, з огляду на тривалість виходу та популярність серед читачів, стало періодичне видання «Газета Гадячского земства». Редакційна колегія закликала місцевих мешканців брати активну участь у творенні контенту газети. У редакційному зверненні «Газеты Гадячского земства» зазначалося: «Приділяючи велику увагу відділу місцевого життя, що цікавить наших читачів, редакція, з метою розвитку свого відділу, просить своїх співробітників, кореспондентів, читачів сповіщати детально про випадки з життя села, що мають суспільне значення та становлять інтерес. Редакція радить не чекати на великі події, а повідомляти і про дрібні факти та явища» (1907. – №113).

Видання зосереджувалось на місцевій проблематиці. Варто відзначити соціальну орієнтованість газети. На відміну від більшості земських органів, що здебільшого обмежувалися нейтральною інформацією, серед публікацій «Газети Гадячского земства» порушувались національне та мовне питання, безправність селян та інші гострі тогочасні проблеми. Патріотична позиція співробітників видання яскраво виразилась у зміні мови виходу часопису одразу ж після революції 1917 р.

Виключно виданнями універсального типу була представлена преса

м. Зіньків. Це газети – «Зеньковец» (1907, усього вийшло 7 випусків), «сільськогосподарська, суспільна та культурно-просвітня газета» «Труд» (1916–1917) та «Газета Зіньківського повітового земства» (1917) [152, с. 24].

Подекуди «Труд» помилково зараховують до групи фахових сільськогосподарських видань, оскільки видавцем значиться місцеве сільськогосподарське товариство. Втім, аналіз змістового наповнення показав, що, за ознаками, видання відповідає газеті універсального типу і висвітлює широке коло питань.

Програма видання включала у себе такі пункти: «1. Розпорядження уряду та місцевої адміністрації; 2. Передові статті та з питань суспільного, культурно-просвітницького, економічного та сільськогосподарського життя; 3. Огляд преси; 4. Статті та повідомлення з сільського господарства, садівництва, бджільництва, медицини, ветеринарії, санітарії та юридичних питань; 5. Статті та повідомлення з кооперації та кооперативного життя; 6. Телеграми та короткі огляди військових дій; 7. Найважливіші повідомлення з місцевого життя; 8. Діяльність земського і міського самоврядування; 9. Хроніка місцевого життя і судова хроніка; 10. Фейлетон; 11. Наші кореспонденти; 12. Листи до редакції; 13. Запитання та відповіді; 14. Довідковий відділ; 15. Оголошення».

У редакційному зверненні до читачів декларувалося: «До завдань газети входить бажання прийти на допомогу своїм читачам, найбільший відсоток яких очікується з селян, в рішенні або роз'ясненні тих питань, що лишаються невирішеними або неясними, або тих, у яких вони мають брак знань та відомостей» (1916. – № 1).

До універсальної групи відносяться і два з п'яти періодичних видань м. Кобеляки – газета «Земля» (1906) та «Кобелякское слово» (1911–1913). Обидва видання були присвячені місцевим питанням, спроби авторів порушувати гострі теми одразу ж карались.

Щодо газети «Земля», то всього вийшло 10 номерів, після чого власника – Г. Струця притягли до суду за публікацію статті про погроми, яку

визнали сповненою «неправдивими чутками про владу», а самого публіциста засудили до арешту на півтора місяці.

Друге видання цього типу – газета «Кобелякское слово», як підкреслювалось у таємному жандармському донесенні, «заповнюється передруками з «Киевской мысли» и «Русского слова» і не торкалось безпосередньо політичних питань чи критики чинного режиму.

Місцевим інформаційно-довідковим органом, джерелом новин та водночас трибуною для обговорення важливих місцевих питань у м. Золотоноша, стало видання «Золотоношский голос», що виходило двічі на тиждень у середу та суботу, починаючи з 1 жовтня 1911 р. Усього вийшло 460 номерів, видання часопису припинилося у 1916 р. Крім інформаційних матеріалів, на шпальтах цього видання оприлюднювались статті з практичними порадами щодо ведення сільського господарства та велика кількість звітної інформації органів місцевого самоврядування.

Трьома періодичними виданнями увійшла до цієї групи преса Ромнів. Щоденна газета «Живое слово» почала видаватись у місті 1 лютого 1906 р. Видання було досить успішним і користувалося попитом серед місцевих мешканців [159, с. 389].

У 1910 р. у Ромнах починає видаватись газета «Ромен». Нерідко її помилково зараховують до сільськогосподарської преси, оскільки видавцем значилось Роменське товариство сільських господарів. Спершу видання позиціонувало себе як «Справочная сельскохозяйственная торговая газета», згодом – «Еженедельная сельскохозяйственная и торгово-справочная газета» і насамкінець – «Издание Роменского общества сельских хозяев» (з 1915). Утім, як показує аналіз контенту видання, його цілком можна віднести до універсальної групи. Адже, нарівні з сільськогосподарською тематикою, на шпальтах «Ромен» висвітлювалась соціальна проблематика, місцева хроніка, публікували кореспонденції, зарубіжні новини та подекуди художньо-публіцистичні матеріали.

Одне універсальне періодичне видання – щоденна російськомовна

газета «Мирские вести» (1911–1912) виходило у Констянтинограді (нині – місто Червоноград Харківської області). У Лохвиці універсальна преса була представлена газетою «Лохвицкий вестник» (1912–1917).

Серед повітової преси Полтавщини помітно вирізняється газета «Прилукский голос» (1914–1916). Вона була більшою за обсягом за іншу повітову періодику і виходила на 12 шпальтах. Засновники газети ставили перед собою за мету «пробудження духу громадськості, самодіяльності, бадьорості, віри лише у свої сили» (1914. – № 1).

Перший випуск розпочинався зверненням до читачів: «Прилукский голос» старатиметься, за можливості, обслуговувати потреби широких шарів населення м. Прилуки та Прилуцького повіту. З загальноросійського життя він, головним чином, буде відзначати факти прояву громадської самодіяльності в галузях економіки, взаємодопомоги, просвіти та ін. Розвиток кооперативного руху, народні університети та будинки, усілякі культурно-просвітницькі організації – усе це буде відзначатися нашою газетою». Публікації вирізняли спроби авторів показувати події та явища об'єктивно, висвітлювати різні думки та погляди щодо проблемних питань.

Окремо варто згадати і про прилуцьке видання «Прилукская жизнь». Спершу видання мало ознаки універсального і позиціонувало себе як «беспартийная прогрессивная газета» та «беспартийно-прогрессивная и литературная газета». Автори друкували статі, присвячені місцевим проблемам та зосереджувались на соціальній проблематиці. Утім згодом, напередодні виборів до Установчих зборів, газета різко змінила напрям і оголосила себе соціалістичною.

Іншим стало і проблемно-тематичне наповнення – замість статей соціальної проблематики, автори почали оприлюднювати агітаційні матеріали та статті про діяльність соціалістичної партії, звіти щодо роботи її осередків, дописи, спрямовані проти політичних опонентів. Таким чином, починаючи з №13 газета стала партійним громадсько-політичним виданням.

Дві газети універсального типу було зафіксовано у Лубнах. Обидва

видання мали назву «Лубенские оклики». Зосереджені, передусім, на соціальних проблемах повіту, вони, час від часу, зверталися до політичної тематики, зокрема, до критики діяльності правих політичних сил. Такі виступи каралися місцевою владою. Зокрема, через такі публікації було припинено вихід газети «Лубенские отклики», що видавалась у 1908 р.

Газета з ідентичною назвою відновила вихід як «суспільна, політична, економічна та літературна» у 1913 р. [152, с. 56]. Спершу видання мало ознаки універсального, що фокусувалося на міській та селянській проблематиці і вирізнялось прихильністю до українських ідей. Утім згодом, коли видання перейшло у власність М. Шемета та Лубенської української громади, воно набуло ознак громадсько-політичного.

Універсальна преса Кременчука представлена п'ятьма російськомовними газетами [220]. У 1912 – 1913 рр. побачило світ 30 випусків газети «Южное утро», що належала кременчужанину П. Цивінду. Разом з додатками та листками телеграм інформувати про політичні процеси в країні була покликана газета А. Галла «Южное эхо», що виходила з 1912 по 1914 р. Автори зосереджували увагу на міських господарських проблемах, дописах про життя селян в повітах. Час від часу, автори писали про свавілля місцевих чиновників та чорносотенців, згодом за гострі публікації вихід газети було припинено місцевим генерал-губернатором.

Відновити своє дітище під цією ж назвою А. Галл пробує в іншому місці: з липні 1915 р. у Кобеляках газета виходить спершу щоденно, потім – тричі на тиждень [152, с. 78–81].

23 березня 1913 р. побачив світ перший випуск щоденної російськомовної газети «Телеграф». У передовій першого випуску редколегія пояснювала мету заснування видання так: «Цілі, які переслідує газета – повідомляти не лише не застарілі, але і точні відомості про те, що відбувається в Росії, а особливо – в Кременчуці. Редакція зробить усе можливе, аби місцеві громадське життя та діяльність були якомога повніше відображені та висвітлені» (1913. – № 1).

Якомога ширше коло читачів намагалась охопити «бюджетна» «Кременчугская трудовая копейка», яку видавав кременчуцький журналіст та громадських діяч З. Вольфман. Доступна ціна, легкість викладу швидко зробили її популярною серед містян. Усього протягом 1913–1914 вийшло 10 випусків.

22 грудня 1914 р. побачив світ єдиний випуск газети «Приднепровская мысль» [220, с. 176].

Другою типологічної підгрупою місцевої періодики були **громадсько-політичні періодичні видання**. Державний стандарт України визначає «громадсько-політичну газету» як «газету, яка систематично висвітлює питання внутрішньої і зовнішньої політики держави та міжнародного життя». А «громадсько-політичний журнал» у свою чергу – «періодичне журнальне видання із статтями та матеріалами з актуальної громадсько-політичної тематики» [32, с. 12].

Серед громадсько-політичних часописів Полтавщини 1838–1917 рр. можна виділити три підгрупи – видання політичних партій, позапартійні видання, що дотримувались певних ідеологічних позицій чи були органами суспільно-політичних рухів, а також офіційні видання 1917 р.

Перші громадсько-політичні видання з'являються напередодні революційних рухів, наприкінці 1904 р., утім сплеск появи часописів цієї типологічної групи спостерігаємо вже після виходу царського Маніфесту 17 жовтня, який декларував свободу друку та слова.

Усього на Полтавщині виходило 50 громадсько-політичних видань, з них – 15 – партійних, 14 – безпартійних та 20 видань офіційної підгрупи. Піковими в історії громадсько-політичної періодики регіону були 1905-1907 рр. та 1917 р.: протягом 1905-1907 рр. на Полтавщині видавалось 11 таких органів, з них – 5 партійних та 6 позапартійних. У 1917 р. видавалась офіційна преса – рад (12 назв видань) та громадських комітетів (7 назв), 9 партійних та 7 позапартійних [152 ; 159 ; 220].

Здебільшого громадсько-політична підгрупа видань представлена

російськомовними виданнями, щоденними – у Полтаві, щоденниками та тижневиками – у повітах губернії. Переважна більшість виходила на чотирьох шпальтах російською мовою.

Громадсько-політична преса 1905–1907 рр. зазвичай мала таку ж рубрикацію, як і щоденні інформаційні видання універсальної групи, утім інформація подавалась через призму ідеології, якої притримувався видавець, партія чи політичний рух, що видавали орган. Стандартний випуск починався з оголошень та реклами. Після цього – подавали передову статтю, присвячену важливим суспільно-політичним питанням, резонансним подіям чи розробці ідеологічних питань. Нерідко після передової статті друкували ще один або два матеріали на політичну тематику.

Щодо жанрового наповнення видань, автори здебільшого звертались до жанрів аналітичної статті, кореспонденції, фейлетону. Постійно на шпальтах громадсько-політичної періодики оприлюднювали огляд преси та передруки з ідейно споріднених видань. Далі – подавали місцеву хроніку, міжнародні новини, відомості щодо діяльності партії та її філіалів. Після цього розміщували аналітичні статті, фейлетони, кореспонденції. Частими були рубрики листування з читачами та бібліографія. Закінчувався випуск традиційно оголошеннями.

Характерною особливістю преси цього типу була полемічність – політичні та ідеологічні опоненти постійно виступали один проти одного з критикою, яка подекуди тяглась з номера в номер, і, здебільшого, не була конструктивною і обмежувалась агітацією з своєю політичну силу.

Серед характерних особливостей громадсько-політичних видань Полтавщини – критичність та опозиційність до влади – як місцевої так і загальноросійської та чітка антивоєнна позиція. Саме громадсько-політичні видання займались критикою воєнної доктрини Російської імперії, виступали проти війни з Японією та наголошували на необхідності мирного вирішення питань напередодні Першої світової війни.

Усі позапартійні громадсько-політичні видання Полтавської губернії

були приватними. Свою «позапартійність» редакційні колеги нерідко підкреслювали у підзаголовка до назв видань. Зауважимо, що, попри задекларовану позапартійність, усі ці видання, окрім газети «Полтавская жизнь» (1907) притримувались певної ідеологічної системи. За кількістю лідирували часописи ліво-ліберальної орієнтації.

Серед безпартійних громадсько-політичних видань варто відзначити першу газету такого типу – «Полтавщина» (1904–1906), що відображала у своїх публікаціях настрої суспільства, чи не першою в місті почала відкрито говорити про важливі соціальні та політичні проблеми, критикувати імперські порядки та виступати проти свавілля чиновників.

У редакційному зверненні до читачів зазначалося, що «на своєму прапорі «Полтавщина» ставить прогрес, знаряддям якого мають служити суспільна самодіяльність і просвіта» (1904. – № 1). В оголошенні про передплату зазначалося, що «редакція «Полтавщини» поставила собі за обов'язок давати читачам по можливості повну картину сучасного російського та закордонного життя аби таким шляхом позбавити їх необхідності передплачувати дорогі столичні газети» (1905. – № 15).

Попри те, що газета декларувала себе як позапартійна, аналіз публікацій переконливо доводить, що автори та видавці були прихильниками конституційно-демократичної партії. Заснована земцем та громадським діячем В. Головною (племінником письменника М. Гоголя), у грудні 1904 р., вона за кілька місяців переходить до рук гурту полтавців, до якого входили письменник В. Короленко, громадська діячка К. Лісовська, статистик, чиновник, депутат Державної Думи Я. Імшенецький, адвокат Є. Сіяльський, громадський діяч М. Сосновський, видавати газету узявся О. Смагін, редактором став Д. Ярошевич [82, с. 312].

Співробітники часопису постійно знаходилися під наглядом поліції та місцевої влади, менше ніж за два роки існування вихід газети призупинявся двічі, а проти її співробітників було порушено близько двох десятків судових справ за «наклеп» та «порушення Тимчасових правил про друк». За винятком

двох справ, усі рішення суду були на користь «Полтавщини» [99, с. 3–6].

Тематичний репертуар газети включав соціально-економічну та правову проблематику, земельне, селянське, національне питання, політичну та військову аналітику, огляд діяльності місцевих товариств та політичних сил. Видання перебувало в опозиції до соціал-демократичних, промонархічних та праворадикальних партій та видань.

Відзначимо, що «Полтавщина», яка спершу була розрахована на місцевого читача, невдовзі стала відомою далеко за межами Полтавської губернії. Це пов'язано з так званою «Спрavoю Філонова». Відомий публіцист В. Короленко оприлюднив на шпальтах газети «Відкритий лист статському раднику Філонову», що викривав подробиці каральної експедиції губерньського чиновника В. Філонова на чолі козачого загону, що вчинив розправу над мешканцями сіл Сорочинці та Устивиця.

Трагічні події 1905 р. увійшли в історію як Сорочинська трагедія та безпрецедентний випадок чиновницького свавілля, що призвів до десятків смертей та каліцтв [98, с. 3–6]. Працюючи над текстом «Листа...», В. Короленко провів титанічну роботу, опитавши десятки свідків Сорочинської трагедії. Матеріал було передруковано рядом видань Полтавської губернії, згодом у російській пресі і, насамкінець, текст «Листа» виходить за кордоном.

Справа набуває розголосу, починається розслідування, революціонери вбивають В. Філонова у Полтаві. Після цього газету призупинили, Короленка та редактора видання Ярошевича притягли до суду, а монархічні видання та органи правих партій почали інформаційну кампанію проти «Полтавщини» та її авторів. Таким чином, вивчивши контент місцевої преси, можемо стверджувати, що на шпальтах «Полтавщини» було оприлюднено перше журналістське розслідування у Полтавській губернії.

Позиціонувалось як позапартійний «орган робочого класу та сільської бідноти» видання «Полтавская народная газета» (1905), що належав полтавському революційному діячеві А. Сандомирському. Метою видавця

було за допомогою преси поширювати ідеї робітничого руху, агітувати селян та солдат ставати до боротьби за демократичні свободи, тлумачити зміст законів. Офіційно до жодної партії видання не належало, утім, на основі аналізу контенту часопису, можемо зробити висновок, що ідеї, викладені у публікаціях близькі позицій партії соціалістів-революціонерів.

Тим же колом публіцистів та громадських діячів після призупинення «Полтавской народной газеты», було засновано видання «Полтавский работник», цільовою аудиторією якого так само були селяни та робітники, а метою – інформування та просвітництво. Ці видання фокусувалися здебільшого на соціальній та політичній проблематиці, культурно-мистецькі, наукові статті практично не представлені, незначною є і частка інформаційно-довідкових матеріалів.

Радикальними напрямом вирізнялась газета «Полтавское дело» (1906), яку видавала дворянка-народниця Катерина Гулькевич. В основі змістової концепції видання лежали критика влади, правого руху та захист прав селян. Автори газети постійно виступали з критикою царизму та викривальними матеріалами проти місцевої адміністрації, обговорювали земельне питання. Орієнтоване на селян та робітників видання постійно публікувало дописи з сіл та повітів губернії, велика увага приділялась листам.

Ідентичним за напрямом був і інший видавничий проект К. Гулькевич – «Полтавские думки» (1906) Видання так само вирізнялося великою кількістю викривальних та правозахисних матеріалів та вступало в дискусію з монархістами та правими силами.

Після продажу «Полтавского вестника» у 1907 р., Д. Іваненко засновує в Полтаві ідентичне за змістом видання промонархічного напрямку під назвою «Полтавский голос». Газета виходила щоденно російською мовою і позиціонувало себе як «позапартійний суспільно-політичний орган», згодом – «позапартійний помірковано-прогресивний орган», пізніше – «щоденна політична та громадська газета».

У редакційній статті першого випуску зазначалося, що «основними

началами» газети будуть монархія «як запорука цілісності та могутності держави» та «народне представництво по думці та волі царя» (1907. – №1), окремі публікації були ідеологічно близькими до тогочасних правих партій.

Автори та дописувачі фокусувались на місцевих та офіційних подіях, діяльності уряду та столичних органів, вирізняла лояльним ставленням до місцевої влади. Критика на шпальтах «Полтавского голоса» здебільшого стосувалась діяльності земств, міської Думи та місцевих осередків конституційно-демократичної та партії «Союз 17 жовтня».

Шістьма громадсько-політичними приватними виданнями представлена преса Кременчука. Серед них газети «Южное слово» (1905–1907) З. Вольфмана, «Южанин» (1906) М. Гросмана, «Кременчугская мысль» (1911) Б. Вітліна. Більшість місцевих видань цієї групи не були самостійними видавничими проектами, а були фактичними продовженням призупинених чи заборонених видань.

Коло співробітників зазвичай лишалося сталим, видавці змінювали назву часопису та редакторів (нерідко лише формально). Для прикладу після призупинена газета «Кременчугская жизнь» (1910, редактором та видавцем значився Є. Амітін-Шапіро), продовжила вихід під назвою «Кременчугский голос» (1910–1912, редактор-видавець – П. Дейчман). Коли і цю газету призупиняють, її замінює «літературно-громадська та політико-економічна газета» «Приднепровский голос» (1912–1918, редакторами значились М. Вітлін, З. Епштейн, П. Дейчман).

Під час невиходу «Приднепровского голоса» у 1913 р. передплатникам надсилали щоденну газету «Приднепровские отклики» (редактор-видавець Б. Вітлін) [152 ; 159 ; 220].

Окремо варто згадати позапартійні видання 1917 р., що мали проукраїнське спрямування, зокрема газету «Дело революции», що виходила в Кременчуці.

У Прилуках було засновано україномовне видання «Прилуцька думка», що займало патріотичну позицію, а на виборах підтримувало Селянську

спілку. Починаючи з другого випуску, газета виходила під гаслом «Хай живе автономія України».

Ще однією знаковою подією в історії місцевої преси був вихід «української народної газети» «Вільне слово» у Золотоноші. Часопис виходив під лозунгом «Хай живе національно-територіальна автономія України в федеративно-демократичній Росії. Земля і воля народів!» російською та українською мовами. Газета фактично була рупором УЦР та «Просвіти». Тож велика увага на сторінках видання приділялася діяльності Української Центральної ради, її перемовинам з Тимчасовим урядом, ідеї автономії України.

Щодо *партійних* часописів, то найбільшою кількістю видань вирізняється соціал-демократична група. Прихильники цієї політичної сили на Полтавщині не становили собою єдиної об'єднаної спільноти і не мали чіткої та впорядкованої системи соціал-демократичного руху на місцях.

На Полтавщині діяли як представники УСДРП, так і РСДРП та РСДРП(о). Окремі видання значилися партійними, але видавалися приватними особами, через що між видавцями та редакторами різних соціал-демократичних видань нерідко виникали дискусії та ворожнеча, що виливалась на сторінках їхніх періодичних органів.

Серед приватних соціал-демократичних газет показовим є видання «Колокол» (1906), адресоване робітникам та селянам Полтавської губернії. «Колокол» відрізнявся великою кількістю викривальних матеріалів, спрямованих проти місцевої влади, чиновників, власників великих підприємств. Означилась газета великою кількістю полемічних матеріалів, постійними нападками на ідеологічних опонентів, передусім на кадетську «Полтавщину» та монархічний «Полтавский вестник». Утім більшої критики зазнавали інші соціал-демократичні видання, як-то журнал «Накануне» (1906).

Передові статті «Колокола» здебільшого були спрямовані проти царизму, присвячені антивоєнній тематиці, інші публікації – висвітлювали

життя селян, обстоювалися ідеї профспілкового руху, необхідності освіти для робітників та селян, їх представництво в органах самоврядування та інші соціальні проблеми. Дотримуючись програми масових видань, «Колокол» подавав усі тематичні блоки крізь призму соціал-демократичної ідеології.

Більш поміркованим соціал-демократичним виданням був приватний журнал «Накануне» (1906). У передовій статті зазначалося, що часопис буде «водночас партійним і безпартійним»: тобто програма видання буде притримуватись засад соціал-демократичної ідеології та партії, утім в той же час, жодна організація до видання журналу формально відношення не мала (1906. – № 1). Часопис вирізняє велика кількість художньо-публіцистичних матеріалів. Серед органів УСДРП на Полтавщині видавалась двомовна газета «Соціал-демократ» (1907) [152, с. 87].

У 1917 р. Полтавський комітет РСДРП (б) видав 4 випуски газети «Молот». Тоді ж у Миргороді виходить газета «Листок социал-демократа», що була органом організації Російської соціал-демократичної партії об'єднаних меншовиків та виходила щоденно під гаслом: «Пролетарі всіх країн, об'єднуйтесь на двох шпальтах (рідше – на чотирьох). Засновники зазначали, що завдання газети – «висвітлювати життя демократичних установ міста та повіту» (1917. – № 1).

Кількома партійними виданнями представлені політичні сили єврейських громад регіону. Вони не лише фокусувались на громадсько-політичній проблематиці, але й порушували питання пов'язані з релігійними, правовими, історичними та соціальними аспектами життя єврейської громади.

Однією з перших партійних газет Полтавської губернії було видання Л. Б. Мельцера та єврейської партії «Паолей-Ціон» – «Еврейская рабочая хроника» (1906). Це видання наповнювали програмними партійними статтями та політичними оглядами [152, с. 56]. У 1917 р. виходили газети «Еврей-избиратель», місцевий осередок партії «Ідіш фалкспартей» видавав газету «Бюлетень Полтавского комитета объединенной еврейской

социалистической партии (С. С. и Е. С). У Кременчуці місцевий комітет єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Паолей-Ціон» мала періодичний орган «Пролетарская мысль» (1917). Єврейські партійні видання були виключно російськомовними [220, с. 293, 301].

На противагу вищезгаданим прогресивним часописам та виданням лівого напрямку на початку 1906 р. у Полтаві почала видаватись газета «Русская правда» – орган Полтавського відділу Партії правового порядку. У публікаціях декларувались абсолютизм влади, оспівувались царизм, єдність та неподільність Російської імперії, заохочувалась русифікація нацменшин та антисемітизм. Редакційну колегію очолював Д. Квітка – очільник Полтавського дворянського банку та голова місцевого сільськогосподарського товариства. Усього вийшло 8 випусків газети. Видання не користувалось популярністю серед полтавців та існувало на дотації влади.

На правих позиціях стояла і газета «Благовест» (1909–1910), що декларувалась як «суспільна, політична, літературна та церковно-народна». Акцентуючись на релігійно-духовній проблематиці, видання у той же час чітко відповідало основним положенням Статуту «Союза Русского народа». Основними ідеями організації були підтримка монархії та православної віри, єдності та неподільності Російської імперії. Члени «Союзу» заперечували право народів імперії на самовизначення, відрізнялись радикальним антисемізмом та політичним шовінізмом, релігійною нетерпимістю.

Полтавщина увійшла до історії української журналістики першим україномовним виданням на території Наддніпрянської України. «Селянська часопись» «Хлібороб» виходила «явочним порядком» у Лубнах у 1905 р. Перший випуск (за 12 листопада 1905 р.) починався цитатою з «Кобзаря»: «Учіться, брати мої, думайте читайте, і чужому научайтесь і свого не цурайтесь». Тираж видання становив 5 тисяч примірників, видавалась газета коштами лубенської патріотично налаштованої громади [153, с. 12–23].

Перший випуск газети починався текстом «Царський Маніфест від 3-го

грудня». Номер продовжувала стаття «Про вольності громадянські», де автори тлумачили права, які здобували громадяни у зв'язку з новими законами. Також у випуску розміщувались звістки з Києва, Польщі, Галичини. Наприкінці було подано місцеві повідомлення під назвою «Лубенське життя».

Редколегія зверталась до читачів: «Кличемо усіх прихильників народу, усіх, хто бажає, щастя упослідженим, робочим людям, кличемо до спільної праці економічної та національної на користь рідного краю. Щиро прохаємо усіх селян, робітників та інтелігенцію, хто співчуває цим святим завданням і напрямку нашої часописі, досилати до редакції «Хлібороба» статті, дописи та листи» (1905. – № 1).

Функціонування часопису не було тривалим: вже четвертий випуск було конфісковано, а після п'ятого випуску видання було офіційно заборонено [153, с. 239–240].

Українська партія соціалістів-революціонерів була представлена україномовним виданням «Соціаліст-революціонер». Сучасники, редколегія газети «Селянська спілка» зазначали, що «Часопись вийшла не під аншлагом «Земля і воля», але «Земля – трудовому народові!», а це, як відомо, гасло Російської партії народних соціалістів» та додавали що окремі публікації «нагадують своїми тенденційними назвами «победоносний кінець» і не розбереш: де вони друковані, чи в «Соціаліст-революціонері» чи в кадетській «Речи» (1917. – № 13). Полтавський губернський комітет партії соціалістів-революціонерів видав у листопаді 1917 р. два випуски «селянської та робітничої» газети «Дело социалиста-революционера» [152, с. 47].

У Лубнах видавали «радикально-демократичну газету» «Радикал». Видання було органом радикально-демократичного союзу (згодом перейменованого в радикально-демократичний блок) і з'являлось двічі на тиждень.

Редактором, видавцем та чи не єдиним автором публікацій був місцевий громадський діяч і журналіст, дописувач багатьох часописів

Полтавщини О. В. Португалов. Він пропагував «радикальну демократію» та необхідність кардинальних реформ, головною темою газети були політика, революція та вибори. Публікації відрізнялись надзвичайною толерантністю до усіх політичних сил, що брали участь у виборчому процесі.

Серед патріотично налаштованих часописів помітно виділяється газета «Селянська спілка», що була органом Полтавської губернської ради селян-депутатів і виходила раз на тиждень, щоп'ятниці [152, с. 23]. Обсяг випусків складав до 12 сторінок. Газета виходила під гаслом «Борітеся за землю і волю!». «Селянська спілка» була рупором місцевого селянства, поширювала проукраїнські ідеї, висвітлювала діяльність Центральної ради та обстоювала права українського селянства.

Третю підгрупу громадсько-політичних видань становлять *офіційна* періодика органів місцевого самоврядування 1917 р. Інформаційне наповнення цього періоду здебільшого складають місцеві новини, повідомлення про діяльність Тимчасового уряду та Центральної ради, політичні статті та відозви, антивоєнні публікації та оголошення. У цілому ряді видань відсутня стійка система рубрикації, здебільшого в окрему рубрику було виділено лише новини, оголошення та довідкову інформацію. Великий відсоток періодики цього типу не мали чіткої періодичності, нерідко змінювали назву та мову виходу.

Варто виокремити групу офіційних видань органів місцевого самоврядування. Утворені після революції та усунення влади місцеві ради, потребували засобів поширення інформації, випускаючи недорогі газети. Чимало з цих видань не мали чіткої періодичності.

Зокрема, у Полтаві водночас під кількома гаслами «Пролетарии всех стран объединяйтесь!», «В борьбе обрешь ты право свое», «Вся власть советам» та «Хай живе Українська Народня Республіка» вийшла в світ газета «Известия Полтавского совета революции». Видання було органом місцевого революційного комітету і позиціонувало себе як «робітнича і селянська газета» і видавалося російською мовою.

З № 34 часопис почав видаватися українською мовою і мав назву «Вісті Полтавської Ради робочих, солдатських та селянських депутатів» на чотирьох шпальтах. Першу та, частково, останню займали оголошення та реклама. Після цього друкувалися передові статті або відозви. Висвітлювалась діяльність рад солдатських, селянських та робочих депутатів, місцевих громадських організацій, оприлюднювалась місцева хроніка та новини (телеграми Петроградського телеграфного агентства).

Незадовго до виборів 1917 р. Полтавська округова комісія починає видавати газету «Вісті по справах виборів до Українських Установчих зборів Полтавської округової комісії». Друкований орган виходив на двох шпальтах і був присвячений організації виборів на Полтавщині. Перший випуск містив статті «Про вибори до українських установчих зборів», «Наслідки виборів до Російських Установчих зборів на Полтавщині». У статті «Для всіх телеграфно-поштових інституцій УНР» повідомлялося про ухвали Генерального секретаріату УНР, подавалися зразки іменного посвідчення виборців до Установчих зборів. Закінчували випуск «Телеграми від Головної комісії по виборам до УЗЗ» та «Оголошення Полтавської окружної комісії по справам виборів» (1917. – № 1).

Ідентичну періодику видавали і повітові органи місцевого самоврядування. 20 червня 1917 р. у Лубнах з'явилась газета «Известия Лубенского совета рабочих и солдатских депутатов». Усього вийшло 3 номери (останній – 4 липня 1917 р.), після чого видання змінило назву на «Голос избирателя: известия лубенского совета рабочих и солдатских депутатов» [152, с. 34]. Утім, це видання не мало на меті інформувати читачів про діяльність ради: газета вийшла під гаслом «Всі голоси за список № 2». Усі матеріали видання були агітаційними і закликали підтримувати блок соціалістів (об'єднаний блок представників партій есерів, соціал-демократів та «Бунд»), які були прихильниками Тимчасового уряду Керенського та Церетелі.

У Пирятині двічі-тричі на тиждень, починаючи з 30 червня 1917 р.,

виходить двомовна газета «Известия Пирятинского волостного политисполкома совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов». Згодом видання змінює назву на «Известия Пирятинского совета рабочих, солдатських и крестьянских депутатов». Видання редагував місцевий політик М. Скрабонський. Газета де-факто була органом місцевого осередку соціально-демократичної партії і підтримувала цю політичну силу на виборах. Однак, членами редколегії були і члени «Української громади».

Органом Ради робітничих депутатів у Лохвиці мала стати газета «Лохвицкий гражданин». Утім вийшов лише один випуск газети за 24 травня 1917 р.

У Ромнах з травня 1917 р. Рада робітничих та солдатських депутатів видавала газету «Народное слово». У цій пресі висвітлювали революційний рух, місцеві новини та повідомлення з фронту.

У Золотоноші Рада робітничих та селянських депутатів видавала часопис «Голос труда». «Робітнича та селянська газета» виходила двічі на тиждень російською мовою, починаючи з 24 травня 1917 р. і притримувалась соціал-демократичної ідеології [159; 201]. Редколегія постійно закликала волосні та сільські комітети та профсоюзи надсилати до редакції свої протоколи. Статті здебільшого стосувались політичних та соціальних питань. Частими темами на шпальтах цих видань були питання про політичну ситуацію в повіті та країні, право національних меншин на самовизначення, обговорювалась ідея автономії України та подальших державотворчих процесів.

Численними були і видання місцевих громадських комітетів. В Полтаві з 1 березня 1917 р. почав виходити часопис «Вестник Полтавского губернского общественного комитета». Газета мала чітку проукраїнську позицію, попри те що була офіційним органом Тимчасового уряду.

У редакційному зверненні до читачів зазначалося: «Правдива свобода не визнає ніякого насильства. Гласність і свобода слова – це основна Нового Порядку. «Вісник...» стремітиметься нести Світло переважно на село, бо на

селі частенько не дуже ще розуміють, що нині твориться. Полтавська губернія заселена, головним чином, українцями, то задля того газета печатається двома мовами – руською та українською» (1917. – № 39).

Цікаво, що не лише матеріали, але й усі вихідні відомості – назва, періодичність, адреса контори та редакції, умови передплати, подавалися українською та російською. У вигляді додатку до часопису виходив «Бюлетень «Вестника Полтавского общественного комитета». Це видання не мало чіткої періодичності і друкувалось без вихідних даних.

У Кременчуці виходили офіційні видання міський та повітовий орган - «Известия Кременчугского уездного комитета общественного порядка» (березень-жовтень 1917 р.), «Известия Кременчугского городского общественного комитета» (березень-жовтень 1917 р.), що вирізнялися різноманітністю інформаційного наповнення.

Для прикладу, випуск за 20 березня 1917 р. газети «Известия Кременчугского уездного комитета общественного порядка» містив оголошення, статті «Прийняття присяги Тимчасовим урядом» Б. Веселовського, «Маніфестація у Державній Думі», «Викладання українською мовою», «Похорони жертв революції», «У міністерстві народної освіти», «Провінція», новини з фронту, вірш «Метелик» (1917. – № 9). Також у 1917 р. у Кременчуці починають видаватися україномовні «Вісті Кременчуцького губревкому та губкому КП(б) України».

У Лубнах щоденно двома мовами виходив часопис «Вістник Лубенського громадського комітету». Так само, часопис дотримувався проукраїнських позицій, публікував тексти Універсалів Центральної Ради.

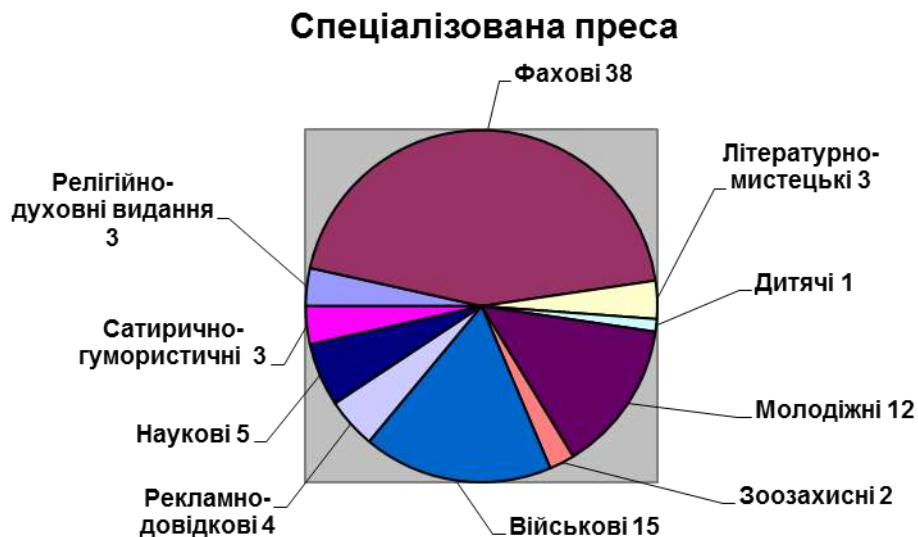
У Константинограді протягом жовтня-листопада 1917 р. місцевий громадський комітет видавав «Известия Константиноградского общественного комитета», у Хоролі – з березня до листопада 1917 р. – «Известия Хорольского общественного комитета» [31, с. 23].

Також у Лубнах вийшло чотири номери часопису «Бюлетень коалиционного совета демократических групп учащихся». Газета була

двомовною, сповідувала соціалістичні ідеї та виходила під гаслами «Хай живе Інтернаціонал!», «Учні – робітникам! Жертуйте на користь ради робітничих депутатів». Видання мало соціалістичне спрямування, утім офіційно жодній з партій не належала.

2.3. Спеціалізовані періодичні видання Полтавської губернії

Третьою типологічною групою місцевих видань є спеціалізована преса. Саме така періодика протягом довгого часу, коли заснування громадсько-політичних чи інформаційних часописів було неможливим, наповнювала інформаційне поле Полтавської губернії. Усього спеціалізована преса Полтавської губернії нараховує 75 періодичних видань [32; 43; 143; 152; 159]. На основі проблемно-тематичного напрямку, мети видання та цільової аудиторії виділено 10 підгруп спеціалізованої преси – релігійно-духовна, фахова, наукова, літературно-мистецька, дитяча, молодіжна та учнівська, зоозахисна, військова, рекламно-довідкова, сатирично-гумористична.



Релігійно-духовна преса була представлена трьома виданнями. Протягом чверті століття «Полтавские губернские ведомости» були єдиним періодичним виданням, що виходило на території губернії, і лише у 1863 р. у Полтаві починає виходити газета релігійно-духовного спрямування –

«Полтавские епархиальные ведомости». «Епархиальные ведомости» — офіційні періодичні видання, що виходили у 1860–1922 рр. у 63 єпархіях Російської імперії [139]. Традиційно журнал складався з двох відділів — офіційної та неофіційної частини. Офіційну наповнювали розпорядженнями Синоду та єпархіального начальства. Неофіційну — аналітичними статтями, уривками з творів отців церкви, священників, текстами проповідей, науковими статтями, історичними розвідками, художньою літературою, некрологами [111].

У програмі видання значилось, що неофіційна частина була призначена передусім для духовенства і мала на меті: «1). Об'єднати розрізненість пастирської діяльності; 2). Допомогти у справі проповідування Слова Божого, надаючи зразки проповідування; 3). Допомогти духовенству у навчанні та розповсюдженні грамотності, розвитку народної освіти; 4). Знайомити з розпорядженнями та намірами Єпархіального начальства, що стосується діяльності духовенства» (1863. — № 1).

Значний відсоток контенту часопису призначався мирянам, тож редакційна колегія журналу намагалась «знайомити народ з місцевими духовно-історичними пам'ятками; благочестивими переказами, релігійними настановами; описувати та пояснювати значення місцевої святині, найважливіших релігійних установ, торкаючись передусім, їх історії; зображати долі церкви та успіхи віри та благочестя в межах нашої єпархії; представити біографії, як видатних предстоятелів, ієрархів місцевої церкви, так і священників, відомих своєю плідною діяльністю» (1863. — № 1).

Сучасник, один із авторів часопису П. Мазанов, який вивчав історію розвитку видання, розділив усі публікації, що вийшли на шпальтах «Полтавских епархиальных ведомостей» на: 1). Статті полемічного та догматичного змісту; 2). Статті з поясненням Священного Писання; 3). Творіння святих Отців та Вчителів Церкви; 4). Слова, бесіди, повчання та промови; 5). Статті священно-церковно та суспільно-історичні; 6). Історико-біографічні статті; 7). Історико-статистичні статті; 8). Біографії та

автобіографії; 9). Некрологи; 10). Статті педагогічного змісту; 11). Бібліографічні статті; 12). Єпархіальна хроніка; 13). Суміш; 14). Повідомлення та замітки [111].

Таким чином, часопис був спрямований на усебічне задоволення інформаційних потреб православного читача. Для сучасників же, газета є цінним джерелом фактичного матеріалу для історичних та краєзнавчих досліджень.

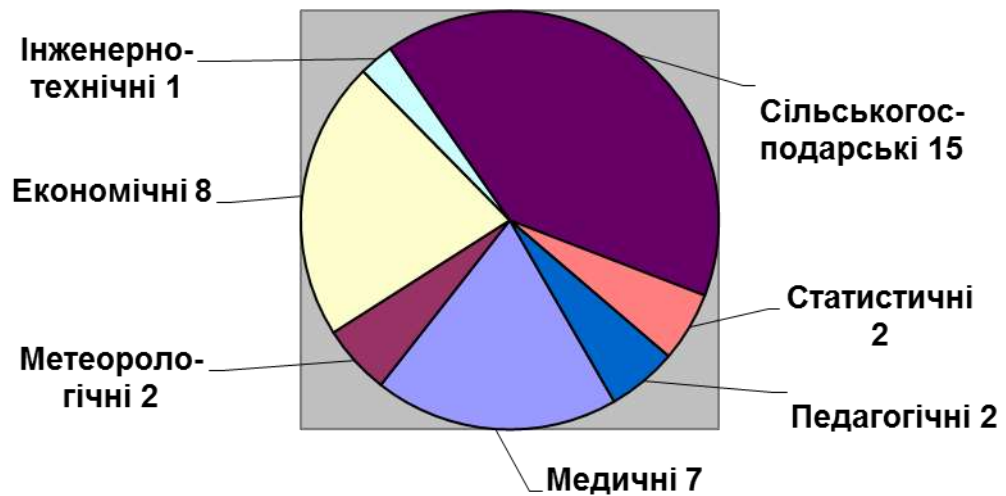
На початку ХХ століття заявила про себе і релігійно-духовна преса національних меншин губернії. Йдеться про часопис «Хапелес» (1900–1906) – «щомісячний суспільний, релігійно-догматичний та літературний журнал», що видавався місцевою єврейською громадою в особі раввина Рабіновича [142, с. 298].

Часопис виходив раз на місяць давньоєврейською мовою та містив наукові богословські статті, релігійні тексти, вірші, публіцистичні та полемічні твори, повідомлення про події з життя ортодоксального єврейства. Фактичним продовженням журналу «Хапелес» став тижневик «Амодія» (1909–1914), що позиціонував себе як «ультраортодоксальний орган», згодом – як «ортодоксальна щотижнева газета». Видання наповнювали релігійними та науковими статтями. Газета виходила мовою ідиш [82, с. 341].

Другу підгрупу спеціалізованої преси складають фахові часописи. Серед них найбільший відсоток, як зазначалося вище, становили *сільськогосподарські* газети та журнали.

У Полтаві до 1917 р. вийшло 8 сільськогосподарських часописів, з них 4 – видання Полтавського сільськогосподарського товариства та 3 земських органи (2 – статистичного бюро). У повітах губернії періодика цієї підгрупи видавалась виключно місцевими сільськогосподарськими товариствами. Це 7 назв видань (фактично виходило 6 журналів, адже один в ході видання змінив назву) [142 ; 145 ; 201].

Фахові періодичні видання



Сільськогосподарські видання можна у свою чергу розділити на науково-популярні (розраховані на широке коло читачів та мали на меті популяризацію сільськогосподарських знань), наукові (оприлюднювали наукові статті та доробок учених) та статистичні (містили виключно звітну інформацію, передусім, про стан урожаїв, поголів'я худоби, тощо).

До науково-популярних відносяться «Сельскохозяйственный сборник» (1867) та «Хуторянин» (1896–1917). Ці видання наповнювали статті з агрономії, скотарства, бджільництва. Це, зокрема, статистичні матеріали, наукові публікації фахівців з різних галузей сільського господарства, практичні поради щодо покращення врожаю, ведення господарства, обробки сільськогосподарської продукції, насамкінець – зазвичай подавали фахову хроніку та звіти діяльності сільськогосподарських товариств.

Програма журналу «Хуторянин» виглядала так: «Урядові постанови та розпорядження; діяльність місцевих сільськогосподарських товариств, їх відділів та відділень; статті з сільського господарства, промисловості та торгівлі, економічні та технічні; хроніка, сільськогосподарський огляд і кореспонденції; сільськогосподарська та економічна діяльність земських установ; бібліографія та огляд сільськогосподарської й економічної літератури; сільськогосподарський фейлетон; суміш та дрібні повідомлення;

питання та відповіді; новини торгівлі; огляд – повідомлення про погоду; оголошення» (1897. – № 1).

Спершу часопис виходив російською, з квітня 1917 р. журнал став двомовним і виходив українською та російською. Часопис мав рекордну для Полтавщини кількість додатків – 10 самостійних періодичних видань, серія брошур з сільського господарства, світлини, буклети, тощо.

Журнал “Полтавские агрономические известия” видавався в Полтаві з 1913 до 1916 р., і був органом Полтавської агрономічної організації. Кожен випуск складався з 5–7 відділів [143, с. 4].

Програма “Полтавских агрономических известий” включала закони, постанови та розпорядження, що стосувалися сільськогосподарської галузі, повідомлення про агрономічну діяльність земств та кооперативів Полтавської губернії, огляд тематичних заходів в інших регіонах, аналітичні та наукові статті з різних аспектів, а також “розробка питань, що стосуються організації агрономічної допомоги населенню Полтавської губернії взагалі та у зв’язку з заходами землеустрою” (1913. – №1).

Особливу увагу автори приділяли питанням організації та діяльності дослідних полів. Постійним елементом інформаційного наповнення видання були наукові статті, присвячені окремим галузям сільського господарства, вивченню природних ресурсів краю та економічним питанням. Часопис містив велику кількість статистичної інформації та фінансових звітів.

Повітова фахова преса представлена виключно друкованими органами місцевих сільськогосподарських товариств. У 1911 р. у Хоролі починає видаватись «двотижневий журнал раціонального сільського господарства та місцевого життя» – «Вестник Хорольского общества сельского хозяйства».

Програма видання містила такі пункти: «1. Найважливіші розпорядження уряду з сільського господарства та сільськогосподарської промисловості Південного району; 2. Статті з сільського господарства та сільськогосподарської промисловості: а) популяризація знахідок у зв’язку з практичним їх використанням; б) розповсюдження сільськогосподарських

знань та висвітлення способів їх використання в умовах місцевого господарства; в) висвітлення різних галузей сільського господарства» (1911. – № 1).

У 1903 р. у Хоролі вийшло два випуски фахового журналу «Труды Хорольского общества сельського хозяйства». У Лохвиці місцеве сільськогосподарське товариство видавало двомовний тижневик «Лохвицкое слово» (1912–1917).

Дві назви сільськогосподарських видань зафіксовано у м. Кременчук, утім де-факто це було одне видання, яке змінило назву. У травні 1903 р. у місті було засновано журнал «Справочный листок Кременчугского отдела Полтавского общества сельського хозяйства» під редагуванням місцевих діячів Д. Милорадовича та М. Бутовський. З № 14 за 1904 р. журнал змінює назву на «Справочный листок Кременчугского сельськохозяйственного общества», а Д. Милорадович полишає редакційну колегію.

У Золотоноші сільськогосподарська періодика була представлена двомовним журналом «Вестник Золотоношского сельськохозяйственного общества» (1908–1914).

У Константинограді з 1914 по 1917 р. виходив часопис «Константиноградские сельськохозяйственные известия». Спершу журнал видавали раз на місяць, згодом – двічі на місяць.

До статистичних сільськогосподарських видань відноситься журнал «Обзор сельського хозяйства в Полтавской губернии: по сообщениям корреспондентов» (1887–1916), що видавався статистичним бюро Полтавського губернського земства. На сторінках «Обзора...» публікували здебільшого статистичну та звітну інформацію щодо стану сільського господарства у губернії.

Авторами його фактично були сотні (а іноді і тисячі) кореспондентів, що збирали відомості по всіх повітах Полтавщини і надсилали до статистичного бюро, де її опрацьовували чиновники та оформлювали отримані дані у вигляді статей та таблиць. Ще одне, схоже за змістовим

наповненням та формою подачі матеріалу періодичне видання статистичного бюро – журнал «Известия о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии» (1901–1904).

Також у Полтаві видавали три наукових сільськогосподарських часописи. Два з них були органами наукових сільськогосподарських установ. Це щомісячні збірники наукових статей – робіт відділів дослідних станцій Полтавщини – «Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции» (1911–1917) та «Труды Драбовского районного опытного поля» (191 –1916).

До наукових сільськогосподарських видань належать «Труды Полтавского общества сельского хозяйства по аграрному вопросу» (1905–1906). Здебільшого випуски «Трудов» містили журнали засідань Товариства сільського господарства та спеціальної комісії.

Часопис почали видавати, аби «після розсилки цього випуску «Трудов..» усі, хто цікавиться аграрним питанням і можуть щось доповнити чи заперечити окремі пункти висновків аграрної комісії, надсилали Полтавському товариству сільського господарства відповідні доповіді, мотивовані висновки та матеріали, які обговорять на осінніх засіданнях товариства» (1905. – № 2).

Наступну підгрупу фахових часописів представляє *медична* преса. Так само, як і сільськогосподарську цю періодику можна поділити на науково-популярну (розраховану на широке коло читачів), часописи, призначені для фахівців та науково-статистичні земські видання.

Видання для фахівців представлено журналом «Земский врач» (1892–1894), що виходив у Полтаві раз на тиждень російською мовою. Змістове наповнення видання становили передусім аналітичні статті з гігієни, фармакології, лікувальної справи. Нерідко на шпальтах видання лікарі та медики-науковці оприлюднювали результати своїх наукових розробок, ділилися досвідом роботи в земських лікарнях, описували випадки рідкісних захворювань.

Великий відсоток журналу становили передруки з книг, виданих за

кордоном. Закінчувався випуск медичною хронікою – новинами про відкриття, з'їзди, вихід нових книг, тощо.

З-поміж медичної преси регіону вирізняється журнал «Вестник гомеопатической медицины» – унікальне фахове видання не лише для Полтавської губернії, а й в історії української періодики в цілому. Журнал було засновано лікарем Є. Дюковим [82, с. 134–135]. У ньому публікували фахові статті з медицини, зокрема, з гомеопатії, ботаніки, фармакології і т.д. Також нерідко зустрічаємо передруки з інших фахових видань, замітки про з'їзди лікарів-гомеопатів, повідомлення про наукові відкриття у цій царині. Наприкінці нерідко друкували малюнки світлин та портрети відомих лікарів-гомеопатів.

Науково-популярна медична преса представлена україномовним журналом «Життє і знання». Його засновник Григорій Коваленко визначав свій проект як «вісник гігієни, санітарії, медицини і природознавства» та наголошував, що часопис «подає всі роботи доброю, простою, усім зрозумілою українською мовою» (1913. – № 2). З № 12 за 1913 р. часопис перейменували на «Вісник життя і знання».

У редакційному зверненні зазначалося, що «Життє та знання» даватиме праці і звістки з медицини санітарії, гігієни, санітарії, гігієни; про природу і її сили; про впорядкування і добрий лад громадської медицини, про потреби, життє і діяльність медичного персоналу, про товариства, спілки і з'їзди; про стародавню народню медицину, знахарство, ворожбу; про закони і постанови громадських (земських) та інших урядів; даватиме ще поради, відповіді на запитання; огляди нових книжок (бібліографія)» (1913. – № 2).

У 1917 р. два медичні науково-статистичні часописи видає Полтавське земство. Спершу, з січня до травня, виходить щомісячник «Врачебно-санитарный обзор Полтавской губернии». Після припинення виходу часопису, його замінює ідентичний за змістом та напрямом тижневик «Еженедельный бюллетень о движении эпидемических болезней в Полтавской губернии», що висвітлював оперативну ситуацію щодо стану

здоров'я населення Полтави та губернії.

Обидва видання наповнювали виключно звітною інформацією та статтями про найбільш часті захворювання та заходи місцевих лікарських осередків щодо боротьби з ними [168].

Нерідко у науковій літературі до медичних часописів помилково зараховують газету «Больничная касса» [152, с. 24], що видавалась у м. Кременчук у 1916 р. Проаналізувавши публікації видання, можемо спростувати це твердження, і зробити висновок, що воно було присвячене не медицині, а страхуванню. Метою видання було «допомогти членам кас розібратися у складних питаннях, внести ясність у те, що, за відсутністю підготовки здається їм досить заплутаним і сприяти виявленню усього, що виникає в діяльності лікарняних кас – таке завдання нашого органу» (1916. – № 1).

Окрему підгрупу фахових видань становлять *метеорологічні* часописи. У 1901 р. земське статистичне бюро випускало у Полтаві журнал «Наблюдения над атмосферными осадками и снежным покровом на дождемерных станциях Полтавского губернского земства».

У 1910 р. у місті почав видаватись ще один фаховий часопис – «Обзор погоды в Полтавской губернии», де оприлюднювали праці метеорологічної мережі Полтавської губернії.

До окремої підгрупи варто виокремити *статистичний* журнал «Ежегодник Полтавского губернского земства», що видавалося губернським земством з 1895 року. Журнал виходив раз на рік у формі книги, мав чималий об'єм (наприклад, випуск 1902 року мав 59 друк. арк). У 1899 р. видання змінило назву на «Статистический ежегодник Полтавского губернского земства».

У «Передмові» до першого випуску Ю. Бунін зазначав: «Ежегодник», що видається тепер, являє собою першу спробу окреслити економічне життя населення та становище різних галузей земського господарства більш менш різнобічно» (1899. – № 1). Журнал мав два розділи – «Відділ загальних

відомостей по губернію» та «Відділ відомостей по сільському господарству». Між ними розподіляли інформацію про географічні дані губернії, відомості щодо динаміки населення, землеробства, скотарства, промисловості, торгівлі, переселення, народної освіти, ветеринарії, продовольства, дані про земські витрати.

Інженерно-технічна преса Полтавської губернії представлена єдиним журналом «Машиностроительный и ремесленный вестник» (1909–1913), що видавався у Кременчуці інженером та підприємцем Р. Житомирським [152, с. 76].

Торгово-економічна періодика нараховує 8 назв видань. Це, зокрема, журнал «Экономическая и сельськохозяйственная деятельность Полтавского губернского земства», що виходив в якості додатку до журналу «Хуторянин», з 1901 до 1913 р. [142, с. 16]. У передмові до першого випуску зазначалося, що видання було приводом для заснування часопису було відновлення діяльності економічної ради при Полтавському губернському земстві: «Управління має перебувати у постійному спілкуванні з місцевим населенням, що можливо досягти лише шляхом друку, знайомлячи населення з діяльністю його представників та обранців» (1901. – № 1).

У часописі здебільшого публікували звіти про діяльність економічної ради, журнали засідань, доповіді, матеріали про економічну діяльність земств, огляд діяльності сільськогосподарських товариств, статистичні матеріали, що стосувалися економічного стану губернії. Другим виданням цієї підгрупи був орган економічного відділу земської управи – журнал «Экономические заметки». Протягом 1914–1915 рр. вийшло 9 випусків часопису [201].

Аби інформувати містян та мешканців губернії про ціни на продовольство, земське статистичне бюро видавало газети «Цены на продукты сельського хозяйства в Полтавской губернии» (1901–1902), «Цены на продукты сельського хозяйства на базарах Полтавской губернии» (1902–1904), «Цены на ярмарках Полтавской губернии» (1904) [139, с. 34–35].

Також у Полтаві виходило три *педагогічних* часописи. У 1914 р. губернське земство почало видавати під редагуванням М. Данельського «Педагогический журнал для учащих народных школ Полтавской губернии». Метою видання було поширення знань між вчителями та обмін професійним досвідом серед освітян [167, с. 121]. Журнал припинив існування через революційні події, останній № 4/6 вийшов у 1917 р.

Замість нього почав видаватись ідентичний за змістом україномовний «Педагогічний журнал для учителів народних шкіл Полтавської губернії» (1917–1918). Згодом у Полтаві з'явився ще один україномовний часопис – «Педагогічний журнал для вчителів початкових шкіл» (1917).

Бідно представлена *літературно-мистецька* преса. У 1917 р. у Полтаві видавалося два україномовні часописи: «Садові квітки» (літературно-науковий вісник, що видавався гуртком полтавської школи садівництва) та журнал земського педагогічного бюро «Книжний бюлетень».

Знаковим явищем і історії фахової преси Полтавщини були два *зоозахисних* видання – органи Російського союзу покровительства тваринам. Журнал «Союз покровительства животным» (1907–1910) редакція декларувала як «загальнодоступний, науково-популярний журнал, орган Правління Полтавського відділу Російського товариства покровительства тваринам» (1907. – № 1). У ньому друкували статті з тваринництва, огляди діяльності місцевих товариств щодо покращення побуту тварин, селекції порід, зоотехніки.

У редакційному зверненні до читачів редколегія зазначала: «Ми визначили своєю метою усю увагу зосередити на практичному та науково обґрунтованому розв'язанні питань, що стосуються тваринництва у широкому сенсі цього слова, з усіма галузями, що до нього належать – сільському господарстві, домоводстві та торгівельно-промисловому світі» (1908. – №1). Таким чином, журнал мав на меті поширювати знання, зокрема, велику увагу автори приділяли статтям з ветеринарії.

Наступним виданням полтавського відділу Союзу покровительства

тваринам був журнал «Вестник южно-русского животноводства» (1908–1910). Часопис виходив тричі на місяць, таким чином, передплатники отримували 36 випусків на рік. В оголошенні про передплату значилося: «Журнал присвячено раціональному тваринництву та дотичним галузям сільського господарства, а також промисловості».

Заявлена редколегією програма видання виглядала так: «1). Оригінальні та перекладні статті з тваринництва усіх видів; 2). Птахівництво та бджільництво; 3). Сільське господарство, корми; 4). Природознавство; 5). Урядові розпорядження по всіх відділах програми; 6). Огляд закордонної літератури з фахових питань; 7). Діяльність земства, міських установ та сільськогосподарських товариств; 8). Правознавство: юридичні питання в галузі тваринництва, сільського господарства та промисловості; 9). Промисловість та торгівля; 10). Спорт; 11). Зоотехніка. Продукти тварин та їх правильна обробка; 12). Хроніка: наукова, закордонна, внутрішня та місцева; 13). Критика та бібліографія; 14). Відповіді передплатникам на всі питання в межах програми; 15). Ветеринарно-медична допомога; 16). Юридична допомога; 17). Довідковий відділ» (1910. – № 1).

Помітним явищем в історії полтавської журналістики були *наукові часописи*. Передусім, це історичний журнал «Труды Полтавской ученой архивной комиссии» (1905–1917). Видання було органом Полтавської вченої архівної комісії – однієї з перших наукових організацій міста, яка займалася вивченням історії Полтавщини, архівних документів, місцевих пам'яток, проводила археологічні розкопки. До неї входили відомі вчені-історики Л. Падалка, І. Павловський, О. Волкова, В. Пархоменко. Результати своїх досліджень, тексти віднайдених документів та наукові розвідки оприлюднювали на сторінках часопису [193, с. 120 ; 194].

У 1908 р. у Полтаві з'являється ще одне наукове видання – журнал «Труды полтавского церковного историко-археологического комитета», що оприлюднював праці членів комітету та журнали засідань товариства [159; 167].

У 1912 р. у Полтаві було засновано «Ежегодник музея Полтавського губернского земства», який водночас вміщував би і звіти про діяльність установи, і наукові напрацювання науковців та співробітників музею. Програма видання включала річні звіти про діяльність музею, звіти персоналу музею про проведені ними дослідження; описи колекцій музею [192 ; 196]. Метою журналу були «популяризація знань про народознавство та пропаганда ідеї охорони природи». У 1917 р. було засновано видання «Ентомологічне бюро», що виходило на 2–4 шпальтах і містило 1–2 наукові статті з питань ентомології.

Також у губернії було зафіксовано три *рекламно-довідкових* видання. У 1912 р. від одного до трьох разів на тиждень виходило рекламно-довідкове видання «Полтавский листок об'явлений и справочных сведений», журнал «Справочный листок «Хуторянина» виходив протягом зими 1914 р. та «Листок об'явлений», що виходила у Золотоноші у 1907 р. [145, с. 12–13].

Сатирично-гумористична підгрупа включає в себе два полтавських та одне кременчуцьке видання. Існування даного типу преси було можливим лише у періоди тимчасового послаблення контролю над місцевою періодикою та відсутності цензури.

Першою пробою сатирично-гумористичної преси на Полтавщині стало видання «Газета газет» – «орган всепартійного», що виходив як додаток до газети «Полтавский вестник» протягом 1906–1908 рр.

Другою спробою полтавських публіцистів заснувати сатиричний часопис був щотижневий журнал «Благонамеренный полтавец» (1906).

У Кременчуці виходив російськомовний журнал «Гаудеамус» (1917). У підзаголовку значилося: «орган психоневрологічний, комерційний, технологічний, політехнічний, філологічний, фізико-математичний та юридичний. Напрямок безтурботно-веселий» (1917. – № 1).

На початку ХХ століття помітна активізація учнівства та молоді. Це проявилось і у залученні юнацтва до видавничого руху. Попри те, що вихід більшості *учнівських та молодіжних* часописів не було тривалим,

наповнення видань свідчить про високий рівень освіти, публіцистичного хисту та широке коло інтересів тогочасних студентів та школярів.

Так, у 1909 р. у м. Кобеляки вийшло два номери «Юности» – збірника, що видавався групою учнів Кобеляцького комерційного училища.

У січні 1915 р. у Полтаві було видано один випуск часопису «Журнал для екстернов и учащихся». Учні Миргородської художньої керамічної школи у 1916 р. пробують видавати на шапірографі журнал «Юна Україна» українською мовою.

Молодіжна преса у Кременчуці 1917 р. означилась двома виданнями для єврейської молоді – «Домой в Сион» та «Молодой Израиль» («орган, присвячений інтересам учнів-євреїв»).

Схожий за змістом часопис «Заря» мав видаватись раз на місяць Союзом єврейських учнів середньої школи м. Лохвиці. Відомо про вихід першого випуску, встановити подальшу долю часопису не вдалося. Наприкінці 1917 р. друкованим періодичним органом відгукнулося і золотоніське шкільництво. Перший випуск двомовного видання «Молодые силы» вийшов 17 листопада. Газета була органом Спілки учнів середньої школи [152 ; 159 ; 167; 196].

Протягом досліджуваного періоду вийшло лише одне дитяче видання – з Києва до Гадяча, після річної перерви, переїжджає журнал «Молода Україна» (1908–1914), який видавала Олена Пчілка. У ньому друкували передусім художні твори – вірші, повісті, а також доступні науково-популярні статті для дітей. «Гадяцький період» видання охоплює 1914 р.

Особливим типом періодичного видання були телеграми, що видавалися у вигляді листка чи на 4 шпальтах. Популярність такого типу інформаційного продукту припадає на період Першої світової війни, коли населення потребувало якомога швидше дізнаватися про перебіг подій на фронті.

Наприклад, у Золотоноші у розпал воєнний дій листки з телеграмами видавалися до семи разів на день [140]. «Телеграммы..» виходили у вигляді

додатку до місцевої земської чи приватної газети, або ж окремим виданням, у Гадячі (1914–1915), Хоролі (1914–1915), Кобеляках (1914–1915), Пирятині (1914–1915), Золотоноші (1914–1916), Прилуках (1914–1916).

У Ромнах телеграми виходили під назвою «Военные известия» і, крім текстів Петроградського телеграфного агентства, оприлюднювали оголошення та повідомлення про місцеві події, пов'язані з благодійною допомогою військовим [152; 159].

На нашу думку, є доцільним виокремити «Телеграми...» та ще ряд друкованих органів в окрему підгрупу – періодичні видання *воєнної тематики*. Сюди також входить журналу «Великая европейская война», що виходив у вигляді додатку до часопису «Хуторянин», починаючи з 1914 р. Спершу часопис редагував Д. Ярошевич, з № 5 – А. Шимков. Видавцем було полтавське сільськогосподарське товариство. Передплатники «Хуторянина» отримували цей часопис безкоштовно.

З 1916 р. журнал змінив назву на «Великая война». На його шпальтах публікували статті про стан подій на фронті, військову аналітику, а також художньо-публіцистичні нариси відповідної тематики, біографії військових, фотографії з передової та портрети учасників бойових дій.

У Кременчуці вийшло дві благодійні газетки-одноденки. 20 квітня 1915 р. побачив світ випуск газети «Помощь», виданої Кременчуцьким комітетом Червоного Хреста. Редагував її М. Малама. 26 березня 1916 р. комісія при Управлінні місцевого етапного коменданта видала одноденну газету «Воин» на чотирьох шпальтах [152, с. 56].

Висновки до другого розділу

Опрацювання наукової літератури, мемуарів сучасників, архівних документів та бібліотечних каталогів дозволяє зробити висновок про наявність 206 назв періодичних видань, що видавалися на території Полтавської губернії протягом 1838–1917 рр. (замість зафіксованих у

історико-журналістських дослідженнях 198).

Утім, можемо припустити, що ця цифра не є остаточною і деякі часописи, передусім періодика 1917 р., могла бути втраченою для дослідників.

Встановлено, що періодика регіону перебувала у тісному зв'язку з рядом чинників: політичною, економічною ситуацією, законодавчою базою Російської імперії, інформаційними запитами суспільства, соціальними та культурними аспектами.

Відлік історії місцевої журналістики починається з 1838 р., коли у Полтаві починають виходити адміністративні «Полтавские губернские ведомости».

Найбільша кількість періодичних видань виходила у Полтаві, великою кількістю періодики з-поміж повітових міст вирізнявся Кременчук. Також активний розвиток преси був зафіксований у Лубнах, Золотоноші, Хоролі. Найменше періодики виходило у Миргороді, Переяславі та Пирятині.

Важливими факторами, що впливали на розвиток преси губернії, було законодавство, що діяло у царині преси, та негласна політика адміністрації, яка полягала у протидії розвитку періодики, заснуванню приватних видань та жорсткому контролю інформаційного наповнення видань. Вагомим фактором розвитку місцевої преси (передусім фахових) стали поява та діяльність губерньського та повітового земств, а також фахових об'єднань, зокрема, Полтавського сільськогосподарського товариства та його філіалом, що стали засновниками та співзасновниками цілого ряду часописів.

Преса XIX століття представлена головню фаховими виданнями – сільськогосподарськими, медичними та статистичними, розрахованою на широке коло читачів земською газетою «Земский обзор», а також офіційними «Полтавськими губерньськими ведомостями» та «Полтавськими епархиальними ведомостями».

Помітна активізація преси спостерігається на початку XX століття, коли у 1903 р. з'являється перше приватне нефарове видання «Полтавский

вестник». Поява приватних видань стала важливим моментом в історії розвитку місцевої преси, оскільки віднині редактори та видавці були зацікавлені у покращенні якості контенту видань задля заохочення рекламодавців та передплатників.

Знаковим є той факт, що Полтавщина стала колыскою україномовної преси – тут вийшли друком перші нелегальне та легальне україномовні видання – «Хлібороб» (Лубни, 1905) та «Рідний край» (Полтава, 1905).

Переломним моментом в історії преси Полтавщини став 1905 р., що було зумовлено виходом царського Маніфесту 17 жовтня, який проголошував свободу слова та друку. Відтоді у місті було засновано цілий ряд періодичних видань різноманітних типів та напрямків, Утім цей період був ознаменований і утисками преси з боку місцевої адміністрації, що призвело до закриття більшості періодичних видань прогресивного напрямку. Цей період активного розвитку преси закінчився у 1907 р. Відтоді і до початку 1913 р. полтавські публіцисти зосереджувались передусім на виданні фахової та політично нейтральної преси.

Період Першої світової війни означився зростанням кількості оперативних видань, появою вечірніх випусків, видань телеграм, що інформували містян про перебіг подій на передовій. А також – появою спеціалізованих видань воєнної тематики. Найбільш плідним для преси Полтавської губернії став 1917 р.

Усі періодичні видання Полтавської губернії можна поділити на дві типологічні групи – політематичні та спеціалізовані. Універсальні представлені здебільшого офіційними виданнями, земською пресою та приватними щоденними та щотижневими газетами. Громадсько-політичні представлені позапартійною, партійною пресою та офіційними органами 1917 р.

Найбільшою за чисельністю була група спеціалізованих видань – усього 75 назв. Серед цього типу періодики були зафіксовані релігійно-духовні, наукові, дитячі, учнівські, воєнні, сатиричні-гумористичні, технічні

часописи, рекламно-довідкові, економічні.

Типологічну приналежність окремих видань, передусім, тих, жоден примірник яких не зберігся («Листок», «Полтавські вісті»), встановити не вдалося.

РОЗДІЛ 3

Контент та проблемно-тематичні вектори періодичних видань Полтавської губернії 1838-1917 рр.

3.1. Особливості інформаційного наповнення преси Полтавщини

Контент видання – цілісна система, що включає в себе ряд взаємопов'язаних компонентів – проблемно-тематичне наповнення, структуру видання, жанри та зміст публікацій, оформлення та ілюстративний матеріал.

Дослідниця медіалінгвістики М. Мамич визначає контент як «наповнення певного медіа, проте не хаотичне, а структуроване за рубриками, тематичними блоками, жанровими різновидами текстів». Та додає: «журнальний, як і будь-який інший, контент відображає певні ціннісні орієнтири представників світової спільноти, яка структурована за соціальними (гендерними, освітніми, віковими, професійно-рольовими, тощо), культурними (етно, національно, релігійно маркованими), територіальними, тощо чинниками» [78, с. 28–30].

Наповнення часописів, що виходили на території Полтавської губернії у період з 1838 до 1917 рр., було тісно пов'язане з цілим рядом чинників: законодавством, що регулювало діяльність преси, політичним становищем, соціальними умовами, призначенням, метою, яку ставили перед собою засновники періодики, особливості читацької аудиторії і т.д.

Перші періодичні видання краю були органами місцевої влади чи фінансувалися урядом, а тому перебували під абсолютним контролем і не могли претендувати на широту тематичного спектру. Шпальти видань XIX – початку XX століття (фактично до появи газети «Полтавский вестник» у 1903 р.) заповнювали здебільшого офіційною інформацією – урядовими розпорядженнями, постановами місцевих органів самоврядування, звітами діяльності міської думи, губернського та повітових земств, фахових,

передусім, сільськогосподарських товариств. Також, не маючи можливості говорити на політичні та соціальні теми, редактори були вимушені знаходити альтернативу у вигляді фахових статей, довідкової інформації, художньо-публіцистичних творів.

Якісним змінам контенту сприяла поява приватної нефахової преси. Боротьба за читачів, передплатників та рекламодавців змушувала власників видань та публіцистів шукати нові підходи до висвітлення інформації. Пожвавлення місцевої преси на початку ХХ століття і, особливо, після Маніфесту 1905 р., зумовило суттєве розширюється тематичної палітри видань, автори експериментують з жанрами, якісних змін зазнає стилістика матеріалів. З'являється політична публіцистика, загострюється подача питань соціальної тематики, з'являються агітаційні матеріали тощо.

Правові свободи, надані Маніфестом, поступово нівелюються діяльністю місцевої адміністрації. Закриття низки видань, конфіскації номерів, тиск на власників друкарень призводять до фактичного зникнення на території Полтавської губернії видань антиурядового спрямування вже наприкінці 1907 р. Матеріали втрачають критичність, розкриваючи соціальну та політичну проблематику, автори здебільшого дотримуються політично нейтральної лексики. Місце недавніх дискусій та викривальних статей заступають фахові матеріали, передруки, тощо.

Важливим фактором формування контенту місцевих видань була читацька аудиторія. Це стосується, передусім, приватних видань, оскільки існування таких газет та журналів залежало саме від попиту серед читачів. З метою вивчення запитів аудиторії редакційними комітетами цілого ряду видань проводились анкетування та опитування. Питальники з проханням вказати переваги та недоліки контенту видань, теми бажані для висвітлення, необхідні рубрики, отримували передплатники «Полтавской земской газеты», «Хуторянина», «Вестника южно-русского животноводства». З ініціативи читачів нові рубрики з'являлися у виданнях «Известия южно-русской переселенческой организации», «Союз покровительства животным»,

«Хуторянин», «Лохвицкое слово», «Земский обзор».

Неодноразово листи читачів ставали поштовхом до дискусій, що, подекуди тривали кілька номерів поспіль. Для прикладу, полеміка щодо мовного питання на шпальтах «Вестника Золотоношского сельского хозяйства» тривала щонайменше 5 номерів поспіль, при цьому в одному номері вміщували до трьох матеріалів-листів (до третини випуску) за темою (1908. – № 2–7).

Внутрішня структура місцевих видань, система рубрик, форми подачі інформації, жанри полтавської періодики визначались загальноросійськими пресовими тенденціями. У оголошеннях про передплату цілого ряду видань зазначалося, що газета виходитиме «по програмі великих столичних газет», тому робимо висновок, що саме періодика Петербурга та Москви стала взірцем для зачинателів місцевої періодики. Про спроби копіювати основні тенденції російських столичних видань свідчать і опрацьовані мемуари місцевих публіцистів [82 ; 98 ; 121].

Важливим компонентом контенту видання є **рубрикація**. Вона створює внутрішню логічну структуру, упорядковує та систематизує наповнення газет та журналів і, водночас, відображає суспільні цінності та інформаційні потреби аудиторії видання [68, с. 34]. С. Гуревич зазначає: «Вони дозволяють сформувати основу змістово-тематичної моделі видання, визначити найважливіші тематичні напрямки публікації. Рубрики полегшують і розробку композиційної моделі газети, визначення її структури та побудову кожного номеру» [51, с. 288].

Автор пропонує ділити рубрики на тематичні, що «об'єднують як однотемну вибірку публікацій на газетній шпальті, так і цілу тематичну шпальту» та службові, що деталізують та структурують інформацію в межах тематичної рубрики [51, с. 301].

Дослідниця В. Шевченко визначає функцію рубрикації так: «Рубрикація розкриває будову друкованого твору, показує читачеві зв'язок та взаємозалежності всіх складників його ієрархічної будови, допомагає краще

розібратися у його змісті» [219]. Авторка класифікує рубрики газетних видань за періодичністю, графічним оформленням та композиційним виконанням. За періодичністю рубрики поділено на постійні, тимчасові та одноразові.

Відзначимо, що здебільшого система рубрик видання відповідала пунктам заявленої програми часописів. Рубрикація періодики Полтавської губернії була динамічною системою – з випуску в випуск ідентичні за формою подачі та змістом новини могли виходити під різними рубриками.

Для прикладу, у газеті «Благовест» (Лубни, 1909–1910) місцеві новини спершу подавалися під рубрикою «Місцева хроніка», згодом – «Місьцеве життя», зрідка – під рубрикою «Хроніка».

Приблизно 2/3 випуску (окрім спеціальних випусків) універсальних та громадсько-політичних періодичних видань Полтавської губернії займали постійні рубрики. Вони мали не лише сталу назву, але й стандартизоване розміщення у газетній верстці. Здебільшого їх наповнювали новинами, поділеними за географічним та тематичним принципом, листуванням з читачами, кореспонденціями. Поява тимчасових рубрик також була тісно пов'язана з ситуацією в країні та місті – значущі соціальні та політичні події, такі, як поява Державної Думи, вибори, війни – вели за собою появу відповідних тематичних блоків у місцевих часописах. Наприклад, нерідко під час виїзних сесій Харківської судової палати у Полтаві 1906 р., на шпальтах місцевих видань з'являлась рубрика «Суд» або «З суду».

Зрідка трапляється і таке явище «як рубрика в рубриці». До одноразових рубрик можна віднести, зокрема, некрологи, театральні рецензії, художні твори, тощо.

Випуски цілого ряду місцевої періодики починалися анонсами. Відтак, «Полтавская земская газета» подавала зміст номеру під шапкою «Сьогодні», газета «Ромен» – «Сьогодні у номері».

Утім, здебільшого, друк змісту випуску був притаманними для фахової періодики Полтавщини («Земский врач», «Полтавские агрономические

известия», «Статистический ежегодник Полтавского губернского земства», «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского губернского земства», «Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии»). Це зумовлено великими об'ємами випусків фахової періодики, при цьому завданням анонсу було полегшення знаходження матеріалу. Крім того, анонс дозволяв швидко ознайомитись з тематичним наповненням випуску та був своєрідною «рекламою» номеру.

Переважна більшість випусків місцевої періодики починались з реклами та оголошень. Також часописи, передусім, універсального типу, а також офіційні часописи, починаючи з «Полтавских губернских ведомостей», починалися з урядових розпоряджень, текстів маніфестів та офіційних звернень перших осіб Російської імперії, проекти нових законів, тощо. Здебільшого ці матеріали друкували під відповідною рубрикою – «Урядові розпорядження».

Згодом, випуски місцевих часописів універсального та громадсько-політичного типу починалися з передової статті, назва якої містила назву міста і дату. Після цього розміщувалися новинні блоки. Традиційно починали з загальноімперських новин під рубриками «По Росії» («Прилуцкий голос», «Наш Союз»), «Внутрішні повідомлення» («Полтавская земская газета», «Благовест»), «Повідомлення останніх днів» («Лохвицкое слово»), «Останні повідомлення» («Газета Гадячского Земства»), «Вісті та чутки» («Колокол», «Полтавщина»), «Різні повідомлення» («Колокол»), «Різні відомості» («Ромен»).

У 1917 р. поширеною була рубрика «По Україні» («Вестник Полтавского общественного комитета», «Прилуцька думка», «Наш Союз»), яка водночас була і виявом громадянської позиції авторів. Знаковим є те, що вперше така рубрика з'явилась у «Полтавской земской газете» у 1906 р., утім через протидію монархічної гілки земських гласних новини такого типу почали друкувати під загальною рубрикою «Хроніка».

Окремими блоком у переважній більшості проаналізованих видань

були місцеві новини. Здебільшого такі рубрики мали назву «Місцевий відділ» («Полтавская земская газета», «Полтавский голос»), «Місцеве життя» («Прилуцкий голос», «Газета гадячского земства», «Труд», «Вістник Лубенського громадського комітету», «Наш Союз», «Ромен»), «Місцева хроніка» («Лохвицкое слово», «Благовест»), «Мійське життя» («Прилуцька думка»), «Хроніка» («Золотоношский голос», «Вестник Полтавского общественного комитета», «Вістник Лубенського громадського комітету», «Вільне слово», «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества»), «Поточне життя» (Ромен).

Новини щодо подій у селах та містечках губернії друкували під рубриками «По нашому краю» («Полтавский голос», «Лохвицкое слово»), «По губернії» («Прилуцкий голос»), «З життя нашої губернії» («Газета Гадячского земства»), «З повіту» («Лохвицкое слово», «Прилуцька думка»), «Вісти з повіту» («Вільне слово»), «На Полтавщині» («Вестник Полтавского общественного комитета»).

У цих блоках подавали найрізноманітніші повідомлення: рішення місцевої влади, земські постанови, новини про діяльність місцевих товариств, судові засідання, кримінальну хроніку, тощо. У ряді видань усіх типологічних груп окрема рубрика була присвячена діяльності земств – «Земський відділ» («Полтавская земская газета»), «Земське життя» («Труд», «Полтавский день», «Наша спілка»). Такі рубрики містили короткі новини, замітки, звіти, подекуди – публікували стенографічні записи засідань повітових та губернської управи. Зафіксовано і випадки, коли у виданнях публікували новини місцевих національних громад. Наприклад, у газеті «Прилуцкий голос» функціонувала рубрика «Єврейське життя».

У 1905 р., зі скасуванням цензури та появою політичних партій, пожвавленням громадського життя та інтересу до політики в цілому, на шпальтах періодики Полтавщини з'являються нові тематичні блоки, присвячені новим явищам. Після запровадження нової для Російської імперії форми державного управління – Державної Думи, у більшості універсальних

та громадсько-політичних періодичних видань починає функціонувати рубрика «Державна Дума» («Газета Гадячского Земства», «Колокол», «Полтавщина», «Полтавский вестник», «Полтавская почта»). У «Полтавской земской газете» у період активної роботи депутатського корпусу виходили стенографічні звіти засідань Державної Думи у вигляді додатку.

У ряді громадсько-політичних видань, починаючи з 1905 р., функціонують специфічні рубрики – «З життя партій» (подекуди «З життя партії», «Партійне життя»), «Профспілковий рух». Для таких видань характерні також ситуативні рубрики, у яких публікували новини, пов'язані з ідеологічним спрямуванням органу. Наприклад, у соціал-демократичній газеті «Колокол» час від часу з'являлись рубрики «З робітничого руху», «З села».

Популярними у фаховій та універсальній пресі впродовж 1913–1916 рр. стають рубрики, що висвітлювали новини кооперації – «Кооперативне життя» («Труд», «Ромен»), «Кооперативний рух» («Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества»).

Окремою рубрикою на шпальтах універсальної та громадсько-політичної преси подавали закордонні новини: «У чужих краях» («Труд»), «Закордонна хроніка» («Полтавщина»), «Поза межами України» («Прилуцька думка»), «Що за межами України» («Вільне слово»).

Серед характерних для більшості інформаційних видань рубрик відзначимо «Телеграми». У таких блоках подавали суміш різноманітних новин – як зі території Російської імперії, так і закордонні повідомлення. Під час воєнних дій у місцевій пресі функціонують відповідні рубрики, що висвітлювали перебіг подій на передовій. Зокрема, рубрика під назвою «Війна» з'являється на шпальтах полтавських та повітових газет у 1905 р., під час російсько-японського воєнного конфлікту.

Вдруге такі розділи стають перманентною частиною інформаційного наповнення випусків з початком Першої світової війни у 1914 р. Це, зокрема, такі рубрики як «Війна» («Труд», «Лохвицкое слово» «Вестник

Полтавского общественного комитета», «Вістник Лубенського громадського комітету, «Прилуцька думка», «Ромен»), «З фронту» («Полтавский голос», «Полтавский день»), «На фронтах наших союзників», «Последні вісти» («Селянська спілка»).

У 1917 р. місцева преса висвітлювала діяльність новостворених органів влади – як наслідок з'являються рубрики «Українська Центральна рада» («Вестник полтавского общественного комитета»), «Дії уряду» («Вістник Лубенського громадського комітету»), «Вибори до Установчих зборів», тощо.

В одному випуску розміщувалося від 3 до 6 новинних рубрик. Загалом новини та інформаційні матеріали займали щонайменше 1/4 інформаційного наповнення видань універсального та громадсько-політичного типу.

Для контенту періодики усіх типологічних груп були характерними передруки з інших видань чи огляди преси. Подекуди – друкували уривки зі статей з коментарями редколегії, або ж переказували зміст публікацій. Такі матеріали розміщували під рубриками «Газетні повідомлення», «Друк», «З газет» («Вестник Полтавского общественного комитета»), «Про що пишуть інші газети» («Труд»), «Преса» («Полтавщина»), «Огляд преси» («Благовест»). Громадсько-політичні, фахові видання публікували огляди преси відповідно до свого напрямку чи ідеологічного курсу – «Буржуазна преса» («Колокол»), «З сільськогосподарського друку» («Ромен»).

У численних виданнях універсального напрямку нерідко функціонувала рубрика, присвячена сільськогосподарській тематиці. Це передусім стосується офіційних, земських видань другої половини XIX ст., а також періоду з 1907 по 1916 рр., коли редактори через цензуру знову були вимушені звертатись до фахових публікацій. Зокрема, на шпальтах періодичних видань Полтавської губернії функціонували такі рубрики: «Замітки про сільське господарство» («Полтавская земская газета»), «Сільське господарство» («Газета Гадячского земства»), «З життя сільськогосподарських товариств» («Полтавская земская газета»), «Статті з

тваринництва» та «Статті з сільського господарства» («Труд»), «З життя Роменського сільськогосподарського товариства», «Сільськогосподарська хроніка» («Ромен»). Нерідко під такими рубриками подавалися водночас різні за формою та жанрами матеріали: новини, аналітичні та довідкові статті, повідомлення про діяльність фахових, сільськогосподарських товариств.

Більшість періодичних видань мали власних кореспондентів та дописувачів у селах, повітових містах Полтавської губернії, а деякі редакції – у інших губернських містах та навіть у Москві, Петербурзі, Парижі, тощо. Їхні матеріали про події на місцях друкували на останній шпальті під рубрикою «Кореспонденції», «Наші кореспонденти», «Дописи».

Для видань універсальної групи характерною була рубрика «Суміш». У ній друкували найрізноманітнішу інформацію – розклади руху потягів, календарні відомості, цікавинки, ціни послуг та продуктів харчування, метеорологічну, статистичну інформацію.

Частим явищем була бібліографічна рубрика. Подібний розділ постійно функціонував у всіх типах видань. У земських виданнях публікували інформацію про видання друкарні губернського правління, громадсько-політичні видання – подавали інформацію про ідеологічно споріднені видання.

Наприклад, у газеті «Полтавщина» редакція зазначала: «Починаючи розробку бібліографічного відділу, редакція ставить своїм завданням давати короткі відгуки про цікаві та корисні книги, та мали хоча б певний зв'язок із загальною програмою видання» (1905. – № 4). Аби заохотити видавництва надсилати до редакції свою продукцію, було обіцяно оприлюднення відгуку або дворазову публікацію про вихід видання.

Спеціалізована періодика, відповідно зосереджувала увагу на огляді фахової преси та книжок. У деяких часописах, зокрема, у виданні «Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии» подавали водночас дві бібліографічні рубрики – «Відгуки про

книги» та «Книги, що надійшли до редакції», де автори здійснювали огляд фахової літератури для вчителів, підручників, видань для позакласного читання дітей шкільного віку, тощо.

Наприкінці випуску (зазвичай на останній шпальті) великого відсотка періодики регіону функціонувала рубрика «Довідковий відділ» («Полтавские губернские ведомости», «Полтавский вестник», «Полтавщина», «Полтавский голос», «Труд», «Благовест», «Полтавский день»). Під нею розміщували інформацію про час прийому чиновників, судові засідання, розклад руху потягів, вартість послуг, церковні свята, пам'ятні дати.

Важливим аспектом функціонування місцевої періодики був зворотній зв'язок з аудиторією, що реалізовувалося через спілкування з читачами шляхом листування. Серед найбільш поширених форматів – «запитання-відповіді» та друк листів чи уривків з них, що нерідко супроводжувались коментарями редакційної колегії.

Одними з перших подібну практику спробували запровадити упорядники журналу «Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии». У 1887 р. автори спробували у такий спосіб «оживити» часопис: вони закликали власників сільських господарств надсилати до редакції запитання, які їх цікавлять, і обіцяли надавати відповіді за участю фахівців різних галузей агрономії та тваринництва. Однак вже наступного року ініціативу скасували, оскільки часопис виходив раз на рік, тож інформація на час виходу чергового випуску журналу ставала неактуальною.

Листування з читачами було популярною рубрикою на шпальтах усіх типів видань, передусім, що виходили щоденно та раз на тиждень. Зустрічаємо кілька основних назв: «Лист до редакції» («Газета Гадячского земства», «Труд», Полтавщина, «Вістник Лубенського громадського комітету», «Вільне слово», «Полтавский работник»), «Відповіді редакції» («Лохвицкое слово»), «Поштова скринька» («Газета Гадячского земства», «Колокол», «Полтавщина», «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества»).

Серед характерних для місцевої преси рубрик варто згадати «Маленький фейлетон». Під нею розміщували різноманітні матеріали – зарисовки, фейлетони, сатирично-гумористичні, подекуди – художні твори та вірші [45].

Розглянута рубрикація здебільшого стосується громадсько-політичних та універсальних часописів, утім схожу систему використовували і ряд фахових видань. Інформація у цих рубриках подавалась відповідно до тематичної специфіки журналу: тобто, автори висвітлювали місцеві події та земські рішення, прямо чи дотично пов'язані з проблематикою видань. Варто відзначити, що, на відміну від універсальної та громадсько-політичної преси, хроніка у фахових виданнях здебільшого розміщувалась наприкінці випуску.

Великим за обсягом та важливим для вивчення компонентом контенту періодики Полтавщини є *реклама та оголошення*. Здебільшого їх розміщували на першій та останній сторінці видань. У журналах реклама могла займати по кілька сторінок. Реклама була важливою частиною контенту місцевої періодики і, нерідко, її головним засобом для існування. Редактор Д. Іваненко згадував, що навіть «Полтавские губернские ведомости» протягом кількох років виходили, попри заявлену періодичність, лише після того, як буде зібрано певну кількість оголошень [82, с. 431].

Вартість друку реклами та оголошень вимірювали здебільшого за рядок петиту, розміщення на першій шпальті коштувало в середньому вдвічі більше, ніж на останній. Більшість видавців йшли на суттєві поступки людям, що подавали оголошення про пошук роботи і друкували такі повідомлення зі знижкою [43, с. 18–22].

Російська дослідниця А. Миронова виділяла такі жанри реклами на у пресі Російської імперії: оголошення, розгорнуте рекламне повідомлення, рецензія, анотація, стаття, лист [145, с. 79–82].

Дослідниця В. Георгієвська, аналізуючи, рекламні матеріали, відзначала такі характерні особливості даного типу контенту на шпальтах української періодики XIX – поч. XX ст. : «1) повідомлення про новизну,

щось нове серед товарів чи послуг; 2) утвердження особливості, констатація безумовних переваг товару або послуг, акцент на абсолютній якості; 3) використання порівнянь, вищого та найвищого ступеня прикметників 4) текст із запитанням; 4) подання пропозиції у вигляді заклику, команди (прохання); 5) текст від першої особи, пропозиції безпосередніх власників, підприємців, виробників певної продукції тощо» [43, с. 45–60]. Перераховані ознаки рекламних повідомлень цілком стосуються і контенту періодики Полтавської губернії.

В. Георгієвська виділила 7 жанрів рекламних оголошень, притаманних пресі XIX–XX ст. Це – реклама-рубрика, каталог, прейскурант, реклама-історія, консультація спеціаліста, реклама звернення, реклама-вірш [44, с. 98–99]. Рубричну рекламу визначено як «інформаційну рекламу, що надає відомості про конкретні події, подана у вигляді класифікованої рубрики» [44, с. 101–103].

Такий жанр був поширений у переважній більшості періодичних видань Полтавської губернії, починаючи з оголошень, що друкувалися у «Полтавских губернских відомостях». Здебільшого цей вид реклами представлений модулями з текстівками та ілюстраціями на першій та останній шпальті видань. Рядкова реклама більш притаманна фаховим виданням, а також оголошенням про пошук роботи.

До каталожного типу реклами В. Георгієвська віднесла описи книг та пресових видань, що подавалися у вигляді окремого блоку чи під відповідною рубрикою з зазначенням ціни, адреси, тощо. У великому відсоткові періодики подібні каталоги подавалися в контексті тематичного спрямування видання: спеціалізовані - друкували рекламу про фахову літературу, у часописі «Рідний край» - рекламували українських авторів, органи політичних партій повідомляли про книги та періодичні органи, випущені партійними осередками, ідеологами руху і т.д.

Прейскуранти у полтавській періодиці використовувалися виключно для комерційної реклами, передусім, для інформування споживача про

продаж технічних засобів, сільськогосподарських знарядь, засобів покращення врожаю, гігієни, аптечної продукції.

Прейскуранти у вигляді листівок постійно отримували передплатники цілого ряду фахових видань – «Вестник южнорусского животноводства», «Хуторянин», «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского губернского земства». Найбідніше на сторінках місцевих газет та журналів представлена реклама-звернення та консультація фахівця: такий формат був характерний для комерційних оголошень немісцевих виробників промислових товарів, лікувальних та косметичних засобів («Полтавский вестник», «Полтавский день», «Приднепровский голос», «Южанин»).

Нестандартним підходом до реклами відзначився журнал «Хуторянин». Крім рекордної кількості оголошень (наприклад, у № 17 за 1909 р. нараховуємо 23 рекламних матеріали, у № 3 за 1916 – 21) на перших та останніх шпальтах часопису, неодноразово читачі отримували рекламні брошури, листівки, зразки насіння.

Разом із № 9 у 1904 р. передплатники отримали зразки раннього сорту вівса «немерченський»: «Редакція надіслала передплатникам невеликі зразки цього сорту, виписаного з відомого немерченського насінного господарства п. Бущинського та Лозинського (Подільська губ.). Перед розсилкою насіння дослідили у нашій лабораторії щодо їх чистоти, ваги, взростання». Наприкінці повідомлення редакційна колегія просила читачів повідомити про якість урожаю від надісланого насіння, збираючи таким чином фактичний матеріал агрономічних досліджень. У 1910 р. передплатникам пропонувалося обрати до 10 сортів насіння (китайських бобів, люцерни, маку, огірків, цибулі, кукурудзи, ячменю, пшениці та сорго) та один з випусків «Бібліотеки «Хуторянина» на вибір у подарунок (1910. – № 2–4).

Заголовковий комплекс. Учений-журналістикознавець В. Здоровега, за змістовим принципом поділив заголовки на інформаційні, спонукально-наказові, проблемні, констатуючо-описові, рекламні, інтригуючі [79, с. 108–109].

Дослідник В. Михайленко зазначав, що «заголовок є головною тезою будь-якого матеріалу, він виконує номінативну, комунікативну, рекламну функції. У заголовку часто виражається авторська позиція» та розділив заголовки, виходячи з їх складності на прості, ускладнені та заголовковий комплекс [78, с. 56–62]. «Засобами забезпечення комунікативних інтересів читачів» вважав заголовкові комплекси В. Різун [160, с. 194]. Дослідник І. Гальперін поділяє заголовки на: назву-символ, назву-тезу, назву-повідомлення, назву-натяк, назву-розповідь [41, с. 134]

Здебільшого публікації місцевої періодики універсального типу не мали заголовків. Їх функцію в окремих випадках виконувала назва рубрики. Передові статті періодики не лише Полтавської губернії, але й Російської імперії вцілому, мали стандартний заголовок, що складався з назви міста та дати («Полтава, 5 квітня», «Ромни, 19 січня» і т.д.).

Назвою населеного пункту, якого стосується допис, зазвичай називали кореспонденції та листи читачів. Новини подавалися переважно без заголовків: структурування матеріалу відбувалось за допомогою різних видів шрифтів, або за рахунок виділення першого чи ключових слів інформаційного повідомлення.

Інформаційні заголовки були притаманними статтям, звітам, окремим заміткам: «Открытие памятника И. П. Котляревскому» («Полтавский вестник», 1903. – № 5), «Экскурсия учащихся Полтавской духовной семинарии на Шведскую могилу» («Полтавские губернские ведомости», 1897. – № 2). Спонукальні заголовки трапляються значно рідше і притаманні громадсько-політичним газетам та журналах радикального напрямку («Соціаліст-революціонер», «Колокол», «Накануне», «Бюлетень коалиционных групп учащихся»): «В добрый путь!» («Радикал», 1917. – № 3), «За громадянські вольности!» («Селянська спілка», 1917. – № 4). Велику кількість заголовків такого виду знаходимо у партійних виданнях 1917 р. – наприклад, «Усі за № 2!», «Підтримайте соціалістів!» і т.д.

Натомість у спеціалізованих, передусім, фахових виданнях

заголовковий комплекс мають понад 90 % матеріалів. Ліди, як структурний компонент на шпальтах місцевих видань практично відсутній. Винятком є окремі публікації 1917 р. на шпальтах «Вестника Полтавского общественного комитета», «Радикала», «Вільного слова».

Ілюстративний матеріал у періодиці Полтавської губернії був представлений схемами, кресленнями, світлинами, малюнками, графіками та діаграмами. Найбільший відсоток ілюстрацій спостерігається у фахових виданнях. Чи не вперше в історії журналістики регіону, ілюстративний матеріал з'являється у медичному часописі «Земский врач» у 1892 р.: зарисовки симптомів хвороб, схеми медичного обладнання, таблиці – усе це було невід'ємною частиною інформаційного наповнення журналу. Багатим на ілюстрації було сільськогосподарське видання «Известия о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии». Протягом 1901–1902 рр. тут щомісяця подавали статистичні таблиці, карти місцевостей, а також графіки.

Світлини та кольорові ілюстрації на шпальтах місцевої преси з'явилися на початку ХХ століття. Фотопортрети монарших осіб та релігійних діячів публікували у лубенській газеті «Благовест» (1910). Репортажні фото та світлини, що стосувалися безпосередньо життя краю, друкували у газеті «Колокольчик» (1910). Здебільшого це роботи відомого місцевого фотохудожника Й. Хмелевського.

Велику кількість фотоілюстрацій містив журнал «Известия областной земской переселенческой организации» (1908–1911), у якому статті доповнювали світлини місць придатних до переселення селян, колоній переселенців, тощо. Різноманітністю ілюстративного матеріалу відрізнявся і журнал «Хуторянин»: креслення, схеми, графіки, таблиці та фотографії були широко представлені на сторінках часопису від початку його виникнення. У часописах «Труды Полтавской ученой архивной комиссии» та «Труды Полтавского церковного историко-археологического комитета» розміщували фотографії, малюнки, схеми, зарисовки пам'яток, археологічних знахідок, тощо.

Надзвичайно рідко друкували на шпальтах полтавських видань карикатури. Поодинокі знаходимо лише напередодні Першої світової війни, зокрема, у газеті «Полтавский край» (1912. – № 10). Найбільш багатим на фотографічний ілюстративний матеріал був журнал «Великая европейская война» (1914–1917), де публікували велику кількість різноманітних світлин з передової, фронтових міст, карти воєнних дій. Громадсько-політичні видання зазвичай ілюстрацій, крім малюнків у рекламних блоках, не мали.

Складним є питання щодо *жанрового наповнення* преси Полтавської губернії. Система сучасних жанрів, запропонована науковцями, не завжди може використовуватись для аналізу основних форм подачі інформації та адекватно відображати жанрове різноманіття матеріалів, що наповнювали сторінки періодики XIX– поч.XX ст.

Різні підходи до диференціації системи жанрів вкладено у працях В. Здоровеги [79], О. Тертичного [198], В. Ворошилова [35, с. 34–39], М. Василенка [27] та ін. В. Здоровега вважав, що усі жанри журналістики можна поділити на дві групи: «твори, які безпосередньо відображають дійсність (замітка, кореспонденція, лист, репортаж, нарис, фейлетон) і твори, які характеризуються опосередкованим об'єктом пізнання, є вторинними стосовно до реальності (рецензія, огляд преси, звіт, частково інтерв'ю тощо) [79, с. 134–136].

О. Тертичний визначав систему жанрів, виходячи, передусім, за способів відображення дійсності у журналістських творах – фактографічного, аналітичного та наочно-образного [198, с. 81–86]. В українській журналістикознавчій школі традиційно прийнято розподіляти жанри на три групи – інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні. Він визначив 41 жанр журналістських творів.

Жанрова палітра періодичних видань до 1917 р. суттєво відрізняється від сучасної системи жанрів. На шпальтах періодики Полтавської губернії не вдалося відшукати інтерв'ю, бліц-опитувань, притаманних сучасним ЗМІ. Досить бідно представлений репортаж: зрідка цей жанр використовувався

для опису засідань місцевої Думи, культурних подій та судових засідань у газетах «Полтавская земская газета», «Вільне слово», «Полтавский вестник», «Полтавский день», «Лохвицкое слово», «Полтавский голос», «Полтавский работник». Ознаки репортажу мають і ряд кореспонденцій – дописів власних кореспондентів. Подекуди, у висвітленні діяльності місцевої влади, зустрічаємо свого роду симбіоз репортажу та звіту, де автор починає з опису атмосфери, деталей та настроїв присутніх, а згодом переходить до «сухого» викладу з розшифровками стенограми засідання.

Досить своєрідним є і розуміння жанру фейлетону публіцистами Полтавської губернії обраного для дослідження періоду [45, с. 67–69, 123–124]. Ю. Ярмиш визначає фейлетон як «художньо-публіцистичний жанр, в якому комічна сутність негативних явищ і ситуацій дійсності розкривається шляхом інверсійної, асоціативної розробки теми з використанням авторських та фольклорних комічно-сатиричних образів» [200, с. 49]. Утім на шпальтах місцевих видань фейлетоном називали здебільшого нариси, зарисовки, памфлети.

Аналіз контенту за категорією жанрів показав, що найбільш поширеними на шпальтах періодики Полтавської губернії є жанри замітки, статті та огляд преси. Вивчення групи універсальних та громадсько-політичних видань (усього 40 найменувань журналів та газет, 1321 публікація) показало наступні результати:

Жанр	Кількість
Замітка	576
Стаття	278
Кореспонденція	98
Рецензія	21
Фейлетон	33
Репортаж	10

Нарис	31
Огляд преси	121
Зарисовка	17
Звіт	76

Для аналізу ми обрали газети та журнали різної періодичності та напрямку. При цьому ми не враховували газети, чиє функціонування обмежувалося 1–2 випусками та одноденні газети.

Відтак, найбільш поширеним є жанр замітки, який В. Здровега назвав «універсальним» [79, с. 231]. На другому місці за кількістю – аналітичні та передові статті. Велика кількість звітів була притаманною передусім, для адміністративних та офіційних видань («Полтавские губернские ведомости», «Земский обзор», «Ромен», «Лохвицкий гражданин»), головним призначенням яких було інформування широкого загалу про діяльність місцевих органів влади. У вигляді звітів подавалась також інформація про діяльність Державної Думи. На нашу думку, не останню роль у популярності цього жанру відіграла відкрита та прихована цензура, яка дозволяла лише передачу сухого фактажу без аналізу та коментарів публіцистів.

Досить широко представлений у періодиці Полтавщини огляд преси. Відзначимо, що цей жанр був однаково розповсюджений у всіх типах видань. Бідно представлені у місцевій пресі художньо-публіцистичні жанри. Найбільш поширеним серед цієї групи є фейлетон.

Натомість, як показали результати контент-аналізу фахових часописів, для цієї групи видань більш притаманним є використання таких жанрів, як стаття та звіт. Для аналізу було обрано 14 журналів («Хуторянин», «Земский врач», «Известия южно-русской переселенческой организации», «Вестник южнорусского животноводства», «Житте і знанне» і т.д.). Усього опрацьовано 42 номери видань та 378 публікацій. Обираючи вибірку, ми свідомо уникали аналізу фахових бюлетенів та статистичних періодичних

видань, які містять здебільшого звіти (які подекуди становлять переважну частину випуску) і не є репрезентативними для визначення жанрових тенденцій обраного сегменту преси. Для прикладу, журнал «Труды Полтавского агрономического совещания» містили виключно звіти про роботу агрономічної ради і, зрідка, редакційну статтю. Такі видання ми не включали до вибірки.

Жанр	Кількість
Стаття	198
Звіт	48
Замітка	50
Некролог	6
Редакційна стаття	41

Використання значної кількості художньо-публіцистичних жанрів виявлено в інформаційному наповненні учнівської, молодіжної та дитячої преси. Зокрема, такі жанри як нариси, зарисовки, есе представлені на шпальтах журналів «Слово гимназиста», «Садові квітки», «Юнак», «Домой в Сион», «Молода Україна».

Художньо-публіцистичні жанри були основою інформаційного наповнення журналу «Колокольчик» (1910–1915). За програмою, у виданні розміщувалися: «злободенні та белетристичні фейлетони, повісті та оповідання, гумористика та анекдоти. А також малюнки та ілюстрації до поточних подій суспільного та місцевого життя, портрети діячів, шаржі, тощо» (1910. – № 1). Окрім заявленого у програмі, великий відсоток склали зарисовки, нариси, етюди. Часто на шпальтах «Колокольчика» з'являлися гуморески «на злобу дня» під рубрикою «Іскорки». Велику кількість нарисів, зарисовок, портретів містить газета «Велика Европейская война».

Окремо варто відзначити художні твори, що оприлюднювались на

шпальтах місцевої періодики. Поодинокі зустрічаємо у газетах «Полтавские губернские ведомости», «Полтавский край», «Полтавский день», «Полтавские епархиальные ведомости». Для прикладу, у газеті «Золотоношский голос» було надруковано оповідання «Могила» В. Ленського, етюд «Поквиталися» (1915. – № 358).

Етюд «В очікуванні» В. Ідліна, вірш «Солов'ї, перестаньте тріщати!» А. К-ль опублікували у першому випуску газети «Прилуцький голос» (1914). У роменській газеті «Наш союз» (1917) вийшли друком повість «Мірошникове щастя» Роберто де Мілоно та вірш «Суботник», підписаний псевдонімом У-ес-де.

Художні твори українською мовою почали з'являтися вже у перших україномовних виданнях. У газеті «Прилуцька думка» знаходимо вірш «Загадка», підписаний псевдонімом Назар Стодоля (1917. – № 6). Частими були вірші на шпальтах газети «Селянська спілка». Це, зокрема, «Робітникам-селянам» І. Луценка (1917. – № 4), вірші І. Положая (1917. – № 10), «Кохайте щиру Україну» (без підпису, 1917. – № 13). Художні твори оприлюднювались і у фаховій періодиці, зокрема, у журналах «Союз покровительства животным» та «Життє і знаннє».

Контент-аналіз тематичного наповнення газет та журналів виявив, що до основних *проблемно-тематичних векторів* полтавських часописів відносяться політика, соціальна проблематика, проблеми народної освіти та медицини, економічні питання та стан сільського господарства, національне питання, культурна тематика та ін.

Аби визначити головні тематичні тенденції, було проаналізовано 2385 публікацій 56 періодичних видань універсальної та громадсько-політичної груп (враховувалися матеріали різних жанрів – від коротких новинних повідомлень до матеріалів художньо-публіцистичних жанрів) місцевих видань у період з 1838 по 1917 рр.

Тема	Кількість публікацій
Місцева проблематика	782
Освіта	97
Медицина	111
Мовне питання	38
Права селян та робітників	34
Політика	81
Українське питання (мовні, культурні, політичні аспекти)	51
Єврейське питання	22
Статті-інструкції з сільського господарства, будівництва, тощо	45
Сільське господарство	101
Економіка	30
Культура	67
Діяльність фахових товариств	88
Земське життя	112
Історія та етнографія	28
Наука	40
Війна	68

Інтенсивність висвітлення тієї чи іншої тематики тісно пов'язана з історичними періодами розвитку преси. Зокрема, воєнна тематика становить великий відсоток публікацій у 1905–1906 р. та у 1914–1917 рр., коли Російська імперія була безпосереднім учасником бойових дій. Політична тематика та партійний рух активно висвітлювалось у 1905–1906, а також у 1917 р. Соціальна проблематика, як-то безробіття, зростання цін, дефіцит продуктів, найбільш гостро постала напередодні та під час Першої світової війни (1912–1916).

У періоди 1892–1894, 1900–1901, 1910–1911 рр. помічаємо збільшення кількості медичних публікацій у зв'язку зі спалахами інфекційних захворювань у регіоні. Тоді лікарські установи активно використовували пресу не лише для оперативного інформування про перебіг пандемій, але й для поширення знань серед населення щодо превентивних заходів та методів лікування.

Протягом 1907–1909 р. у полтавській пресі постійно обговорювалось питання щодо святкування ювілейної річниці Полтавської битви, популярність історичних нарисів, повідомлень про відвідини місця баталії відомими особами, відновлення пам'яток, пов'язаних з Російсько-шведською війною.

Зазначені вище кількісні показники можна розподілити за періодами.

Тема	Періоди				
	До 1905	1905–1907	1908–1914	1914–1916	1917
Політика	4	27	6	12	34
Місцеве життя	78	202	198	160	144
Освіта	17	26	18	15	21
Міжнародні відносини Російської імперії	5	6	12	26	24
Війна	22	-	2	21	19
Історія та етнографія	9	6	4	2	7
Сільське господарство	18	22	25	20	16
Земське життя	21	32	27	16	17
Культура	12	28	11	11	12
Українське	2	16	4	5	26

питання					
Єврейське питання	2	15	1	-	8
Права селян та робітників	2	9	8	4	11
Мовне питання	1	16	4	1	16

3.2. Громадсько-політична та соціальна проблематика на сторінках місцевої періодики

Про «свободу слова» та можливості редакторів та авторів формувати самостійно проблемно-тематичний контент газети у перші роки існування місцевої періодики красномовно свідчить той факт, що у переліку тем, які підлягали висвітленню на шпальтах «Полтавских губернских ведомостей», першим пунктом значилось: «В «Губернских ведомостях» друк політичних статей, як тих, що не відповідають їх цілям, не допускається» [58, с. 56–59].

Протягом довгого часу полтавські публіцисти були обмежені цензурою і позбавлені права вільно висловлювати свої погляди, що, відповідно унеможливило розвиток громадсько-політичного вектору в тематичному полі місцевих видань.

Розквіт громадсько-політичної публіцистики припадає на період державних та суспільних трансформацій, якими означились 1905–1907 та 1917 рр. Дослідниця І. Музичин вважає публіцистику початку ХХ ст. відображенням громадсько-політичного світогляду Російської імперії та одним з чинників формування світоглядних орієнтирів населення [44, с. 341.]

Отримавши свободу слова, місцеві автори починають вдаватися до критики місцевої адміністрації та державного устрою Російської імперії в цілому, відкрито говорять про важливі суспільні проблеми. Особливо радикальними поглядами вирізнялися соціал-демократичні часописи.

Анонімний автор журналу «Накануне» у статті «Нариси з історії останніх років» писав: «Середньовічними жорстокостями та «вилученням»

сотень і тисяч революціонерів і взагалі «інакомислячих» – безумці, вони мріють поховати революцію, повернути собі колишню владу... Не знавши ніколи ні росіян, ні історії російського народу, вони не розуміють того, що революція може бути знищена лише тоді, коли в Росії не буде пролетаріату та селян» (1906. – № 1).

Потребу у реформах та лібералізації існуючого ладу, і, водночас, необхідність ненасильницької боротьби та поступової демократизації обстоювала кадетська «Полтавщина». У редакційній статті з назвою «Без заголовку» автор писав: «... Росія мріє про той день, коли вона буде вільно думати, говорити, коли потреби населення будуть обговорюватися не багатьма бюрократами, і коли прояви вільної волі не будуть закріпачені і втиснуті у рамки «дозволено» (1905. – № 4).

З критикою пануючого в Російській імперії режиму виступали навіть офіційні видання. Наприклад, у передовиці № 26 «Полтавской земской газеты», присвяченій річниці царського маніфесту, що надавав нові громадянські свободи, автор відмічав лише декларативний характер багатьох законів: «Росія досі стоїть перед тим же величезним завданням ломки віджившого бюрократичного режиму, як і рік тому обіцяні свободи досі залишаються значною мірою обіцяними, виконання яких відкладається з дня на день» (1906. – № 26).

Велика увага в цей період приділялась проблемам та потребам робітничого класу та селян. Постійною темою публікацій був профспілковий рух, що зароджувався та набирив обертів на теренах Російської імперії на початку ХХ ст. Автори соціал-демократичної газети «Колокол» неодноразово наголошували на необхідності створення профспілок, розповідали про діяльність та здобутки ідентичних союзів за кордоном (1906. – № 12, 16, 23, 25).

Схожого спрямування дотримувались автори газети «Полтавский работник» (1906). Тематичною домінантою цього органу була боротьба робітників за свої права, необхідність освіти та самоосвіти, покращення умов

праці та залучення до самоврядування цієї соціальної ланки. Серед новин видання «Полтавская народная газета» (1906) постійно зустрічаємо повідомлення про створення нових спілок, їх засідання, рішення та постанови. Автори відкрито закликали читачів підтримувати робітничі страйки на підприємствах та до радикальних заходів задля поліпшення умов праці в Полтавській губернії (1906. – № 2, 3, 8).

У 1905–1906 рр. у місцевій пресі актуалізується висвітлення проблем місцевого селянства. Передусім це пов'язано з хвилею селянських заворушень та повстань, що прокотилися хвилею не лише губернією, але й по іншим регіонам Російської імперії. Полтавські публіцисти, власники газет та журналів починають використовувати пресу як трибуну для обговорення та пошуків шляхів виходу з кризової ситуації. Серед найбільш лояльних до українського селянства видань – «Полтавские думки» К. Гулькевич. Як переконана народовка, Гулькевич роздала більшу частину власних земель селянам, власним коштом відстоювала їх інтереси у судах, а у власному виданні постійно наголошувала на необхідності земельної та законодавчої реформи, яка б наділила селян угіддями та закріпила за ними громадянські права (1906. – № 1, 3, 4). Позиція редакторки ставала тематичною домінантною більшості публікацій видання.

Неодноразово на захист прав селян виступала газета «Полтавщина». Так, у статті «Сільські враження» (1905. – № 142) автор на прикладі сільського кучера описує безправність та беззахисність українського селянина, його потребу в елементарній освіті. Він закликає інтелігенцію прислухатися до проблем свого народу, допомогти йому у його прагненні отримати знання, навчити його законам, аби селянин міг відстоювати свої права. «Мало бути лібералом серед своїх друзів за чашкою чаю, а потрібна активна робота,» – пише автор.

Також було надруковано лист, у якому автор звертався до благодійних товариств з проханням збирати прочитані газети і надсилати їх до сіл, адже за словами автора серед селян є чимало читаючих, які могли б поширювати

інформацію поміж односельцями.

Починаючи з середини XIX ст., місцева преса на українських землях активно висвітлює та пропагує переселенський рух. Перші матеріали, присвячені цій проблематиці, було оприлюднено у газеті «Земский обзор»: «Переселення селян у Полтавській губернії» (1883. – № 4), «Про рух населення в херсонському повіті» (1883. – № 21). Утім найбільш повно ця тематика розкрита у спеціалізованих виданнях – «Известия южнорусской областной земской переселенческой организации» та «Известия областной земской переселенческой организации». Відзначимо такі статті, як «Ліквідація селянських наділів», «Самовольці», «Стан самовольців у Західному Сибіру» (1911. – № 45), «Козаче питання у зв'язку з переселенням у Семирічинський район», «Земельно-козаче питання у Приамур'ї» (1911. – № 46).

Серед найбільш поширених тематичних векторів преси регіону – проблема народної освіти. Такі матеріали продукувалися співробітниками місцевих видань різних напрямків. Якщо перші статті, присвячені освіті, віднайдені на шпальтах урядових та земських видань містять здебільшого звітну інформацію, то з кінця XIX ст. публікації освітньої тематики набувають ознак проблемності: автори вдаються до аналізу ситуації, підкреслюють низький рівень освіти населення, наголошують на необхідності збільшення фінансування галузі та підвищенні якості підготовки педагогічних кадрів. Перші матеріали такого плану знаходимо на сторінках газети «Земский обзор». Раз за разом автори, звертаючись до освітньої тематики, підкреслювали проблему нестачі вчителів та низький рівень підготовки освітян: «Підготовка педагогічно-освічених народних вчителів» (1883. – № 15–16), «Бердянський учительський з'їзд» (1883. – № 9), «Освітній ценз народних вчителів у Полтавській губернії».

Повільні темпи збільшення грамотності населення пов'язували з недофінансуванням галузі, нестачу приміщень для облаштування шкіл, відсутністю якісних підручників: «Полтавське земство і народна школа»

(1883 – № 10), «Народні бібліотеки та повторювальні школи» (1883. – № 11). Зокрема, у публікації «Полтавське земство та народна школа» зазначалося: «Єдиний предмет, якому нормально навчалися тоді селянські діти, була каліграфія. Читання ж і закон Божий вивчали зубрінням, в результаті трирічного курсу досягалось вміння лише читати одну книжку – класний підручник» (1883. – № 10). На питання доступності освіти для дітей губернії рідною мовою та недоцільності навчання російською мовою зацентрував увагу О. Кониський у статті «Про одну з найнагальніших земських потреб» (1883. – № 9).

Крім необхідності реформування системи народної освіти, у полтавській періодиці постійно постає питання про складне становище народних вчителів губернії. Зокрема, про низьку оплату праці, відсутність соціального захисту, недосконалість законодавства про освіту. У газеті «Ромен» було надруковано статтю «Забуті» (1915. – № 3), у якій автор (без підпису) порушив проблему низької зарплати народним вчителям. Він писав: «Чи не час визнати і за ними право на людське існування? Чи не пора потурбуватись не лише про один шматок хліба для них?» і запитував, чому вчителів земських шкіл не зараховували до числа земських працівників, якщо вони працювали в установах, що входили до відомства цих органів самоврядування.

Неодноразово наголошували на необхідності поширення знань серед народу і автори газети «Селянська спілка». У статті «Організація народних книгозбірень» (1917. – № 10) закликали допомагати місцевій бібліотеці: «Добре зложена бібліотека повинна мати книжки, в яких народ розвідався б про все людське життя і фізичне, про відносини у других народів, їх економічне становище, їх культуру, про ті спілки і собори, якими народи борються за поліпшення свого добробуту, про спосіб і методи хазяйнування в чужих краях». Наголошували і на важливому значення періодики у поширенні знань серед народу та закликали приносити до бібліотеки не лише книжки, а й старі, прочитані й непотрібні газети та

журнали.

Часописи не лише універсального та громадсько-політичного, але й фахового типу порушували питання народної освіти. Великою кількістю публікацій освітньої тематики відзначився журнал «Хуторянин». У статті «Земський педагогічний журнал» один з членів редколегії зазначив: «Якби земство відхилило видання педагогічного журналу, то ми нагадуємо вчителям і усім діячам народної освіти, що редакція «Хуторянина» завжди охоче надавала і буде надавати місце для усіляких повідомлень та розробки питань народної освіти» (1910. – № 42).

Як фаховий часопис, «Хуторянин» постійно звертав увагу читачів на необхідність поширення та поглиблення сільськогосподарських знань серед населення. Передусім, у таких матеріалах обговорювали необхідність відкриття шкіл та курсів для селян та господарів, пропозиції щодо вдосконалення навчальних програм тощо.

Варто загадати такі статті як «Сільськогосподарські знання в європейських арміях» (1910. – № 40), «До питання про організацію господарства» (1910. – № 52), «Основи розумного землеробства» А. Модестова (1910. – № 4). У цих статтях підкреслювалось, що саме знання мають стати основою для подальшого розвитку аграрного виробництва та тваринництва в регіоні, а виділені державою кошти на освітні курси, окупляться зростанням економічних показників краю.

На початку ХХ століття серйозним випробуванням для суспільства стають антисемітські погляди, що їх розповсюджували праві політичні партії, а особливо – радикальні організації на кшталт «Чорної сотні». Починаючи з 1905 р., єврейське питання стає однією з пріоритетних тем публікацій громадсько-політичних видань губернії прогресивного напрямку.

З критикою дій чорносотенців та противниками єврейських погромів виступили публіцисти газет «Полтавщина», «Полтавские думки», «Полтавское дело», «Зеньковец», «Колокол», «Полтавская земская газета», «Полтавская народная газета» і т.д.

Зокрема у 1906 р. у “Полтавщині” була опублікована передова стаття “Полтава, 3 червня”, присвячена антиєврейській агітації, що активно велася на Полтавщині. Посилаючись на замітку в газеті “Колокол”, автор розповідає що “оратор чорносотенних мітингів Кисельов ІІ веде останнім часом посилену чорносотенну агітацію серед темної маси і запевняє, що черкесів та козаків боятися нема чого, оскільки поліція і начальство ще “спасибі” скажуть за побиття “жидів”. Далі автор пише: “На чолі “істинноруських” людей стоїть неодмінний член по губернським та міським справам п. Шипін, під його керівництвом і діє Кисельов ІІ” (процитовані рядки були підкреслені самим Шипініним у доданій до судового позову статті з “Полтавщини”). Шипін звернувся до суду, звинувачуючи редактора в наклепі і розповсюдженні брехливих чуток. Справу було закрито після того як позивач не з’явився у визначений термін для примирення з Ярошевичем.

Виявлено, що за публікації проти чорносотенців та радикальних монархістів-антисемітів місцевих редакторів та авторів видань притягували до суду недноразово. Так, зокрема, у 1906 р. за друк статті про погроми було порушено справу проти редактора роменської газети «Живое слово» Д. Данилова. Показово, що ініціатором позову була міська управа.

У № 123 від 22 серпня 1906 р. «Полтавщини» було опубліковано кореспонденцію, підписану псевдонімом Чужий, у якій розповідалося про посилення антисемітських настроїв у місті: активізацію діяльності чорносотенних пропагандистів (містом розповсюджувалася брошура «Київського союзу істинно російських людей»), автори якої стверджували, що «жидки» хочуть забрати собі 20 млн. десятин землі і «сісти на шию православним людям», а колишня Державна Дума їх у цьому підтримує), двоє чоловіків на багатолюдній вулиці у присутності поліції нахвалялися зробити з євреїв печеню, того ж вечора двоє інших побили єврея З. Житомирського, а слідство виправдало нападаючих. Підсумовуючи, автор пише: «перераховані факти, без сумніву, створюють погромний настрій і, якщо в м. Лубни трапиться погром, у цьому будуть винні не стихії, а просто

усім нам відомі люди, на яких лягає уся моральна відповідальність». Після опитування свідків слідство переконалося у правдивості наведених у кореспонденції фактів і з Ярошевича зняли звинувачення.

Також зі зняттям заборони друку українською мовою наприкінці 1905 р. на сторінках місцевої періодики гостро постало мовне питання. Варто відзначити, що перші статті, де обстоювалась необхідність викладання українською мовою, вивчення української історії та літератури було надруковано не в громадсько-політичному видання, а у сільськогосподарському журналі «Хуторянин».

З відповідною заявою зі шпальт часопису виступило місцева українська громада (1902. – № 10). Серед громадсько-політичних видань, однією з перших до мовної дискусії долучилась «Полтавщина». У кількох випусках було оприлюднено статті Б. Грінченка «Читачі з народу про твори І. Левицького» (1905. – № 31, 34, 42). У ній Грінченко говорить про потребу українського селянина в книгах, написаних рідною і зрозумілою йому мовою, розповідає про свої поїздки селами, де він читав селянам книжки І. Левицького та інших українських письменників, та наголошує, що на власному досвіді переконався у недолугості надій на збільшення грамотності населення завдяки російськомовним підручникам та книгам.

Цікавою для дослідників національно-патріотичних процесів на Полтавщині стане мовна дискусія, що розгорнулася на шпальтах видання «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества». Тут під рубрикою «Листування з читачами» розгорілася гостра полеміка щодо мовного питання. У № 9 за 1908 р. було опубліковано статтю А. Терниченка «Листи Хлібороба» так званою «ярижкою» (українські слова були написані російськими літерами). Матеріал було присвячено польовій толоці.

Вже у наступному випуску було опубліковано лист одного з читачів І. Прядки, який скаржився, що нічого не зрозумів у статті, наводив цілий список незнайомих йому слів, переказував скарги слухачів, яким нібито зачитував статтю: «стаття А. Терниченка надрукована редакцією на якомусь

чужому і незрозумілому читачам і слухачам діалекті, яке і інші читачі відмовлялися читати, а слухачі – слухати, нічого з цього не розуміючи» (1908. – № 10). Насамкінець автор запевняв, що майже скрізь стаття Терниченка лишилася непрочитаною.

У зв'язку з цим редакція повідомляла, що другу частину статті А. Терниченка українською мовою (як і інші матеріали) не друкуватиме: «Ми, маючи багато подібних усних прохань та протестів, маємо намір піти назустріч» (1908. – № 10). Після цього на сторінках видання розпочалася полеміка, яка тривала багато випусків поспіль.

На захист Терниченка та української мови став Ф. Руденко, який писав: «Можна писати місцевою мовою, не вставляючи ні для кого не зрозумілих слів... Ми знаємо обидві мови: російською вчилися у школі, а українську ми, виходячи з колиски, знаємо і щоденно у житті повторюємо, тож обидві вони гарні» (1908. – № 11).

У наступному випуску було опубліковано ще кілька листів з цього приводу. Зокрема, І. Сотник просив «не друкувати більше таких статей, а якщо редактори таки вирішать це зробити, пропонував аби статті українською розміщували після оголошень під заголовком «Нервова хвороба» (1908. – № 12). У № 15 було опубліковано ґрунтовну аналітичну статтю С. Шелухіна, у якій автор розглянув проблему заборони української мови у історичному розрізі, а також обґрунтував її значення у літературному та культурному процесі. Через цю полеміку «Вестником..» зацікавилось одеське відділення товариства «Просвіта», воно ж узялося і розповсюджувати видання на знак підтримки україномовних авторів.

Неодноразово до мовного питання зверталися автори газети «Вільне слово». У № 3 за 1917 р. було надруковано статтю «Золотоніський патріотизм», де наголошували на необхідності друку книжок для селян українською мовою та засуджували інтелігентів, які лише виголошують пафосні промови і нічим конкретно не допомагають затвердженню мови у період політичних та суспільних трансформацій: «Друкарні не встигають

друкувати, книгарні не встигають продавати, а селянин і солдат купують усе і читають, читають, помалу серйозно вдумуючись» (1917. – № 3). Цій же темі була присвячена стаття «Нові книжки Золотоніського видання»: «Воля друкувати українські книжки прийшла несподівано. В Києві, Катеринославі, Полтаві не були готові друкарні для друку книжок, бо не було букв і паперу. Потрохи достали. Тепер жваво пишуться і друкуються книжки. Тисячами їх продають у книгарнях, а проте на всіх не настачиш» (1917. – № 3).

Нерідко автори говорили і про проблеми української мови: необхідність систематизації та наукової фіксації мовних правил, важливості розширення словникового запасу, напрацювання єдиної літературної мови для українців, що живуть у різних регіонах та спілкуються переважно місцевими діалектами. Зокрема, у статті «Дещо про мову» йшлося про необхідність роботи над українською лексикою: «Мова якою писав Шевченко була мовою народною і навіть місцевою і для київців, і полтавців... Такою мовою можна, звичайно, писати вірші, навіть і високої поетичної вартості, але для публіцистики і науки такої мови не досить. Народний запас слів остіки невеликий, що не може задовольнити самих невеликих потреб культурної людини. Кожен культурний народ має мову літературну» (1917. – № 4).

Протягом довгого часу публіцисти обмежувалися пропагандою ідей української школи, наголошували на необхідності національного культурного відродження, свідомо оминаючи політичні питання перебування України у складі Російської імперії. Частими є публікації, у яких автори зверталися до історичних умов входження етнічних земель до Росії, утім, практично позбавлені права на коментування та аналіз історичних фактів, автори статей мусили обмежуватися їх констатацією. Ідеї суверенності та самостійності України розробляються на шпальтах місцевої періодики вже на хвилі революційних зрушень 1917 р.

Активною громадянською позицією відрізнялись автори «Вестника Полтавского общественного комитета» (1917). Зокрема, варто згадати статті

«Українське питання в виконавчому комітеті», «Пани і люде» (1917. – № 26), «Всеукраїнський селянський з'їзд», «Статут українського правничого товариства», «Як колись ставилась московська влада до України» (1917. – № 29). У них автори наголошували на необхідності самостійності чи бодай автономії України в її етнічних територіях, аналізували головні результати та перспективи «українського руху». Також на шпальтах газети друкували численні відозви, постанови та резолюції: «Постанови українського війська», «Постанови солдат-українців» (1917. – № 29), «Засновуйте товариства «Просвіта» Теодора Чайківського (1917. – № 38).

На патріотичних засадах стояла газета «Прилуцька думка» (1917). Вже перший випуск цього друкованого органу починався з Універсалу УЦР. У зверненні до читачів редакція декларувала основні цілі видання: «Заходжуємось до великої роботи: починаємо видавати місцеву газету хочемо створити такий друкований орган, котрий об'єднував би наші місцеві революційні сили, розпорошені по всім закутках Прилукищини, освітлював би наше життя, стояв би на сторожі революції і прав трудового народу...З других газет нам відомі чуже життя і чужі думки, а своє життя не освічено, свої думки в одно не зведені» (1917. – № 1). Після редакційного звернення було розміщено передову статтю «Прилука, 19 липня, 1917 р.», присвячену політичній ситуації в країні, зокрема, діяльності більшовиків. «Замість єднання вони дали всій державі розбрат і безладдя; замість віри та надії – повили серце сумом і тривогою; замість спокою – принесли анархію, розстріли, кров та смерть» (1917. – № 1). Після цього було розміщено статтю Н. Петренка «Другий Універсал УНР», у якій висвітлено суспільний резонанс, який спричинив вихід цього документу. Далі автор тлумачив читачам призначення та окреслив основні напрямки діяльності Української Центральної Ради та Генерального секретаріату. Ще одній важливій суспільній проблемі було присвячено наступну статтю випуску – «Про землю» В. Колодуба. У ній публіцист наголошував, що землю мають розподіляти не російські Установчі збори, а самі українці, та зазначає, що усі

землі мають обліковані та розподілені між селянами.

Наступними матеріалами першого випуску «Прилуцької думки» були статті «Як зустріли Універсал УЦР селяни Прилуцького повіту», «В повітовому продовольчому комітеті». Закінчувався перший випуск телеграмою Генерального секретаріату українським частинам в Петербурзькому та Московському гарнізонах – «До Українського війська».

Передова стаття третього випуску «Прилуцької думки» була присвячена розстрілу «богданівців»: «І знову дме холодним вітром. Нещодавно було свято єднання російської демократії з українською і свято офіційної нагоди між Києвом та Петроградом... Але чогось рано, несподівано рано почались «заморозки», котрі загрожують приморозити молоду стеблину» (1917. – № 3). Також наприкінці випуску було надруковано ще одну статтю «Криваві події в Києві», присвячену розстрілу «богданівців».

У цьому ж номері було розміщено статтю «Не хочуть мужицької мови», яка відображає мовну ситуацію у тогочасних Прилуках. Зокрема йдеться про переполюх серед батьків через введення у навчальний курс місцевих шкіл обов'язкового вивчення української мови. Автор, який оприлюднив матеріал без підпису, дивується, чому серед містян перші кроки до націоналізації школи викликали спротив: «І от стурбовані «родителі» подають попечителю учебного округу заяву, в якій, між іншим, говорячи, що введення української мови, яко предмета для середньої школи на Україні обов'язковою є недопустиме насилля над дітьми, яке пошкодить їхньому навчанню і дасть погані наслідки педагогічні».

За передовицями «Прилуцької думки» можна прослідкувати динаміку політичної ситуації в країні, зокрема і стосунків між Центральною радою та Тимчасовим урядом. Уважно слідкуючи за усіма перипетіями переговорів між українськими політиками та верхівкою російською уряду, автори викладали у передових статтях своє бачення процесу формування державності в умовах політичної невизначеності водночас з небаченим доти

рівнем національної самосвідомості населення. Відзначимо статтю «Прилука, 11 серпня 1917 р.» (1917. – № 4), у якій йшлося про інструкцію, видану українцям Тимчасовим урядом. Згідно з нею, до Росії мали б відійти Харківська, Катеринославська та Херсонська губернія. «Цим самим хочуть одрізати Україну від Чорного моря, в портах якого шкурно заінтересований трудовий народ наш і не дати нам бути хазяїном величезних рудників, заводів та копален Катеринославщини. Цим самим не досягається бажання українського народу з'єднатись в одну автономну Україну» (1917. – № 4).

У тому ж випуску було надруковано «Інструкцію Генеральному секретаріаті од Тимчасового правительства». Цей документ викликав хвилю протестів серед українців та керівництва Центральної ради, про що також повідомлялося на сторінках газети, про що було написано у статті «Протести проти Інструкції Генеральному секретаріатові од Тимчасового Правительства» (1917. – № 5). Таким чином, вивчення змістового наповнення тогочасної періодики дає змогу провести паралелі між політикою Росії по відношенню до України і уникнути історичних спекуляцій, до яких вдаються сучасні антиукраїнські діячі.

Як зазначалося вище, «Полтавська думка» постійно публікувала статті, що висвітлювали діяльність Центральної ради та Генерального секретаріату, відозви, універсали і т.д. Зокрема, на шпальтах газети побачили світ ряд відозв, тексти яких є важливими історичними документами національно-визвольних змагань. Це тексти звернень «До громадянства України» (1917. – № 3), «Від Генерального секретаріату УЦР» (1917. – № 4), «Від Української Центральної ради» (1917. – № 7), «Заява Петлюри», «Воєнний міністр Верховський про українське військо», «Корпусний комісар про українську дивізію», «Третій Всеукраїнський військовий з'їзд» (1917. – № 8).

Перші етапи національно-визвольних змагань 1917 р. активно висвітлювала газета «Селянська спілка». На сторінках видання широко обговорювалося питання автономії України та її непрості відносини з Росією у період революційних подій. Зокрема, у статті «Воля і право народні» (1917.

– № 4), присвяченій виходу першого універсалу УЦР повідомлялось: «По Росії зчинився галас, а українців почали називати сепаратистами та навіть погрожувати введенням військ... 250 років нас годували різними обіцянками, і усі 250 років ми раділи і чекали ласки». Також національне питання, шовіністичне ставлення Росії до ідеї української самостійності різнобічно розглядалося у таких статтях: «Морський міністр Вердеревський проти українізації Чорноморського флоту», «Кадети проти республіканського ладу Росії» (1917. – № 11–12), «Воля і правда народні» (1917. – № 2–3). Газета уважно слідкувала за діяльністю Центральної ради, публікувала звіти з сесій. Зокрема, це статті «Що нам дасть Генеральний секретаріат» (1917. – №10), «Сесія УЦР» (1917. – № 11–12).

Автори «Селянської спілки» постійно висвітлювали роботу українських політичних партій, зокрема, Української селянської спілки та Української партії есерів. На шпальтах видання було оприлюднено тексти цілого ряду важливих історичних документів – «Резолюція пленарного засідання Полтавського губернського земельного комітету 6 серпня 1917 року», «Постанови Конференції Української партії соціалістів-революціонерів у Києві 3–6 червня 1917», «Постанови Кураєвої Лівобережної Конференції УПСР в Полтаві (30 травня– 2 червня)», «Із резолюцій прийнятій 3-м губерніальним з'їздом Ради робочих, солдатських і селянських депутатів Полтавської губернії в засіданні 20-21 липня», «І Всеукраїнський політичний з'їзд». Усі ці матеріали відображають ситуацію з національним самовизначенням населення України та Полтавської губернії зокрема, а також прагнення до відновлення державності.

Знаковим є те, що навіть видання, які не підтримували ідею суверенності України, тим не менш, наголошували на соціальних та економічних перевагах надання їй автономії. У першому випуску лубенської газети «Радикал» за 1917 р. було опубліковано статтю «Український рух та «українці», де автор підкреслював, що Росія об'єднала надто багато різнохарактерних етносів, тому доцільним буде надати автономію таким

країнам: Польща, Литва, Фінляндія, Україна, Кавказ, Остзейський край, Сибір та Забайкалля. «Розвиваючи свої національні, культурні та економічні сили та, взаємно підтримуючи і посилюючи одна одну, ці автономні області у сукупності склали б те єдине та міцне, як в своєму економічному, так і в військовому відношенні, ціле – велику Росію», – зазначав О. Португалов. Також він відзначає український рух, який робить «державну справу, однаково потрібну Росії та Україні – куючи її автономію», однак зауважує, що, попри досягнення патріотів, серед проукраїнських діячів з'явилося багато людей, які дискредитують рух бездіяльністю (1917. – № 1).

Критиками українського руху були автори соціал-демократичних видань. Зокрема, у газеті «Известия Пирятинского волостного политисполкома совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов» (1917. – № 2) було надруковано Другий Універсал Центральної ради зі статтею С. Селецького, в якій аналізували реакцію суспільства на цей документ. Селецький відзначав: «Немає нічого поганого, якщо з лозунгом «В боротьбі отримаєш ти право своє», вони пішли на цю боротьбу. Однак, замість боротьби, при явній протидії імперіалістів та централістів – Церетелі тисне руку Винниченку. Другий універсал Центральної ради зустріли з полегшенням та радістю». Зазвичай проукраїнських діячів на шпальтах газети називали шовіністами, як, наприклад, у статті «Пирятин, 12 липня»: «Як не старались шовіністичні кола українського народу довести, що революційна російська демократія вороже ставиться до національного відродження України, заліза логіка революції заперечила усі ці домисли купки шовіністів» (1917. – № 2). Відзначимо, що на чолі газети були колишні есери та соціал-демократи, що ставили ідею надання демократичних прав селянам, солдатам та робітникам вище за національну ідею, що прослідковується з випуску у випуск.

Динаміку національного руху можна прослідкувати за публікаціями газети «Вільне слово». Перші випуски газети сповнені революційного піднесення, однак з кожним подальшим числом г, у статтях прослідковується

зневіра у можливості здобуття незалежності чи бодай автономії у складі Росії. У передовій статті № 17 за 1917 р. автори відзначали: «Українська справа знову стала на місці. Здається, ми маємо вже багато і разом з тим – нічого. Єсть Центральна рада і Генеральний секретаріат. Центральна рада з'являється неначе б то краєвим органом управління, а Генеральний секретаріат – українським міністерством. А на ділі ні Центральна рада, ні Генеральний секретаріат не мають ніякої влади». Вже у наступному номері у передовій статті писали: «Прошли ті часи, коли всі були захвачені українським рухом. Ті часи були радісними часами, нікому на думку не спадало, що у нас на дорозі є багато ворогів, що з ними доведеться тяжко боротись... Над нашими українськими домаганнями сміються, над нами глузують і погрожують» (1917. – № 18). Там само розповідали про невдалу поїздку делегації на чолі з Винниченком до Москви. Тема продовжується у № 22 за 1917 р.: «Той настрій, що був в Центральній раді тепер зник. Нема й признаку тієї отдушності, що була до видання першого Універсалу». Апогей відчаю – у передовій статті «Маски зняті» (1917. – № 34): «Маскарад революції закінчився, маски зняті... Довго сподівалась Україна, що демократія, яка на своєму прапорі пише «самовизначення народів», визнає, нарешті, це право й за народом України, але шкода – надії немає більше в нас». Відзначимо, що на шпальтах часопису постійно обговорювали питання української автономії та наголошували на необхідності самовизначення народів, підкреслюючи при цьому економічну привабливість українських земель, який головний фактор, через який Росія не бажала визнавати український суверенітет. Це статті «Земля і автономія» А. Терниченка (1917. – № 21), «Чому москалі бояться відділення України» (1917. – № 25), «Чи можна стати Україна самостійною» (1917. – № 33) і т.д. Велика увага на шпальтах часопису приділялась питанню створення української армії: «Про українське військо» (1917 – № 4), «Про похорон козаків полку ім. Б. Хмельницького» (1917 – № 21). У № 33 за 1917 р. було надруковано текст «Присяги вільного козацтва», у № 32 – «Відозву Всеукраїнського козачого

з'їзду до селян та козаків України».

«Вістник Лубенського громадського комітету» у статті «Надзвичайні земські збори Лубенського повіту» повідомляв, що зібрання надіслало Українській Центральній Раді та Тимчасовому урядові телеграму, де йшлося про те, що громада визнає над собою лише УЦР і не визнає Тимчасового уряду. Також збори ухвалили необхідність українізації та вирішили низку фінансових питань, пов'язаних з втіленням обраного курсу в життя (1917. – № 86).

Таким чином, можемо зробити висновок, що національно-патріотичні мотиви стали одними з центральних у періодиці 1917 р. Вивчення цих публікацій дає можливість доповнити історію перших етапів національно-визвольних змагань і стати інструментом боротьби з історичними міфами, що поширюються, російською пропагандою.

Після повалення царизму, суспільство постало перед проблемою формування нової моделі суспільних відносин та соціальної стратифікації. Публіцисти Полтавщини неодноразово відмічали неготовність великої частини українського суспільства до адекватного сприйняття наданих йому демократичних свобод. Зокрема, наголошувалось, що через неосвіченість і відсутність критичного мислення, селяни нерідко ставали жертвами політичних маніпуляторів. Складну соціальну ситуацію в місті та повіті описували автори газети «Прилуцька думка». Зокрема, агітаторів, які підбурювали народ (стаття «Баламути» - 1917. – № 4), прибічників старого режиму («Бережіться царських прихвоснів», там само; «Замах на революцію» (1917. – № 7), чорносотенців, проросійськи налаштованих мешканців, що виступали проти будь-яких виступів українства. Показовою є і стаття «Хамелеони» - фейлетон про перебіжчиків до «українського табору». «Так, «землячок-малорос», котрий глузував раніше з усього українського, тепер репетує: «Ми теж українці! В наших жилах тече запорожська кров!». І це все він кричав для того, щоб селяни на з'їзді постановили відібрати у поміщика землю за гроші» (1917. – № 5).

Інший аспект – наростання антагоністичних поглядів напередодні громадянської війни – відзначала під кінець 1917 р. Відмічаючи відсутність єдиного розуміння політичного курсу країни в українському суспільстві, газета «Селянська спілка» в статті «Чорна хмара» висловлює пророчі застереження: «Починається те саме, що було під час першої революції 1905–1906 рр. Хвиля анархії по всій Україні загрожує знести геть ще не окріплі основи нового ладу, заточити і спалити народні надії і здобуту волю в морі братерської крові і в огні палаючих поміщицьких маєтків» (1917. – № 11–12).

У газеті «Известия Пирятинского волостного политисполкома совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов» було розміщено статтю «Скрутна доба», автор якої наголошував можливих фатальних наслідка непримиренності між різними політичними силами і боротьби за владу між ними. Місцевий громадський та політичний діяч Г. Левченко закликав народ об'єднатися для боротьби зі спільним ворогом: «Якщо люди не залишать зараз між собою сварок, якщо не перестануть зараз між собою боротись за землю, за поденну плату, за партійні програми, то не надовго їм тої теперішньої волі хватить. Прийдуть німці і зроблять свій порядок» (1917. – № 3).

У передовій статті газети «Листок социал-демократа» «До піврічниці революції», анонімний автор писав про народні страхи перед майбутнім після змін, що відбулися в країні: «Опустилися крила душі народної, ті крила, що розправившись увесь світ обійняли. Кругом чутно нарікання». На думку автора статті, передусім, це пов'язано з недостатнім рівнем освіти селян: «Без сумніву, негативну роль зіграла народна темрява... Це те Темне, що змітає без сліду усяку культуру, а з нею і сліди усякої свободи. Ось з чим потрібно боротися в першу чергу. Але боротися – люблячи» (1917. – № 1).

Однією з головних тем цього періоду було соціально-економічне становище країни, продовольча криза та необхідність кардинальних реформ від законодавчої бази до розподілу благ на місцях. На численних аспектах економічної та політичної кризи зосереджувалась газета «Селянська спілка».

У передовій статті № 4 «Потреба реформ» зазначалося: «Серед усіх гострих питань, які повстали перед демократією і усією країною в останній час, найбільш пекучим є економічна криза, що виявилась в надзвичайному досі господарському та продовольчому безладді». Автор пише, що ледь не щодня в країні закриваються фабрики, заводи і майстерні, через що миттєво збільшується кількість безробітних, нестача товарів та подорожчання продуктів. Тож, на його думку, зупинити це може лише негайне проведення політичних та економічних реформ. Суспільно-політичним реаліям 1917 року були присвячені статті «Новий закон про місцевий суд» (1917. – № 10), «Продовольчі та земельні комітети» (1917. – № 1), «Перед рішучою боротьбою» (1917. – № 13).

На необхідності термінового вирішення земельного питання, як одного з найнагальніших наголошували автори газети «Прилуцька думка» у статтях «Думки про землю» (1917. – № 7), «Земельна справа на Полтавщині» В. Єфременка (1917. – № 4).

Насамкінець, 1917 рік – це період посилення антивоєнних настроїв на шпальтах місцевих періодичних видань. Поряд із новинами фронту та оглядом міжнародної дипломатичної діяльності щодо мирних переговорів, дописувачі дедалі частіше наголошують на необхідності виходу з воєнного блоку. Стаття «Страшні цифри», надрукована у газеті «Прилуцька думка», висвітлювала ускладнення демографічної ситуації у зв'язку з загостренням війни та наголошувала на необхідності її припинення (1917. – № 9).

Таким чином, можемо констатувати, що преса Полтавської губернії висвітлювала широкий спектр соціальних та політичних питань. Зображення того чи іншого явища варіювалося залежно від політичного та ідеологічного спрямування видання.

3.3. Джерелознавчий потенціал наукової публіцистики періодичних видань Полтавської губернії

Як зазначалося вище, упродовж ривалого часу фахові матеріали були основою інформаційного наповнення преси Полтавської губернії до 1903 р. і являють собою великий пласт публікацій, який потребує комплексного наукового аналізу, в тому числі з позицій джерелознавства та соціально-комунікаційного підходу.

Українська дослідниця Н. Зелінська відзначала, що «у ХІХ ст. поступове нагромадження масиву наукових видань («ефект прорваної дамби») та диференціація їх основних типів і жанрів, принципово окреслилися, а згодом й остаточно утвердилися стилетворні, загалом формотворні, риси наукових текстів, все ж разом це заклало підґрунтя для формування сучасної наукової літератури в її тематико-типологічному та стилістичному вигляді» [80].

Аналізуючи науково-публіцистичний доробок українських авторів через систему естетичних оцінок – поетики, дослідниця відзначає високу культурну цінність такого виду творчості: «результатом взаємного впливу науки і журналістики став не лише пильний інтерес преси до молодшої української науки, а й своєрідна публіцистичність наукової літератури, і, нарешті, поява нового синкретичного виду прози наукової публіцистики, тобто корпусу текстів, написаних науковцями і про наукові проблеми, але в публіцистичній манері. Усе це разом робить наукові праці ХІХ — початку ХХ ст. не просто носіями фактичної та концептуальної інформації, а виразними естетичними витворами, явищами національної культури» [80 ; 81].

Говорячи про жанрові форми наукової публіцистики, Н. Зелінська відзначала, що поява та особливості науково-публіцистичних жанрів була зумовлена інформаційними потребами та запитам читачів. При цьому дослідниця виділяла такі види публіцистичних матеріалів даного сегменту: 1. Науковий огляд; 2. Наукова рецензія; 3. Науковий портрет.

Відзначимо, що досі більшість фахових та наукових публікацій, що побачили світ у пресі Полтавщини, не отримали належної оцінки науковців. Проаналізовані праці місцевих дослідників-краєзнавців свідчать про те, що науковці більш охоче послуговуються звітами, журналами установ, що містять зведену статистичну інформацію, аніж публіцистичними матеріалами, які можуть не лише надавати фактичний матеріал, але й сприяти усвідомленню контексту, у якому розвивалась та чи інша наукова чи господарська галузь, визначити характерні особливості та тенденції, притаманні саме цьому регіону.

На нашу думку, залучення лише невеликого відсотка публікацій місцевої періодики в дослідженнях сучасних вчених зумовлене недостатнім вивченням джерельного потенціалу періодики Полтавщини та складнощами щодо пошуку інформації. Адже нині маємо лише один бібліографічний покажчик О. Супруненка, присвячений тематичному наповненню «Трудов Полтавской ученой архивной комиссии» [151], інша фахова періодика регіону ще потребує бібліографічного опрацювання.

Увесь масив фахових публікації на шпальтах періодичних видань Полтавської губернії, можемо поділити на статті теоретико-аналітичного та теоретико-практичного змісту. Обидва типи були одним з головних компонентів змістового наповнення полтавської періодики протягом щонайменше п'яти перших десятиліть існування місцевої преси. Зокрема, такі матеріали становили більшу частину випусків універсальних видань: неофіційної частини «Полтавских губернских ведомостей», газет «Полтавская почта», «Земский обзор». За тематикою-змістовими векторами фахові публікації можна розділити на сільськогосподарські, медичні, педагогічні, економічні, історичні, статистичні, метеорологічні, статті з геології, літературознавства, природознавства.

Найбільший відсоток фахових та наукових статей представлені матеріалами сільськогосподарської тематики [8, с. 37–39]. Статті з агрономії, скотарства, методів покращення урожаю, тощо друкували у більшості

видань універсальної групи. Це були, як матеріали практичного характеру, так і публікації наукових робіт.

Щодо фахових видань, контент-аналіз 10 сільськогосподарських часописів (60 примірників, усього – 531 публікація) продемонстрував розподіл публікацій за тематичними напрямками:

Тема	Кількість публікацій
Геологія та ґрунтознавство	12
Тваринництво	108
Агрономія	120
Діяльність фахових товариств	80
Освіта	20
Економічні питання, торгівля	12
Медицина	14
Ветеринарія	27
Соціальна проблематика	12
Історія, література, культура	5

Серед фахових видань, розрахованих на широку аудиторію, велику кількість різнопланових сільськогосподарських матеріалів містить журнал «Хуторянин». Чималий відсоток тематичного контенту журналу – дослідження та звіти Полтавського дослідного поля. Більшість статей були великими за обсягом і часто друкувалися у кількох випусках поспіль. Це, зокрема, «Короткий звіт про результати дослідів Полтавського дослідного поля в 1902 р. у зв'язку з попередніми роками» (1903. – № 1–4, 20, 25). Також на шпальтах видання виходили статті, що були результатами наукових пошуків та експериментів місцевих учених та власників великих сільських господарств, що використовували нові технології виробництва: «Ще про глибоке орання» (1907. – № 27), «Досліди з дрібними ораннями Овсінського» (1907. – № 28), «Перше молотіння озимої пшениці на

дослідному полі в 1903 р.» (1903. – № 32), «Досліди з сортами картоплі» (1913. – № 38—40), «Про петкусську пшеницю» (1916. – № 41).

Часопис постійно друкував статті присвячені різноманітним питанням агрономії та рослинництва: «Дещо про табачне бадилля» (1904. – № 2), «Про культуру льна» (1904. – № 5), «Кілька слів про значення кущастості хлібних злаків» П. Лещенка, «Посів хлібів між рядами люцерни» О. Кришпофович (1911. – № 40).

Приблизно такий самий відсоток інформаційного контенту видання становили статті зі скотарства, зокрема, наукові матеріали про породи сільськогосподарських тварин, практичні поради щодо утримання, харчування, підвищення продуктивності худоби: «Бесіди по птахівництву» С. Іванов (1904. – № 4), «Матеріал для покращення нашої робочої сили коня» Н. Крамарев, «По покращення вівчарства в Полтавській губернії» В. Дем'янка (1910. – № 4), «Державні та суспільні заходи для покращення скотарства» (1909. – № 37). З розвитком окремих галузей сільського господарства в губернії спостерігається стрімке зростання кількості публікацій з бджільництва та шовківництва, вдосконалення інструментальної обробки угідь.

Окремо варто відмітити статті, присвячені сільськогосподарській техніці та новим методам роботи, пов'язаним зі стрімким розвитком промисловості в регіону – новим машинам, знаряддям, пояснення щодо раціонального землеробства, новинам про винаходи («Про конкурс знарядь для поверхонь обробки пари» (1904. – № 6), «Про покупку парової молотили» Л. Барчака (1910. – № 40). На сторінках видання постійно публікувалися статті про діяльність сільськогосподарських товариств, лекції, виставки, з'їзди поміщиків, майстрів, власників великих господарств: «Агрономічна рада в 1904» (1904. – № 15), «Кредитна кооперація на Півдні Росії» (1910. – № 47/48), «З'їзд представників земств і південно-російських господарів в г. Катеринославі», «З'їзд кустарів в Катеринославі», «Південно-російська обласна виставка» (1910. – № 40).

Натомість до науково-виробничих журналів можна віднести щорічний «Труды Драбовского районного опытного поля», наповнення якого складалося виключно з науково-аналітичних статей, які були призначені для вузького кола читачів, у яких викладали результати наукових досліджень, проведених на базі цієї установи. Ці матеріали не містили практичного елементу та конкретних порад, а лише описували умови та хід експериментів, проведених на полях станції та констатували про їх результати.

Втім журнали містять інформацію, яка буде цінною не лише сучасним фахівцям з сільського господарства. Цікавими для істориків-краєзнавців можуть бути такі наукові розвідки: «Заснування мережі дослідних полів губерньським земством», «Попередній організаційний період поля», «Яскравість ґрунтів дослідного поля та методика робіт». У першій главі першого випуску «Трудов...» містилися розділи «Короткий огляд метеорологічних умов 1913, 14 та 15 рр.», «Ґрунти дослідного поля», «Роботи лабораторії дослідного поля» (1915. – № 4).

Широкий тематичний спектр сільськогосподарських матеріалів демонструє «Вестник южно-русского животноводства». Переважна більшість публікацій стосувалися ветеринарії та тваринництва. Часто писали про підбір правильних кормів для тварин: «Розвиток травосіяння в Нижегородській губернії» (1908. – № 2), «Який має бути запас поживних речовин в тваринництві» (1908. – № 3), «Використання крові в корм птахам» (1908. – № 15). Велику увагу автори часопису приділяли методам лікування тварин, та декларували необхідність поширення профільної ветеринарної освіти в Полтавській губернії. Це статті «Земська ветеринарія» Алякринського (1908. – № 3), «Досвід лікування «злучної хвороби» коней у 1908 р.» В. Якімова (1908. – № 5), «Ветеринар-зоотехнік» І. Попова (1908. – № 8), «До питання про введення викладання сільськогосподарських знань в початковий та нижчих загальноосвітніх навчальних закладах» (1908. – № 13).

Постійними були повідомлення про діяльність сільськогосподарських

товариств, звіти з засідань фахових товариств: «Проект Верхньодніпровського дослідного поля для дослідження питання організації споживчого тваринного господарства у степному районі» А. Коля «З'їзд ветеринарних лікарів», «Полтавське сільськогосподарське товариство» (1908. – № 2), «Діяльність Полтавського сільськогосподарського товариства Полтавського повіту щодо покращення селянського вівчарства» В. Дем'янка (1908. – № 5). Науковий інтерес становить стаття «Акліматизаційний зоологічний сад Ф. Е. Фальц-Фейна», що містить фактичний матеріал про становлення заповідника «Асканія-Нова».

На другому місці за кількістю фахових статей, представлених у інформаційному полі Полтавщини в період 1838–1917 рр., – матеріали медичної тематики. У нефарховій періодиці здебільшого друкували статті з історії медицини, теоретико-практичні рекомендації з профілактики та гігієни, відомості щодо санітарно-епідемічного стану, а також соціальні аспекти розвитку медицини – як-то освіта, оплата праці лікарів, стан та матеріальне забезпечення медичних закладів. Щодо фахової періодики, то аналіз контенту цих видань (6 видань, 556 публікацій) такий розподіл матеріалів за темами.

Тема	Кількість
Терапія	84
Фармакологія	47
Профілактика та гігієна	56
Діяльність фахових товариств	47
Проекти та закони	5
Фахова освіта	10
Анатомія та фізіологія	7
Гомеопатія	58
Земська медицина	16

На шпальтах журналу «Життє і знаннє» більшу частину змістового контенту становили статті, присвячені профілактиці та лікуванню хвороб, практичним порадам щодо здорового способу життя: «Про громадську боротьбу з народним лихом. З лекції Г. Коваленка про туберкульоз», «Як здобути здоров'є і силу» К. Вільного (1913. – № 1), «Холера» (1913. – № 5/6), «Коти і чума» (1913. – № 4), «Гігієна в школі» П. Адаменка, «Як оборонятися од туберкульозної отрути» (1913. – № 6), «Якою стежкою йти?», «Чума. Як боролися з чумою в Одесі 1910 р.» (1913. – № 8).

Активно висвітлювалась діяльність фахових організацій, місцевих товариств та окремих представників місцевої лікарської спільноти у статтях «Привіт першому губернському фельдшерсько-акушерському з'їзду» (1913. – № 1), «Людина і громада» Г. Коваленка (1917. – № 5/6), «Перший губернський фельдшерсько-акушерський з'їзд у Полтаві» (1913. – № 2).

Також на шпальтах «Вістника...» друкували статті з природознавства: «Вода в природі» К. Вільного (1913. – № 1), цикл статей «Астрономічна розмова» – «Зоряна ніч», «Вечірня зоря», «Місяць» К. Вільного (1913. – № 2/3, 6). Подекуди розглядалися професійні питання, зокрема, «Законопроект про фельдшерів» (1913. – № 5/6), «Жертви обов'язку», «Про популярні лікарські листи» М. Левицький, «Земська медицина в цифрах», «Аптечна торгівля на селі», «Медицинська виставка на селах» (1913. – № 10/11), «Полтавська фельдшерська школа» (1913. – № 12), «Чи потрібні фельдшері?» І. Луценка (1914. – № 1).

Таким чином, можемо констатувати, що публікації журналу мали на меті не лише у доступній формі поширювати знання з медицини, гігієни та здорового способу життя, але й водночас часопис став місцем для дискусій щодо важливих аспектів функціонування лікарської справи в регіони. Матеріали, оприлюднені у «Вістнику життя і знання», є одними з перших зразків україномовної наукової та науково-популярної публіцистики на території Полтавської губернії.

У журналі «Земский врач» переважну більшість статей становили

матеріали з терапії. Для прикладу, це статті «Про походження Куршманівських спіралей» В. Герлаха (1894. – № 1), «До питання про нервові випадки після операції емнієми (з Кобеляцької земської лікарні» (1894. – № 3), «Дія трихлорфенола при рожі» Г. Наркевича (1894. – № 5), «Випадок гострої жовтої атрофії печінки, що спостерігалась у Кременчуцькій лікарні» Є. Зубенка (1893. – № 37).

Усебічно розглядались питання утримання медичних установ в регіоні та можливих шляхів удосконалення їх функціонування: «Про новий устав лікарських закладів громадського відомства» (1894. – № 6), «До питання про заснування колонії для душевнохворих у Полтавській губернії» О. Мальцева (1893. – № 36), «Про відповідальність власників промислових закладів при розвитку серед робітників відомих епідемічних захворювань» В. Святловського (1893. – № 18). Автори акцентували увагу на актуальних потребах місцевої, передусім, земської медицини, пропонували шляхи їх вирішення та одним з перших у Полтавській губернії висвітлювали соціальний бік медичної справи.

Значний відсоток публікацій присвячено діяльності фахових товариств, зокрема і оприлюдненню звітної інформації, яка є джерелом фактичних даних: «Санітарне бюро Самарського губернського земства» П. Єфремова (1894. – № 2), «Кобеляцька земська медична комісія у 1893 р. та проект інструкції для земських лікарів Кобеляцького повіту» Я. Белого (1894. – № 8), «Медичні питання в Борзенському земському зібранні» (1893. – № 1).

Наприкінці випуску друкували рубрику «Хроніка, реферати, суміш», у якій розміщувалось подекуди по кількох десятків повідомлень про вихід нової літератури, заснування та засідання фахових товариств, відкриття в галузі медицини і т.д. Нерідко зустрічаємо бібліографічні відомості, передусім, повідомлення про вихід наукових праць з різних галузей медицини. Про кожну книгу, надіслану до редакції, друкували безкоштовне повідомлення, тож журнал «Земский врач» може служити джерелом історіографічного матеріалу щодо розвитку медичної наукової думки.

На шпальтах часопису «Вестник гомеопатической медицины» найбільший відсоток становили статті з фармакології, що здебільшого були передруками з закордонних навчальних посібників. Стандартно журнал розпочинався з розділу «Керівні статті та загального характеру»: «Керівні принципи гомеопатичної медицини», «Холера та гомеопатія» Н. Федоровського (1909. – № 1), «З приводу проекту про обов'язкове віспопрививання» (1909. – № 4), «Медицина в 1910», «Жертви наукової медицини» (1910. – № 2), «Великий медичний турнір» (1910. – № 4), «Духовенство та гомеопатія» Є. Дюкова (1910. – № 8/9).

Другий розділ журналу – «Фармакодинаміка». Тут друкували здебільшого уривки з іноземних фармакологічних підручників. Третій – «Терапевтика», що присвячений різним видам хвороб та методам їх лікування з допомогою гомеопатичних засобів. Таким чином, журнал мав вузький профіль та обмежену аудиторію, а цільовими завданнями видання було популяризувати гомеопатію серед лікарів. Сучасному досліднику журнал надає інформацію про становлення та розвиток зазначеної галузі медицини в регіоні, біографічні відомості про видатних діячів у царині гомеопатії.

Чималий пласт фахових матеріалів у місцеві періодиці становлять історичні статті та розвідки, що можна розділити на історико-краєзнавчі, археологічні, біографічні, пам'яткознавчі.

Історико-краєзнавчі статті широко представлені на шпальтах універсальної групи видань, зокрема, великою кількістю таких матеріалів відзначились «Полтавские губернские ведомости», «Полтавские епархиальные ведомости», «Земский обзор». Зустрічаємо краєзнавчі статті і на шпальтах фахових видань. Наприклад, на сторінках «Статистического ежегодника Полтавского губернского земства» (1897. – № 1; 1898 – № 2) знаходимо розвідки відомих вчених, дослідників та статистиків О. Русова («Загальні відомості про губернію»), І. Дмитренка («Нарис поміщицького господарства в Полтавській губернії»), Докучаєва («Матеріали з оцінки

земель Полтавської губернії»), В. Святловського («Кустарі-кожум`яки»), І. Зарецького («Гончарний промисел в Полтавській губернії»).

Велику кількість історико-краєзнавчих матеріалів містять «Полтавские епархиальные ведомости». Чималий відсоток даного тематичного контенту становили наукові статті з історії релігії на Полтавщині: «Про початок та розповсюдження християнства в межах Полтавської губернії» М. Гаврилкова (1863. – № 4), «Початок духовно-навчальної справи в Полтаві» І. Павловського (1876. – № 16), «З першої пори існування Переяславської семінарії» І. Павловського (1878. – № 2), «Перебування Архіпастирів в Полтавському монастирі на жительство» (1880. – № 2), «З хроніки Переяславського дияконства» (1880. – № 12), «Про Полтавську перемогу 27 червня 1709 р.» Д. О. (1863. – № 13), «Що зроблено за царювання імператора Олександра II по духовному відомству та Міністерству народної освіти для розвитку та успіху навчально-виховної справи Росії» (1880. – №12).

Також у газеті постійно друкували історико-біографічні статті. Частина з них присвячена життєписам святих: «Св. Кирило та Мефодій, просвітителі слов`янські» (1863. – № 11–12), «Згадка про мученицьку смерть князів Бориса та Гліба» (1863. – № 15), «Мучениця Бландіна» (1867. – № 15), «Сильвія» (1867. – № 21), «Святий Іоанн Златоуст як пастир та моральна особистість» (1887. – № 1–4). Цінними для істориків релігії будуть численні некрологи та біографічні замітки до ювілеїв, присвячені місцевим релігійним діячам.

Недостатньо оцінений та використаний науковцями джерельний потенціал пам`яткознавчих публікацій газети. Насиченість фактичним матеріалом відмічаємо у матеріалах, присвячених релігійним та архітектурним пам`яткам: «Опис Густинського, Прилуцького Свято-Троїцького монастиря Полтавської губернії» (1864. – № 3–6), «Лубенський Мгарський Преображенський монастир» (1865. – № 13–15), «Про Полтавський Хрестовоздвиженський монастир» (1865. – № 21), «Містечко

Сміла і його святі храми» (1866. – № 23/24), «Успенська церква в м. Переяславі Полтавської губернії» (1867. – № 13–14), «Містечко Глоби не кременчуцького повіту і його церкви» (1871. – № 4–6), «Колокол «Кизикерман» на дзвіниці Полтавського Кафедрального собору» (1864. – № 24).

Велику кількість ґрунтованих історичних та краєзнавчих досліджень містить журнал «Труды Полтавской ученой архивной комиссии». Передусім, відмітимо плідну працю історика І. Павловського, перу якого належить більшість історико-краєзнавчих досліджень, оприлюднених у журналі. Серед них – біографічні розвідки, зокрема, матеріали присвячені діяльності губернатора М. Рєпніна, письменника І. Котляревського, відомості з історії Полтави та повітів Полтавської губернії XVIII та XIX століття.

Заслуговують уваги статті науковця «Про розповсюдження в Малоросії твору Шевченка «Живописна Україна» (вип. 5), «До історії винокуріння в Малоросії» (вип.5), «Про спиртні напої в Полтавській губернії на початку минулого століття» (вип.14), «Статистичні відомості про Полтавську губернію сто років тому» (вип.2), «Масонська ложа у Полтаві» (вип.6). Варто відзначити і ґрунтовну працю Павловського «Ботанічні сади у Полтаві, вирощування та збирання лікарських рослин в Полтавській губернії в минулому столітті (за архівними даними)», надруковану у 13 випуску журналу. Додатком до статті були «Списки рослин, що збираються в повітах Полтавської губернії» та «Література про лікарські рослини».

Активним членом, згодом – заступником голови архівної комісії, був психіатр О. Мальцев. У колі його наукових інтересів була передусім, історія медицини. Зокрема, у журналі було надруковано його праці «Про малоросійські шпиталі» (вип.4), «Святий Єфрем – будівничий перших лікарень в Росії» (вип.1), «Організація лікарняної справи при установах Полтавської губернії в перші роки XX століття» (вип. 10).

Варто відзначити плідну працю історика Л. Падалки. На сторінках журналу він оприлюднив результати своїх досліджень місцевого побуту,

історичних пам'яток, зокрема, стародавніх городищ Полтавської губернії]. Історик та етнограф В. Василенко опублікував тут свої праці «Дерев'яний інвентар в 1900 р. в Полтавській губернії» (вип.6), «Опис окремих поселень Посполитих Гадяцького повіту» (вип. 6), «Посполиті Гадяцького козацького полку за описом 1785 р., що зберігаються у архіві Полтавської казенної палати» (вип. 6). У 8, 9 та 11 випусках надруковано казки та оповідання, зібрані відомим українським етнографом В. Милорадовичем на Лубенщині.

Окремо згадаємо праці жінок-дослідниць. Наприклад, у п'ятому випуску А. Авілова надрукувала працю «Справа про підсудного недоросля з Шедіївських шляхтичів Юстина Петровського». Дослідниця Олена Волкова займалась вивченням документів XVIII ст. Результати її роботи було оприлюднено в статтях «Справа полковника Олексія Семенова з Лубенським Мгарським монастирем» (вип. 13) та «Про деякі документи XVIII ст.» (з додатком – текстом першоджерел – рапортів, контрактів і т.д.) (вип.10).

Хід історичного вивчення регіону та великі за обсягом наукові розвідки оприлюднювали полтавські історики та краєзнавці на сторінках журналу «Труды полтавского церковного историко-археологического комитета» (1908–1912). Перший випуск журналу містив протоколи засідань товариства, статті «Розпуск Пушкарівського монастиря» А. Пясецького та «Список предметів церковної старовини, що надійшли у Полтавське сховище». У другому випуску було надруковано статті «Сильвестр Лебединський, перший єпископ Полтавської єпархії», «Заслані сектанти в Полтавському монастирі» І. Павловського, «Кілька листів до Преосвященного Іова» Н. Петрова, «Інокамучениця» та «З церковних архівів» В. Романова, «Виставка чотирнадцятого археологічного з'їзду» Н. Макаренка та звіти. Випуск за 1912 р. містив статті «Єпископ Феофан Шиянов, святитель Полтавський» В. Пархоменка, «Матеріали з церковно-приходського літопису сел. Остролуччя Переяславського повіту», «Звіт про відрядження на XV Всеросійський археологічний з'їзд у Новгороді» В. Пархоменка, журнали (протоколи) засідань комісії, звіт про діяльність комісії, фінансовий звіт та звіт ревізійної

комісії. Зі шпальт журналу також дізнаємось про облаштування музею Полтавської битви, археологічні розкопки та пошукові заходи щодо наповнення фонду музею. Також зі звітів можна почерпнути інформацію про наукові експедиції священників та істориків у пошуках церковних артефактів по церквах губернії.

Висновки до третього розділу

Контент періодики Полтавської губернії являє собою цілісну динамічну систему взаємопов'язаних компонентів, до якої входить рубрикація, заголовковий комплекс, ілюстративний матеріал, жанрове наповнення, проблемно-тематичні напрямки публікацій та реклама.

В результаті дослідження встановлено, що на контент місцевої періодики впливав ряд факторів: законодавчі норми, що регулювали галузь друку; цензура; напрямок та мета видання; читацька аудиторія; соціальні та політичні умови в країні тощо.

Місцеві видання мали широкий спектр тематичних рубрик, що включали в себе місцеві, російські новини, міжнародний огляд, передруки з інших видань, бібліографію, листування з читачами, дописи. У період військових дій, повідомлення з фронту виносилися в окрему рубрику. Щодо заголовкового комплексу, то у більшості публікацій громадсько-політичних видань він відсутній. Натомість у спеціалізованих, передусім, фахових виданнях заголовковий комплекс мають понад 90% матеріалів. Ліди, як структурний компонент на шпальтах місцевих видань практично не зустрічається.

Жанрова палітра політематичної групи видань представлена статтею, передовою стаття, звітами, кореспонденціями, замітками. Для спеціалізованої преси Полтавщини характерними є стаття, передова стаття, звіт.

Реклама була важливою частиною контенту місцевої періодики і, нерідко, її головним засобом для існування. Здебільшого у газетах їх

розміщували на першій та останній сторінці видань. У журналах реклама могла займати по кілька сторінок. Ілюстрації на шпальтах місцевої преси представлені графіками, світлинами, схемами, рисунками. Найбільший відсоток ілюстративного матеріалу спостерігається у фахових виданнях.

Громадсько-політична та соціальна проблематика представлена такими проблемно-тематичними векторами: політика, місцева проблематика, національне та мовне питання, жіноче питання, проблеми робітників та селян, військова журналістика, проблеми освіти та медицини і т.д.

У фаховій періодиці найбільш поширеними є публікації сільськогосподарської тематики, на другому місці – статті та наукові розробки з медичної проблематики, на третьому – історичні розвідки. Роботи, оприлюднені на сторінках місцевої преси, мають значний джерелознавчий потенціал для сучасних дослідників з різних галузей знань.

ВИСНОВКИ

1). Від часу свого зародження періодична преса завжди була вагомими чинником суспільного життя Полтавської губернії. Проаналізувавши наявні розробки українських та зарубіжних учених, дійшли висновку, що нині дослідженими є лише окремі аспекти двох десятків видань, інші ж періодичні органи лишались поза увагою науковців. Зокрема, здебільшого аналізувалися історичні аспекти функціонування газет та часописів, контент, тематичний діапазон публікацій, авторське коло лишалось поза увагою дослідників. Тому вивчення особливостей розвитку преси Полтавщини та її інформаційного наповнення є актуальним питанням, а наявний фактичний матеріал вимагав узагальнення та інтерпретації.

2). В результаті дослідження визначено, що в досліджуваний період на території Полтавської губернії виходило друком 206 періодичних видань. Більшість з них нині перебуває за межами України, передусім, у бібліотечних закладах Російської федерації, що значно ускладнює науковий пошук. В Україні преса Полтавщини 1838–1917 рр. зберігається у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського, Державному архіві Полтавської області, Центральному Державному історичному архіві, Полтавській універсальній науковій бібліотеці ім. І. Котляревського.

В процесі пошуку нам вдалось відшукати та ввести в науковий обіг 8 нових періодичних видань – «Ентомологічне бюро», «Листок», «Полтавські вісті» (усі – Полтава, 1917), «Газета Зіньківського повітового земства» (Зіньків, 1917), «Вести» (Лубни, 1917), «Хорольское народное хазяйство» (Хорол, 1917), «Известия Константиноградского городского общественного комитета» (Константиноград, 1917) та «Сельскохозяйственный журнал» (Полтава, 1867). Глибоке вивчення видань дало змогу уточнити вихідні дані – періодичність, назву, мову виходу 8 органів. Для прикладу, журнал «Слово гімназиста» (Полтава, 1917) насправді мав назву «Слово», газети «Голос избирателя» та «Вісті Полтавської ради робітничих, солдатських і селянських

депутатів» було двомовним, а не українськомовним, як зазначалось у науковій літературі. Встановлено, що перший випуск газети «Полтавщина» побачив світ 3 грудня 1904 р., а не 1905 р., як значилось у науковій літературі. Уточнено зміни періодичності газети «Полтавские губернские ведомости» протягом ХІХ ст.

3). В ході роботи визначено, що найбільшим осередком видання періодичних органів був губернський центр – м. Полтава. Тут видавалось 102 назви видань, другим за кількістю був Кременчук – 33 видання. По 12 періодичних видань мали Лубни та Хорол, 8 – у Золотоноші, 7 – у Ромнах, по 5 – у Кобеляках, Гадячі та Лохвиці, по 3 – у Констянтинограді, Зінькові, Миргороді, Пирятині, 2 – у Переяславі. Наявні документи та преса свідчать про те, що становлення преси у регіоні відбувалося протягом ХХ століття. Процес розвитку періодики гальмувався протидією місцевої адміністрації та наявною законодавчою базою, що обмежувала свободу слова і ускладнювала процес заснування нових видань. У цей період преса Полтавщини представлена офіційними, земськими виданнями та фаховою періодикою. Рушійними факторами розвитку місцевої преси були: заснування земств, фахових товариств та утворення гуртків місцевої інтелігенції.

Переламним моментом в історії преси Полтавщини став вихід Маніфесту 17 жовтня, після чого спостерігається стрімке зростання кількості періодики в регіоні. Спад видавничої активності припадає на кінець 1907 р., коли припинили вихід переважна більшість громадсько-політичних видань губернії. Цей період означився утисками преси збоку місцевої влади. Серед найбільш розповсюджених санкцій проти публіцистів були арешти та конфіскації тиражів, обшуки та закриття друкарень, судові позови, закриття чи призупинення виходу газет. Період 1908–1913 був часом «затишшя», активізація розвитку періодики у регіон спостерігається наприкінці 1913 р. В період Першої світової війни знову вводиться обов'язкова цензура, що гальмує розвиток преси та обмежує публіцистів регіону.

Можна стверджувати, що 1917 р. був періодом розквіту преси регіону.

У цей період з'являється ряд громадсько-політичних видань різного напрямку та партійних органів, розгортається учнівська та молодіжна преса.

4) За видавцями місцеві видання можна поділити на приватні, адміністративних органів та органів місцевого самоврядування, фахових товариств та спілок та партійні. Переважали приватні особи – вони видавали 68 періодичних органів, адміністративних органів та органів місцевого самоврядування – 18, фахові товариства та спілки – 38, партії – 14. За мовним показником періодичні видання губернії поділено на україномовну, російськомовну, двомовну та періодку, що виходила мовою ідиш.

Пресу Полтавської губернії можна поділити на дві групи – політематичних та монотематичних видань. До політематичних відносяться універсальні (34) та громадсько-політичні (50 видань) часописи. До монотематичних відносяться релігійно-духовні (3), фахові (38), літературно-мистецькі (3), учнівські та молодіжні (12), зоозахисні (2), рекламно-довідкові (4), наукові (5), військові (15). До фахової періодики відносяться інженерно-технічні (1), економічні (8), метеорологічні (2), сільськогосподарські (15), медичні (7), педагогічні (2), статистичні (2) видання.

До 1903 р. місцева преса була представлена здебільшого фаховими та земськими виданнями, розквіт громадсько-політичних видань припав на 1905–1907 та 1917 рр. Цей період означився не лише кількісними, але й якісними змінами – розширенням тематичної палітри. Поштовхом для якісних змін була і поява приватної преси, що зумовило конкуренцію на інформаційному ринку та боротьбу за читача.

5). Контент періодичних видань Полтавського губернії визначається рядом складових. Для аналізу ми обрали такі аспекти як рубрикація, заголовковий комплекс, система жанрів, проблемно-тематичні вектори публікацій, реклама та ілюстрації. Було визначено, що для політематичних видань характерна наявність відносно стандартизованої системи рубрик, що висвітлюють місцеве життя, новини з Російської імперії, міжнародний огляд, огляд преси. Варто згадати також листування з читачами, бібліографічний

відділ, довідковий відділ та кореспонденції. Серед жанрів поширеними є передова стаття, звіт, стаття, замітка, зарисовка, фейлетон.

Серед тематичних напрямків публікацій виділяються такі: політика, медицина, земське життя, місцеве самоврядування, діяльність фахових товариств, освіта, культурне життя. Для спеціалізованої групи видань здебільшого також характерна стійка система рубрик, зокрема, наявність відділів «Хроніка», «Огляд преси», «Листування», «Бібліографія» з добором матеріалу, що відповідає тематиці часопису. Відсутність стійкої системи рубрик помічено в учнівських та молодіжних виданнях, більшості військових часописів, педагогічних журналах та літературно-мистецькій пресі краю.

Найбільш поширені жанри – стаття, звіт, кореспонденція та огляд преси. Щодо тематичних напрямків, то найбільш поширеними є наукові статті з профільної теми, звітна інформація, звіти щодо діяльності профільних спілок чи товариств. Варто відзначити, що навіть на шпальтах вузькопрофільних видань нерідко зустрічаємо фахові статті з інших галузей. Зокрема, на сторінках полтавських сільськогосподарських видань зустрічаються статті з історії, геології та літературознавства. Загалом Полтавська преса дотримувалась стандартів, прийнятих у тогочасній періодиці Російської імперії.

б). Громадсько-політична публіцистика представлена на шпальтах періодичних видань Полтавської губернії у таких проблемно-тематичних векторах: політичні питання, соціальне становище суспільства, правові питання, критика влади та місцевої адміністрації, національне питання, мовне питання, земельне питання, жіноче питання, земельне питання, виборчий процес, проблеми селян та робітників, єврейське питання, військова проблематика, народна освіта. Ця проблематика розкривалась на шпальтах видань відповідно до їх напрямів. Помітною є тенденція переходу від концепту «українське питання», яке з'являється на початку ХХ ст. до поняття «національно-патріотичний рух», що заповнює шпальти видань 1917 р. Аналіз доводить, що понад 90% мали яскраво виражену проукраїнську

позицію. Фахові публікації на шпальтах полі тематичної періодики представлені за такими категоріями: медичні питання, статті з різних галузей сільського-господарства, наукові статті з природознавства, історико-краєзнавчі статті, технічні статті з інструкціями. Фахові та наукові публікації здебільшого мали чітко означеного адресата. Таким чином преса була засобом наукової комунікації.

Преса Полтавської губернії була динамічною системою, що водночас відображала громадську думку та настрої населення регіону та була каталізатором суспільних процесів. Місцева періодика була трибуною для обговорення важливих суспільно-політичних питань та місцевих проблем. Важливо зазначити, що публікації місцевої преси впливали не лише на місцеве життя, а й нерідко отримували розголос далеко за межами губернії. Це, зокрема, стосується публікацій щодо «справи Філонова», коли газета «Полтавщина» в особі В. Короленка виступила проти свавілля чиновників та оприлюднила перше зафіксоване журналістське розслідування у Полтавській губернії.

7) Фахові публікації на шпальтах політематичної періодики представлені за такими категоріями: медичні питання, статті з сільського господарства, наукові статті з природознавства, історико-краєзнавчі матеріали, технічні статті. Фахові та наукові публікації здебільшого мали чітко означеного адресата. Таким чином преса була і засобом наукової комунікації.

Результати, отримані в ході дослідження, доповнюють історію розвитку української преси і можуть стати базою для подальших досліджень з історії журналістики Полтавської губернії, використовуватися при підготовці лекцій та методичних матеріалів з історії української преси. Перспективними є дослідження особливостей становлення та розвитку окремих видань, біографічні розвідки щодо співробітників місцевої преси, а також бібліографічне вивчення проблемно-тематичного контенту.

Список використаних джерел

1. Аблов Н.Н. Педагогическая периодическая печать (1803–1916 гг.) : библиогр. обзор / Н.Н. Аблов ; под ред. Е.Н. Медынского ; Высш. коммунистич. ин-т просвещения, Библиогр. бюро б-ки. – М., 1937. – 131 с.
2. Адресная и справочная книга “Газетный мир” на 1911 г. / [сост. и изд. И. В. Вольфсон]. – СПб., 1910. – 653 с.
3. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий: на примере специализированных журналов / Акопов А. И. – Иркутск : Изд-во ЦК ВЛКСМ Молодая гвардия, 1985. – 96 с.
4. Акопов А. И. Отечественные специальные журналы 1765–1917 : историко-типологический обзор / А. И. Акопов. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 84 с.
5. Акопов А. Периодические издания : учеб.-метод. пособ. для студентов-журналистов / Акопов А. – Ростов н/Д, 1999. – 86 с.
6. Алексеев А. Н. Газетный мир постсоветской России: подход к построению типологии / А. Н. Алексеев // Вестник Москов. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1998. – № 3. – С. 14–19.
7. Алфавитный служебный каталог русских дореволюционных газет (1703–1916) / [Публичная б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина]. – Л., 1958. – 280 с.
8. Алфавитный список периодических изданий Российской империи в 1902 году (за исключением выходящих в свет в Финляндии) / [Русское об-во книгопродавцев и издателей]. – СПб., 1902. – 280 с.
9. Андрієць В. Перший рік діяльності українського народного університету в Полтаві / В. Андрієць // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917–1920 рр.). – Полтава: АСМІ, 1995. – С.113–115
10. Арсеньев К. К. Законодательство о печати / К. К. Арсеньев. – СПб. : Книгоизд. Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1903. – 264 с.

11. Антюхин Г. В. История отечественной журналистики 18–19 вв. как единый процесс развития русской (столичной) и региональной (местной) печати России / Антюхин Г. В. // История журналистики как объект исследования и учебная дисциплина. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1997. – С. 14–20.

12. Ахмадулин Е. В. Системный подход в исследовании региональной печати / Е. В. Ахмадулин // Местная и региональная печать : вопросы истории, методологии. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – С. 21–23.

13. Беккер К. Материалы для статистики газетного и журнального дела в России за 1868 год / К. Беккер // Журнал министерства народного просвещения. – 1870. – № 1. – С. 195–243.

14. Березина В. Г. Проблема читателя как важнейший аспект историко-типологического исследования русского энциклопедического журнала / В. Г. Березина // Типология журналистики. Вопросы методологии и истории. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1987. – С. 45–47.

15. Бесєдіна Н. В. Розвиток історичного краєзнавства на Полтавщині (кінець 50-х — 80-і рр. ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бесєдіна Наталія Василівна ; Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2001. – 242 с.

16. Библиография периодических изданий России. 1901–1916 : в 4 т. / [Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина] ; сост.: Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров. – Л., 1958 – 1961. – Т. 1–4.

17. Библиография русской периодической печати 1703–1913 гг. : материалы для истории русской журналистики / Сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Петроград: Типография Акц. Общ. Тип. Дела, 1915. – 1067 с.

18. Бідзіля Ю. М. Преса Закарпаття ХІХ—ХХ століть : посіб. для журналістів / Бідзіля Ю. М. – Ужгород : МП Ліра, 2001. – 80 с.

19. Білик Г. "І все-таки до тебе дума лине..." ("Рідний край" у листуванні Лесі Українки) / Галина Білик // Рідний край : науковий публіцистичний художньо-літературний альманах. – 2005. – № 2. – С. 81–86.

20. Бодянский П. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год /

П. Бодянский. — Полтава, 1865. — 208 с.

21. Большеви́стская периодическая печать (декабрь 1900 — октябрь 1917): библиограф. указатель. — М. : Политиздат, 1964. — 256 с.

22. Бойко А. А. Перші дослідники “Трудов Киевской Духовной Академии” / Бойко А. А. // Образ. — 2002. — Вип. 4. — С. 5—10.

23. Бойко А. А. Преса православної церкви в Україні 1900—1917 рр. : Культура. Суспільство. Мораль / Бойко А. А. — Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2002. — 306 с.

24. Бочковський О. Українська журналістика на тлі доби: (історія, демократичний досвід, нові завдання) / Бочковський О. І., Сірополко С. О. ; за ред. : К. Костева, Г. Комаринського. — Мюнхен, 1993. — 204 с.

25. Валле-де-Барр Е.А. «Свобода» русской печати (После 17 октября 1905 г.) / Е. А. Валле-де-Барр. — Самара, 1906. — С. 3—35.

26. Ванцак Б. Перша газета українською мовою "Хлібороб" / Б. Ванцак // Тези доповідей і повідомлень першої Полтав. наук. конф. з історичного краєзнавства. — Полтава, 1989. — С. 73—74.

27. Василенко М. К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : моногр. / М. К. Василенко ; [Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка]. — К., 2006. — 238 с.

28. Василик Л. Є. Сучасна світоглядна публіцистика літературно-художніх видань в контексті історії української журналістики: концептосфера національної ідентичності : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунік.: 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Л. Є. Василик. — К., 2010. — 36 с.

29. Веселовский Б. История земства за сорок лет. / Б. Веселовський. — СПб., 1909. — С. 595 — 628.

30. Вечерницький А. Українська преса / А. Вечерницький // Книгар. — 1917. — № 2. — 78 с.

31. Видавнича діяльність на Полтавщині // Волосков В. Координати часу : краєзнавчі етюди полтавського краю. — Полтава, 2010. — С. 3—34.

32. Видання. Основні види: терміни та визначення : ДСТУ 3017–95. —

[Чинний від 01.01.96]. – К. : Держстандарт України, 1996. – 47 с. – (Національний стандарт України).

33. Владимиров В. Історія української журналістики (1917—1997 рр.) : навч. посіб. / Володимир Владимиров. – Луганськ : Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1998. – 210 с.

34. Волобуєва А. Формування преси Києва (1835–1918) / А. Волобуєва, Н. Сидоренко. – К. : Темпора, 2011. – 208 с.

35. Ворошилов В. В. Журналістика : учеб. / В. В. Ворошилов. – М. : КНОРУС, 2010. – 496 с.

36. Габор В. В. Закарпатська україномовна преса 20-30-х років ХХ століття у контексті національного відродження краю: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Габор Василь Васильович ; Київський ун-т ім. Т.Шевченка, Інститут журналістики. – К., 1997. – 20 с.

37. Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944) : іст.-бібліограф. дослідження / Габор В. В. – Львів, 2003. – 564 с.

38. Газети і журнали Катеринославщини (1838–1916) : наук.-доп. бібліограф. покажч. / склад.: Т. М. Ковальська, О. І. Сидоренко, Н. М. Титова. – Дніпропетровськ, 1993. — 44 с.

39. Галушко М. В. Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : іст.-бібліограф. дослідження / Галушко М. В. – Львів, 2001. – 304 с.

40. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини : історико-бібліографічне дослідження / Марія Галушко ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Відділення “Науково-дослідний центр періодики”. – Львів, 2008. – 352 с.

41. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И. Р. – М. : Наука, 1981. – 140 с.

42. Гандзюк В. Відстоювання ідей державності часописами поділля в останній період Директорії УНР (1920 р.) / В. О. Гандзюк // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2008. – Вип. 13. – С. 257–261.

43. Георгієвська В. Становлення та розвиток рекламно-довідкової преси на території Східної України XIX — початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунік.: 27.00.04 / Георгієвська Вікторія Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 18 с.

44. Георгієвська В. Реклама – рушій розвитку: рекламно-довідкова преса на території Східної України (XIX – початок XX ст.) : моногр. / В. Георгієвська, Н. Сидоренко. – К.: АДЕФ-Україна, 2010. – 320 с.

45. Герасимчук Н. Г. Трансформація фейлетону на шпальтах київської преси другої половини XIX – початку XX ст.: призначення, жанрова сутність, стилістика : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунік. : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Н. Г. Герасимчук. – К., 2013. – 19 с.

46. Головин Ю. А. Журнальная периодика: типологические характеристики / Ю. А. Головин // Вопросы теории и практики журналистики: научн. журнал Бай- кальского гос. ун-та. – 2012. – № 2. – С. 72–82.

47. Горевалов С. І. Військова журналістика України: історія і сучасність / Горевалов С. І. – Львів : Вид-во ВІ при Держ. ун-ті “Львів. політехніка”, 1998. – 388 с.

48. Горевалов С. І. Українська військова журналістика: становлення і роль у національно-визвольних змаганнях за утворення незалежної держави (1914—1920 рр.) / С. І. Горевалов, І. В. Крупський. — Львів : Вид-во ВІ при Держ. ун-ті “Львівська політехніка”, 1998. — 215 с.

49. Гоян О. Я. Комерційне радіомовлення: журналістика і підприємництво в радіоефірі / Гоян О. Я. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2005. — 320 с.

50. Грінченко Б. Тяжким шляхом / Б. Грінченко. – К.: Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки Трьохсвят. – 1912. – С. 5–47

51. Гуревич С. М. Газета: вчера, сегодня, завтра / С. М. Гуревич. – М.: Аспект-Пресс, 2004. — 288 с.

52. Гутковський В. Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. – 1920 р.): генезис, проблематика виступів, державотворча

функція / В. Гутковський, І. Крупський, П. Федоришин. – Львів: ЛА Піраміда, 2001. – 196 с.

53. Давыдов А. Г. Типологический анализ газеты / Давыдов А. Г. // Методы исследования журналистики : сб. научн. тр. [под ред. Я. Р. Симкина]. – Ростов-н/Д, 1984. – С. 53–58.

54. Демченко Е. П. Сатирическая пресса Украины 1905–1907 гг. / Е. П. Демченко. – К. : Наук. думка, 1980. – 147 с.

55. Дей О. Словник український псевдонімів та криптонімів: (16–20 ст.) / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 558 с.

56. Дей О. Українська революційно-демократична журналістика / О. Дей. – К., 1959. – 492 с.

57. Денисюк Л. Релігійні православні періодичні видання ХІХ – початку ХХ століття у фондах НБУВ : каталог / Денисюк Л. — К., 2001.— 198 с.

58. Дейч Г. М. Губернские ведомости как исторический источник // Вспомогательные исторические дисциплины. – Л. : Наука, Ленингр. отд-е, 1978. – Т. ІХ. – С. 236–253.

59. Доманицький В. М. Українська преса в 1906 р. / В. М. Доманицький // Україна. – 1907. – № 1. – С. 48–65.

60. Дроздова О. В. Видавнича та інформаційно-бібліографічна діяльність просвітницьких осередків Полтавщини (другої половини ХІХ — початку ХХ ст.) : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Дроздова О. В. ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2001. – 20 с.

61. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідження / Дроздовська О. Р. ; наук. ред-консультант М. М. Романюк. – Львів, 2001. – 364 с.

62. Есин Б. И. Русская газета и газетное дело в России: задачи и теоретико-методологические принципы изучения / Б. И. Есин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 132 с.

63. Есин Б. И. Русская дореволюционная газета. 1702–1917 гг. : краткий очерк / Б. И. Есин. – М. : Изд-во, 1971. – 88 с.

64. Єфремов С. Мартиролог українського слова / С. Єфремов // Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ ст. – С. 265–279.

65. Жбанков Д. Материалы к истории русской медицинской прессы в 1792–1924 гг. / Д. Жбанков – Харьков: Научная мысль, 1928. – 26 с.

66. Желіховська Н. С. Інтерпретація поняття правдивості в українській публіцистиці кінця 80-х рр. ХХ ст. / Н. С. Желіховська // Актуальні питання масової комунікації. – 2007. – Вип. 8. – С. 60–64.

67. Желіховська Н. С. Концептуально-тематичні особливості української публіцистики другої половини 80-х років ХХ століття (на матеріалах журналів «Київ» і «Вітчизна») : автореф. дис... канд. наук із соц. комунік.: 27.00.04 / Желіховська Наталія Степанівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2008. – 18 с.

68. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Желтоногова Тетяна Володимирівна. – Кіровоград, 2004. – 216 с.

69. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко ; упоряд., авт. іст-біогр. нарисів та прим. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.

70. Жирков Г. В. История цензуры в России XIX—XX вв. : учеб. пособ. / Жирков Г. В. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 214 с.

71. Жовтобрюх М. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок ХХ ст.) / Жовтобрюх М. А. – К. : Наук. думка, 1970. – 303 с.

72. Жук В. Українські періодичні видання початку ХХ ст. (за даними посібників з історії України) / В. Жук // Рідний край. – 2005. – № 2. – С. 131–137.

73. Журнал Полтавского губернского присутствия № 7. За июль 1909 года. – Полтава: Электрич. типо-литограф. Д. Подземского, 1909. – 38 с.

74. Журналы Полтавского губернского земского собрания 41 очередного созыва 1905 г. – Полтава, 1906. – 312 с.

75. Западов А. В. Тип издания как научная проблема и практическое

понятие / А. В. Западов, Е. П. Соколова // Вестник Московского государственного университета. – Серия XI: Журналистика. – 1976. – № 2. – С. 49–59.

76. Записки о Полтавской губернии Николая Арандаренко, составленные в 1846 году : в 3 ч. Ч.2 / Николай Иванович Арандаренко. – Репринтное воспроизведение издания . – Харьков : САГА, 2011 . – 385 с.

77. Засурский Я. Н. Типология периодической прессы / Засурский Я. Н. — М.: Учебная лит-ра, 1995. — 502 с.

78. Зашихин А. Н. Местная периодическая печать: основные этапы истории и проблемы изучения : учеб.-метод. разработка / сост. А. Н. Зашихин ; Помор. гос. ун-т. Каф. отечеств. истории. – Архангельск, 1992. – 26 с.

79. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підруч. – 2-ге вид., перероб. і допов. / Володимир Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

80. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08 / Н. В. Зелінська; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2004. – 36 с.

81. Зелінська Н. В. Поетика приголомшеного слова : українська наукова література ХІХ - початку ХХ ст. / Н. В. Зелінська. – Львів : Світ, 2003. – 351 с.

82. Иваненко Д. Записки и воспоминания. 1888–1908 гг. / Д. А. Иваненко. – Полтава, 1909. – С. 46–74.

83. Иванов В. Ф. Соціологія масової комунікації : навч. посіб. / Иванов В.Ф. ; [Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького]. – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003. – 193 с.

84. Иванов В. Ф. Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації : моногр. / Иванов В. Ф. – К. : Київський ун-т, 1996. – 203 с.

85. Ігнатієнко В. А. Українська преса 1905—1907 рр. / В. А. Ігнатієнко // Життя і революція. — 1925. — № 11. — С. 34—39.

86. Ильинский Л. Список повременных изданий за 1917 год / Ильинский Л. ; под ред. проф. С. А. Венгерова. — Пг., 1919. — Ч. 1 :

Алфавитный список повременных изданий. — 186 с.

87. Имшенецкий Я. К. «Хуторянин» и его читатели / Я. К. Имшенецкий. — Полтава, 1901. — С. 7–83.

88. Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі ІР НБУВ). — Ф. III, од. зб. 44016. — 18 арк.

89. Історія української преси ХХ століття : хрестоматія / [упоряд. О. Г. Мукомела]. — К. : Наша культура і наука, 2001. — 350 с.

90. Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні 1822–1916 рр. Публікація фондів ЦНБ АН УРСР / уклад. : О. М. Пузирьова [та ін.]; ред. Т. Ю. Лещенко. — К., 1971. — 183 с.

91. Кобинець А. В. “Громадська думка” / “Рада” (1905–1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Кобинець Алла Володимирівна. — К., 2005. — 20 с.

92. Коновець О. Просвітницький рух в Україні (XIX – перша половина ХХ ст.) / Коновець О. Ф. — К. : Хрещатик, 1992. — 120 с.

93. Коротенко В. Доля редактора журналу «Хуторянин» (Д. Й. Ярошевич) / В. Коротенко // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917–1920 рр.). — Полтава, 1995. — С. 35–40.

94. Корнилов Е. А. Классификация в теории и практике журналистики / Е. А. Корнилов, А. И. Акопов // Филологические этюды: сер. журналистика. — Ростов-на-Дону, 1975. — С. 22–29.

95. Короленко В. Слова министра – дело губернаторов / В. Короленко // Петроград: Издательства товарищества А. Ф. Маркс, 1914. — С. 3–17.

96. Короленко «Сорочинская трагедия» / В. Короленко // С. — Пб., 1907. — С. 6–12.

97. Кохан А. К столетию основания журнала «Земский врач» / А. Кохан // Советское здравоохранение. — 1989. — № 2. — С. 74–76.

98. Краткая историческая справка о Полтавской сельскохозяйственной

опытной станции (1884—1923 гг.). – Полтава, 1923. – С. 24–25.

99. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України: (друга половина ХІХ — перша чверть ХХ ст) / І. В. Крупський. – Львів : Світ, 1995. – 184 с.

100. Крупський І. Проблеми “білих плям” в історії української журналістики третього періоду національно-культурного відродження (кінець ХІХ — 20-ті роки ХХ ст.) / І. В. Крупський // Українська журналістика і національне відродження : зб. наук. праць. – К., 1992. – С. 39–46.

101. Кузеля З. З культурного життя України / Зенон Кузеля. – Зальцведель, 1918. – 86 с.

102. Лизанчук В. В. Голос правди про національно-визвольну боротьбу українського народу / В. В. Лизанчук // Тележурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Вид-во Львів. Ун-ту, 1997. – С. 3–22.

103. Лисенко О. В. Роль преси у формуванні української національної ідеї / О. Лисенко // Проблеми історії України ХІХ– поч. ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – С. 226–227

104. Лукасевич Л. Нарис історії української преси. 1816–1930 / Л. Лукасевич. – Варшава: Б. в., 1930. – 270 с.

105. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : покажчик видань бібліотеки та літератури про її діяльність (1981–2000 рр.) / уклад.: Л. П. Квятковська, В. М. Мартинович. – Львів, 2004. – 324 с.

106. Мазанов П. Указатель статей, помещенных в неофициальной части «Полтавских епархиальных ведомостей» за 25 лет издания их, с 1863 по 1888 год. / Петр Мазанов. - Полтава, 1888. – с. 20-84.

107. Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ століття / уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко. – К., 2001. – 448 с.

108. Медичні періодичні та продовжувані видання Наддніпрянської України (1860–1920): Покажчик / укл. : В. О. Садівничий, Н. М. Сидоренко,

А. М. Волобує- ва. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 272 с.

109. Методика типологического анализа периодической печати / Воронова О., Реснянская Л., Руденко И. – М. : МГУ, факультет журналистики, 1995. – 24 с.

110. Милявский В. М. Общество полтавских врачей и «Труды постоянной медицинской комиссии при полтавской губернской управе» / В. М. Милявский // Советское здравоохранение. – 1981. – № 4. – С. 69–71.

111. Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії ХІХ - початку ХХ ст.: історико-бібліографічне дослідження / І. В. Мілясевич; НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника. Н.-д. центр періодики. – Л., 2004. – 376 с.

112. Миронова А. Особенности композиции рекламных жанров конца ХІХ – начала ХХ века / А. Миронова // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2010. – Вып. 45. – С. 79–82.

113. Михайлин І. Л. Історія української журналістики : підруч. / Михайлин І. Л. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 720 с.

114. Москаленко А. З. Основи журналістики / Москаленко А. З. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1994. – 135 с.

115. Московцева В. В. Типологія друкованих засобів масової інформації / Московцева В. В. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. — 43 с.

116. Мохначева М. П. Журналистика и историческая наука: опыт системного анализа : в 2 кн. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 1998. – Кн. 1 : Журналистика в контексте наукотворчества в России ХVІІІ–ХІХ вв. – 383 с.

117. Мукомела О. На зламі віків: українська журналістика на початку ХХ ст.: навч. посіб. / Олександр Мукомела. – К. : Грамота, 2010. – 240 с.

118. Наблюдательное дело по обвинению Гулькевич Екатерины, Чикина Ивана и Машуры Мефодия в противоправительственной ситуации 26 ноябр. 1905 – 6 окт. 1906. // ДАПО. Ф. 38. Спр. 8.

119. Наблюдательное дело по обвинению редактора газеты «Колокол» Герасимовича в допущении в газете №167 статьи «Речь генерала Калитина». //

ДАПО. Ф. 38. Спр. 243

120. Наблюдательное дело по обвинению редактора газеты «Полтавщина» в напечатании за подписью «Чужой» корреспонденции из г. Лубен, в которой указывалось на заранее подготавливаемые еврейские погромы.

// ДАПО. Ф. 38. Спр. 246

121. Наблюдательное дело и разбор статьи, напечатанной в газете «Колокол» №48 по поводу неправильных действий земского начальника 4-го участка Полтавского уезда. // ДАПО. Ф. 38. Спр. 324

122. Наливайко І. Часопис, на який так довго чекали: [«Полтавские губернские ведомости»] // Наливайко І. Через літа, через віки. : історико-публіцистичні нариси / І. Наливайко. – Полтава, 2008. – С. 90–93.

123. Наріжний С. Українська еміграція / Семен Наріжний. – Прага, 1942. – С. 62–63.

124. Науково-дослідний центр періодики (1993–2003 рр.) : у 2 т. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики ; уклад. М. М. Романюк ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. – Львів, 2003. – Т. 1 : Наукова діяльність : покажчик видань. – 332 с.

125. Науково-дослідний центр періодики (1993–2003 рр.) : у 2 т. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики ; уклад. М. М. Романюк ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. — Львів, 2003. — Т. 2 : Постаті: бібліографічний покажчик. — 676 с.

126. Недопитанський М. Типологічні особливості сучасної газетно-журнальної періодики / М. І. Недопитанський // Українська журналістика в контексті доби : матер. всеукр. наук.-практ. конф., 23—24 вересня 2004 р. / за ред. С. А. Костя. – Львів, 2004. – С. 274–276.

127. Нетужилов К. Е. Церковная периодическая печать в России XIX столетия / К. Е. Нетужилов. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 268 с.

128. Нечиталюк М. Ф. «Білі плями» у вивченні історії української журналістики: деякі питання методології і критики наукових джерел / М. Ф. Нечиталюк // Українська журналістика і національне відродження : зб.

наук. праць. — К. : НМК ВО, 1992. — С. 33–38.

129. Нечиталюк М. Ф. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень / М. Ф. Нечиталюк // Українська періодика: Історія і сучасність : тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. 9–10 груд. 1993 р. — Львів, 1993. — С. 17–22.

130. Об издании в г. Гадяче газеты «Газета Гадячского земства» с указанием направления газеты. // ЦДІА України. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 1265. 673 арк.

131. Об издании в г. Кременчуге газеты «Приднепровский голос» // ЦДІА України. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 1263. 34 арк.

132. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии за 1895 год (по сообщениям корреспондентов). — Полтава, 1896. — 134 с.

133. Овсієнко О. Антиукраїнська цензурна політика / О. Овсієнко // «Українське питання» в Російській імперії (кінця ХІХ – початку ХХ ст.). — К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. — Ч. 1. — С. 172–201

134. О принадлежности редактора ж. «Хуторянин» Ярошевича Д. О., избранного делегатом на Всероссийский с/р съезд в г. Киев, к Полтавской организации РСДРП // ЦДІА України. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 1270. 253 арк.

135. Орлов В. «Полтавські єпархіальні відомості»: історія й сучасність, постаті та події / В. Орлов // Полтавський краєзнавчий музей : зб. наук. ст. — Полтава, 2010. — Вип. 5. — С. 239–247.

136. Отчет естественно-исторического музея Полтавского губернского земства за 1898 г. — Полтава : Типо-литогр. М. Л. Старожицкого, 1899. — 14 с.

137. Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Первое дополнение к краткому биографическому словарю учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века / И. Ф. Павловский ; репринт. изд. 1912 г. — Х. : САГА, 2009. — 240 с.

138. Паримський І. С. Національна преса: сучасні проблеми теорії / І. С. Паримський. — К. : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2007. —

288 с.

139. Пархитько О. В. Одеська періодична преса періоду визвольних змагань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / О. В. Пархитько. – Київ, 2005. – 20 с.

140. Патрушева Н. Г. Цензурное ведомство в государственной системе рос- сийской империи во второй половине XIX – начале XX века : автореф. дисс. на сои- скание учен. степени доктора истор. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Н. Г. Патрушева. – Санкт-Петербург, 2014. – 54 с.

141. Пащенко В. Світовий контекст на сторінках «Рідного краю» 1906 року/ В. Пащенко // Рідний край. – 2005. – № 2 (13). – С. 138–144.

142. Пащенко В. Участь Панаса Мирного та його сподвижників у роботі альманаху «День Білої квітки» / В. Пащенко // Край. – 2012. – № 95. – С. 4–5.

143. Переписка с департаментом полиции и Полтавским полицмейстером о проверке политической благонадежности жителя г. п. Смагина А. И., ходатайствующего о разрешении на издание газеты «Полтавское обозрение», 10 янв. 1903. // ЦДІА України. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 117. арк. 451–457.

144. Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836—1944) : список / Ю. Лащук та ін. [уклад.]. — Львів, 1994. — 52 с.

145. Періодичні видання Києва (1835–1917) : покажчик / Анастасія Волобуєва, Наталія Сидоренко, Олександр Сидоренко, Олена Школьна. – К. : Темпора, 2011. – Т. 4. – 208 с.

146. Періодичні видання Подільської губернії (1838–1917 рр.) : покажчик / укл.: Сидоренко Н. М., Школьна О. Д., Сидоренко О. І., Фінклер В. В. – Львів ; Ки- їв, 1999. – 69 с.

147. Періодичні видання Полтавської губернії (1838–1917 рр.) : список / укл.: Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. – Львів ; Київ, 1996. – 128 с.

148. Потужна сила рідного слова : До 100-ліття виходу в світ перших українськомовних видань Східної України / упоряд. Н. М. Сидоренко . –

Полтава : Рік, 2005 . – 443 с.

149. Почапська О. Українська сатирична публіцистика Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. : автореф. дис ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.04 / Оксана Іванівна Почапська . – Київ : Б.в., 2009 . – 15 с.

150. Пустовіт Т. Зоря Полтавщини. «Полтавські губернські відомості» –перше періодичне видання Полтавщини / Т. Пустовіт // Край. – 2008. – № 49. – С. 18–20.

151. Полтавская ученая архивная комиссия. К десятилетию Полтавской Ученой Архивной Комиссии : отчет со дня открытия: с 26 октября 1903 г. по 26 октября 1913 г. / сост. И. Ф. Павловский. – Полтава, 1913. – 22 с.

152. Полтавский земский календарь на 1910 год / изд-е Полтав. губ. земства. – Полтава : Электрич. типо-лит. «Дохман», 1909. – 156 с.

153. Полтавское сельскохозяиственное общество 1865–1895 гг. – Полтава : Изд-во Полт. с.-х. общества, 1897. – С. 270–282.

154. Полтавщина : енциклоп. довідник / [за ред. А. В. Кудрицького]. – К. : Укр. енциклопедія, 1992. – 1022 с.

155. Пясецкий И. Указатель статей, помещенных в неофициальной части «Полтавских епархиальных ведомостей» за последние 25 лет издания их, с 1888 по 1913 год / И. Пясецкий. – Полтава, 1913. – с. 30–82

156. Різун В. В. Літературне редагування / Різун В. В. – К. : Либідь, 1996. – 238 с.

157. Різун В. В. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. – К. : РВЦ «Київський університет», 1998. – 336 с.

158. Різун В. В., Скотникова Т. В. Методи наукових досліджень у журналістичнознавстві : навч. посібн. / Різун В. В., Скотникова Т. В. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.

159. Романюк М. М. Схема повного бібліографічного опису періодичного видання / Романюк М. М., Галушко М. В. // Зб. праць Наук.-

дослід. центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 271–290.

160. Романюк М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття / М. Романюк. – Львів, 2000. – 110 с.

161. Романюк М. М. Українські часописи Північної Буковини (1870—1940) : іст.-бібліограф. дослідж. / Романюк М. М., Галушко М. В. – Львів : Фенікс, 1999. – 428 с.

162. Ротач П. Полтавські видання революційного часу – пам'ятки духовної культури / П. Ротач // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині. (1917 – 1920 рр.). – Полтава, 1995. – С. 93–98.

163. Садівничий В. О. «Відродження розпочинається із гласності...»: Медична преса Наддніпрянської України середини ХІХ - початку ХХ ст. : [монографія] / В. О. Садівничий. – Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. – 359 с.

164. Самохіна Н. Вітчизняні «Губернские ведомости» у колекції газетних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Наталія. Самохіна // Бібліотечний вісник. — 2010. — № 4. — С. 55–58.

165. Семенко С. В. Бібліографічний покажчик до журналу «Рідний край» (1905–1916) / С. В. Семенко. – Полтава : Б. в., 1999. – 54 с.

166. Семенко С. Першому щотижневикові Наддніпрянської України – 100 років : [«Рідний край», Полтава, 1906 р.] / С. Семенко // Рідний край. – 2005. – № 2 (13). – С. 4–14.

167. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалах сучасної газетної публіцистики] : моногр. / Серажим К. С. ; за ред. В. Різуна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 392 с.

168. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. / Сидоренко Н. М. – К., 2000. – Ч. 1–3.

169. Сидоренко Н. Періодичні видання Одеси та Херсонської губернії (ХІХ – початок ХХ ст.) / Н. Сидоренко, В. Холодова // Українська періодика:

історія і су- часність: Доп. та повід. Сьомої Всеукр. наук.-теор. конф., Львів, 17-18 травня 2002 року. – Львів, 2002. – С. 80–87.

170. Сидоренко О. Нездійсненні видання : аот. покажчик нереалізованих проектів україномовних періодичних органів кінця XIX – початку XX ст. / Сидоренко О. І. – К., 1995. – 71 с.

171. Сидоренко О. І. Україномовна преса Росії (1905—1907 рр.) / Сидоренко О. І. – К., 1987. – 60 с.

172. Сидоренко О. І. Нездійснені проекти україномовних періодичних видань другої половини XIX – початку XX століття / О. І. Сидоренко, Н. М. Шудря // Журналістика: Преса, телебачення, радіо. – 1991. – Вип. 23. – С. 4–11.

173. Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістичнознавчий дискурс : моногр. / Лідія Сніцарчук ; НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника, Відділення «Науково-дослідний центр періодики». – Львів, 2009. – 416 с.

174. Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.): політико- правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Л. В. Сніцарчук. – К., 2010. – 25 с.

175. Сообщение губернатора от 25 января 1906 г. о перепечатании из газеты «Киевские отклики» статьи В. Короленка «Открытое письмо...» // ЦДІА України. Ф. 320. Оп. 856. Спр. 20. арк. 10 –11.

176. Сообщение помощника начальника Полтавского ГЖУ от 15 мая 1908 г. об издании в г. Лубнах газеты «Лубенские отклики» // ЦДІА України. Ф. 321. Оп. 1. Спр. 57. 84 арк.

177. Сообщение помощника начальника управления от 18 сентября 1907 г. о закрытии кременчугской газеты «Южное слово» // ЦДІА України. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 793. 248 арк.

178. Сообщение Харьковского губернатора от 7 февр. 1906 г. о

запрещении редактору-издателю газеты «Южное слово» Гросману М. И. , находящемуся в Кременчугской тюрьме, проживать в Полтавской, Харьковской, Черниговской, Екатеринославской и столичных губерниях // ЦДІА України. Ф. 336. Оп. 1. Спр. 2297. 97 арк.

179. Статистические сведения о Полтавской губернии сто лет назад (Архивный материал) // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1905. – Вып. 2. – с. 4–9

180. Статистический справочник по Полтавской губернии на 1914 год. – Полтава, 1913. – Вып. VII. – С. 147–151

181. Степаненко М. Історія «Рідного краю» на сторінках енциклопедії «Полтавіка» / М. Степаненко // Рідний край. – 2011. – № 1 (24). – С. 188–194.

182. Степаненко Н. Літературознавча сторінка тижневика «Рідний край» [1905–1916, 1999–2008] / Н. Степаненко // Рідний край. – 2008. – № 2 (19). – С. 136–144.

183. Теремко В. І. Видавничий маркетинг : навч. посіб. / В. І. Теремко. – К. : Академвидав, 2009. – 272 с.

184. Теремко В. Філософсько-економічні виміри буттєвості книги / В. Теремко // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 9. – С. 9–10.

185. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Тернопільський Ю. С. – Джерзи-Ситі, 1974. – 156 с.

186. Типология изданий : моногр. / авт.: В. С. Агриколянский, Э. В. Гольцева (рук. авт. коллектива), Г. И. Бахтурина и др. ; ред. А. Э. Мильчин; НПО «Всесоюз. кн. палата». – М. : Кн. палата, 1990. – 230 с.

187. Тищенко (Сірий) Ю. З моїх зустрічей : спогади / Юрій Тищенко ; упоряд. О. І. Сидоренко, Н. М. Сидоренко. – К., 1992. – 112 с.

188. Траверсе О. «Ежегодник Полтавского губернского земства» як джерело до вивчення соціально-економічної історії краю кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / О. Траверсе // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства... – Полтава, 1994. – С. 77–82.

189. Труды Полтавского церковного историко-археологического

комитета. – Полтава, 1912. – Вып. 3. – 225 с.

190. Труды Полтавской ученой архивной комиссии (1905—1917) : библиогр. указ. / сост. Супруненко А. Б. – Полтава, 1991. – с. 3–12

191. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : Іст.-бібліограф. дослідж. – Львів : Оріяна-Нова, 2009. – Т. 2 : 1891–1905 рр. / НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Відділення «Науково-дослідний центр періодики» ; [уклад. : М. В. Галушко, М. М. Романюк (кер. проекту), Л. В. Сніцарчук]. – 480 с.

192. Українські періодичні видання у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка: Друк. кат. Вип. 1: Журнали (1816–1917) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. Л. Ф. Бондаренко. – Харків, 2000. – 142 с.

193. Ульяніна К. Преса Луганщини 1917 - 1938 рр.: становлення та основні тенденції розвитку : автореф. дис ... канд. соц. комунікацій : 10.01.08 / Катерина Миколаївна Ульянова.– Запоріжжя : Б.в., 2009.– 20 с.

194. Федченко П. Матеріали історії української журналістики / П. Федченко. – Випуск I. Перша половина XIX ст. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 318 с.

195. Фіголь Н. М. Чикаленко та газета “Рада” у формуванні мови преси на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Н. М. Фіголь. — К., 2006. — 22 с.

196. Фінклер Ю. Сучасні особливості типології періодичних видань України / Юрій Фінклер // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 6. – С. 6–7.

197. Фундаминский М. И. Источниковедческо-библиографические аспекты изучения отечественной дореволюционной прессы (на примере газеты «Санкт-Петербургские ведомости») / М. И. Фундаминский // Вспомогательные исторические дисциплины. — Л., 1990. — Вып. XXI. — С. 17—29.

198. Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф [Текст] / Любов Хавкіна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. - 352 с.

199. Хавкіна Л. М. Українська романтична поезія кінця 20-х - початку

40-х рр. XIX ст.: міфопоетичний аспект : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Хавкіна Любов Марківна ; Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. - Х., 2003. - 19 с.

200. Хітрова Т. В. Періодичні видання Запорізького краю початку ХХ ст.: типологічна система : моногр. / Т. В. Хітрова; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 283 с.

201. Хітрова Т. Типологічні особливості періодичної преси Запорізького краю (1904—1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Хітрова Тетяна Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2007. – 20 с.

202. Хобта О. Динаміка розвитку одеської періодики 1809–1917 рр. / Олена Хобта // Діалог: Медіа-студії: збірник наук. праць / [ред. кол. : О. В. Александров (голов. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2010. – Вип. 11. – С. 325–335.

203. Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916) : очерк истории и библиограф. указатель / О. С. Хоменок. – Одесса : АО БАХВА, 2003. – 180 с.

204. Чекмишев О. В. Методи конвергованих досліджень соціальних комунікацій: монографія / Олександр Чекмишев ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський університет, 2011. – 336 с.

205. Чекмишев О. В. Моніторинг ЗМІ в системі соціальних комунікацій: історико-теоретичний та прагматичний аспект: автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.01 / Чекмишев Олександр Вікторович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2012. – 35 с.

206. Черняков Б. І. Зображальна журналістика в газеті, журналі та книзі XVIII – першої половини XIX ст. : текст лекцій / Черняков Б. І. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський ун-т», 2006. – 215 с.

207. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941) : стан і статус / Шевельов Ю. В. — Б. м. : Сучасність, 1987. — 295 с.

208. Шевченко В. Е. Основні поняття, що визначають зовнішню форму друкованого видання : текст лекції для студ. Ін-ту журналістики з курсу «Режисура та архітектоніка вид.» / В. Е. Шевченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2004. – 27 с.
209. Шевченко В. Е. Оформлення сучасного газетного видання : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Е. Шевченко. – К., 2003. – 344 с.
210. Шевченко В. Є. Засоби масової комунікації Кременчука: кінець ХІХ-го- початок ХХІ ст. : енциклопедичний довідник / В. Є. Шевченко. – Харків: ФОЛІО, 2010. – 588 с.
211. Шемчук В. Із когорти громадівців: Л. В. Падалка / В. Шемчук // Рідний край / відп. секретар. Г. Білик. – Полтава, 2003. – № 1(8). – С. 101–104.
212. Школьна О. Д. Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії (1838—1917 рр.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Школьна Олена Дмитрівна ; Київ. нац ун-т ім Т. Шевченка. — К., 1997. — 201 с.
213. Шкондин М. В. Системная типологическая модель СМИ / М. В. Шкондин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2002. – 42 с.
214. Яблоновська Н. В. Етнічна преса Криму: історія та сучасність / Н. В. Яблоновська. – Сімферополь. : Кримнавчпеддержвидав, 2006. – 312 с.
215. Якименко М. А. Історія розвитку тваринни цтва Полтавщини ХІХ–ХХ ст. / М. А. Якименко, В. М. Нагаєвич. – Полтава : ПДАА РВВ, 2007. – 202 с.
216. Ясинський М. До питання про початок української преси // Бібліологічні вісті. – 1923. – Ч. 4. – С. 43–44.